

Vitalis Staugaitis

L ENOS DELTOJE NE SAVO NORU

Vitalis Staugaitis
LENOS DELTOJE
NE SAVO NORU

Vitalis Staugaitis

LENOS DELTOJE NE SAVO NORU

Skiriu savo artimiesiems ir visiems bendro likimo
suartintiems tautiečiams, gyviems ir mirusiems

Kaunas 2008

UDK 888.2-94
St-123

Iliustracijas pagal autoriaus eskizus
parengė dailininkas *Edmundas Saladžius*

© Vitalis Staugaitis, 2008

ISBN 978-9955-03-510-7

Reiškiu nuoširdžią pagarbą ir ypatingą padėką:

- Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo, aukų rėmimo ir atminimo įamžinimo fondui,
- Uždarajai akcinei bendrovei „Kauno staklės“,
- Kovo 11-osios Nepriklausomybės akto signatarui Aleksandrui Ambrazevičiui,
- Jurbarko rajono savivaldybei,
- Kauno miesto savivaldybei,
- Kauno rajono savivaldybei,
- Šakių rajono savivaldybei.

Be jų finansinės paramos šios knygos išleidimas būtų buvęs tik graži, bet neįgyvendinama autoriaus svajonė.

Tariu nuoširdų AČIŲ dailininkui grafikui Edmundui Saladžiui, papuošusiam šią knygą puikiomis iliustracijomis.

Taip pat dėkoju Vilniaus universiteto bibliotekos darbuotojai lituanistei Janinai Zapolskienei, padėjusiai surikiuoti padrikas knygos juodraščio mintis.

Dėkoju Lapteviečių brolijos pirmininkui Jonui Markauskui už kritines pastabas ir vertingus patarimus.

Negaliu nepaminėti lietuvių kalbos ir literatūros mokytojos a.a. Aldonos Šaučiulienės, skyrusios šios knygos rankraščio taisymui nemažai valandų.

Dėkoju inžinieriams Vytautui Tervydžiui ir Vytautui Sriubui už techninę pagalbą bei visiems kitiems, vienokiu ar kitokiu būdu prisidėjusiems prie šios knygos išleidimo.

LIETUVOS GYVENTOJŲ GENOCIDO IR REZISTENCIJOS TYRIMO CENTRAS

Kodas 9142878. Didžioji g. 17/1. 2001 Vilnius, Lietuva. Tel. (8-5) 231 41 39. Faks. (8-5) 279 10 33. El. dalia@genocid.lt

2008-10-16

Dėl Vitalio Staugaičio rankraščio „Lenos deltoje ne savo noru“

Pateiktame rankraštyje atsispindi dalelė tragiškos Lietuvos istorijos, kuri kliudė ir autoriaus šeimą. 1941 m. birželio mėn. Vitalis Staugaitis (12 metų) su mama ir broliais (17 metų ir vienerių) buvo ištremti į Altajaus kraštą, 1942 m. perkelti dar toliau – prie Laptevų jūros. Kalbame apie beveik parengtą spaudai leidinį su puikiomis dailininko Raimondo Saladžiaus iliustracijomis. Gaila, kad šis rankraštis per ilgai užsigulejo autoriaus stalčiuje. Turime tik keletą leidinių – 1941 m. tremtinių atsiminimų, nedaug liko ir žmonių, galinčių pasidalyti tokiais savo išgyvenimais. Nėra jokių abejonių, kad pateikti atsiminimai kaip istorijos šaltinis turi didelę vertę.

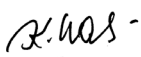
Šis rankraštis išsiskiria iš jau išleistų 1941 m. tremtį patyrusių tremtinių atsiminimų. Jame detalai ir vaizdžiai skaitytojas supažindinamas su sąlygomis, kuriomis teko išgyventi, stebina autoriaus atmintis, gebėjimas perteikti skaitytojui, to nepatyrusiam, savo išgyvenimus, patirtas kančias, tremtinių darbo, buities sąlygas ir daug kitos informacijos. Kiek čia įvairių atsitikimų, sutiktų žmonių apibūdinimų, kiek žinių apie tų kraštų istoriją, geografiją ir t. t. Atsiminimai – informatyvūs, parašyti vaizdingai ir sklandžiai, nors autoriaus išsimokslinimas – techninis.

Įdomu tai, kad autorius, 1941 m. tremtinys, į Lietuvą grįžęs 1959 m., turėjo galimybę dar kartą į Sibirą grįžti jau kaip 1989 m. ekspedicijos į Lenos deltą, skirtos žuvusiesiems atminti, narys. Šis rankraščio skyrelis labai prasmingai papildė atsiminimus.

Nepervertinsime rankraštį ir būsimą leidinį apibūdinami kaip tremties istorijos metraštį, kaip labai stiprų sovietų vykdyto genocido liudijimą.

Generalinė direktorė

Dalia Kuodytė

Leidybos skyriaus vadovė
Kazimiera Kalnienė

Laptevų jūros tremtinių brolija **LAPTEVIEČIAI**

Su didžiausiu malonumu perskaičiau Vitaliaus Staugaičio parengtą spaudai rankraštį *LENOS DELTOJE NE SAVO NORU*. Rankraščio autorius su motina ir dviem broliais 1941 m. birželio 14 d. patyrė pirmąją tremtį iš Lietuvos į Altajaus kraštą, po metų į Laptevų jūros pakrantės salas. Panašią tremtį į tas pačias vietas patyrė mūsų šeima, todėl Vitaliaus aprašomas tremtinių gyvenimas ir kova už išlikimą man žinoma ir suprantama. Autorius iš Lietuvos ištremtas 12 metų. Tokio amžiaus paaugliai nuo pirmųjų dienų privalėjo dirbti, rūpintis savo ir šeimos išlikimu.

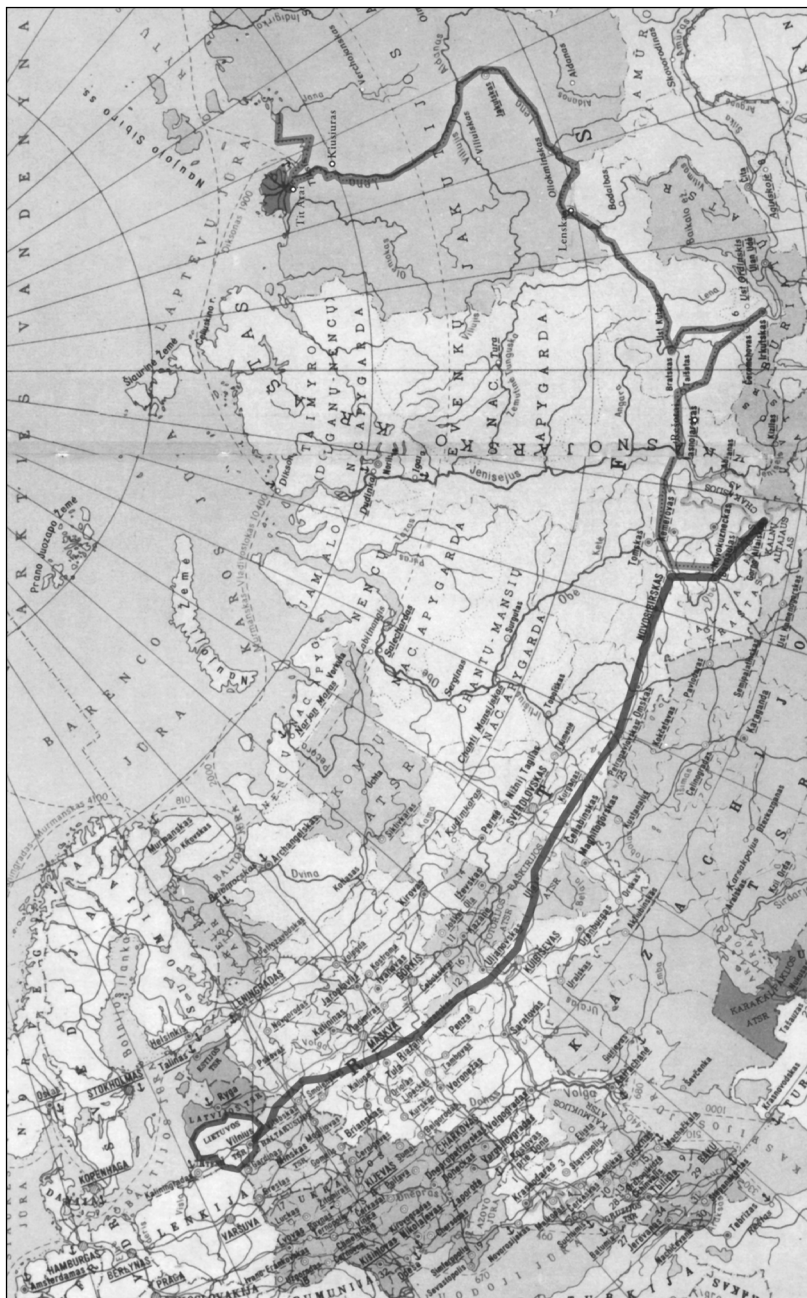
Autorius knygoje aprašo Staugaičių šeimos suėmimą, kelionę į Altajaus kraštą, darbą ir buitį pirmaisiais metais svetimose šalyje. Po metų šeima patyrė antrąją tremtį į tolimąją šiaurę Arkties salas Laptevų jūros pakrantėje. Pirmoji gyvenvietė buvo Trofimovsko saloje, kur lietuviai, artėjant žiemai, turėjo pasirūpinti būstu. Darbingi žmonės ir vaikai nuo pirmųjų dienų turėjo dirbti. Vitalijus labai vaizdžiai aprašo tremtinių darbus, jų būstą, pateikia gyvenamo kambario schemą ir ten gyvenusių žmonių gultų išsidėstymą. Vėlesniais metais Vitalijus žvejojo Dunojaus, Tumato, Bobrovsko, ir kitose salose bei Lenos upės gyvenvietėse. Knygoje pateikta Lenos deltoje salų ir gyvenviečių, kuriose gyveno ir dirbo tremtiniai, schema. Autorius pateikia žvejybos priemonių piešinius, žiemos ir vasaros žvejybos schemas ir kitų darbų piešinius. Manau, kad skaitytojams, nemačiusiems to, suteiks vaizdžią informaciją apie žvejybą ir buitį šiaurės sąlygomis. Knygos autorius dirbo įvairius darbus: vežiojo žmones ir krovinius šunų kinkiniu, motorinėmis valtimis, medžiojo paukščius, lapes, ruonius. Visi darbai buvo susiję su tykančiais pavojais, knygoje aprašytas laimingai pasibaigęs susitikimas su baltąja meška. Važinėjant šunų kinkiniais, tekdavo įveikti keletą šimtų kilometrų sniego platybėse kelyje orientuojantis pagal žvaigždes ir kitaip. Kelionių metu neišvengta pavojaus patekti į sniego pūgas ir paklysti kelyje. Tuo atveju, kad nesušalus, keliautojams ir šunims tenka gulti į bendrą sniego pusnį ir laukti nurimstančios pūgos. Tokiame guolyje gali tekti net kelias paras laukti nurimstančios audros. Vasaros metu, plaukiojant irklinėmis ir motorinėmis valtimis šimtus kilometrų, autorius aprašo vasaros audrų pavojus vandens platybėse. Vaizdžiai aprašyti pavojai ir darbai vasaros ledonešio metu, grumtynės su ledonešiu. Apie tai ir kiti šiaurės įvykiai aprašyti knygoje.

Stebėtinai daug įvykių autorius iki šiol prisimena, mini saugumiečių, sutiktų evenkų, jakutų pavardes. Šia prasme knyga vertintina kaip genocido įvykių metraštis ir sovietų vykdyto nusikaltimo kaltintoja.

Pagarbiai

dr. Jonas Puodžius
Brolijos „Lapteviečiai“
valdybos narys

Studentų 48a - 305,
LT-51367 Kaunas
Registracijos kodas 9194585
A.s. LT 207300010002509959
tel. 8-37 332743, faksas 8-37 331925

Tremties kelias

VĖIETOJE ĮŽANGOS

Parašyti knygą apie savo gyvenimą tremtyje svajojau seniai, ir rankraščiai stalčiuje per ilgai užsigulėjo. Kiekvieną sykį, kai paimu juos į rankas, apima keistas jausmas: atrodo, lyg būčiau ne vienas, lyg visi mano bendro likimo broliai ir seserys stovėtų šalia, stovėtų ir lauktų, kada pagaliau prabilsiu. Ir kai biržely suplevėsuoja nuleistos, juodu kaspinu perrištos vėliavos, kaskart iš naujo mintimis išgyvenu tą pragarą, kuri teko patirti man, mūsų šeimai ir visai mūsų tautai. Prisimenu jį kasdien: kai imu duonos riekę į ranką, kai vartau senų, nuo laiko išblukusių, nuotraukų albumą ar stoviu prie artimųjų kapo. Girgždantis žiemą sniegas ir tas primena Šiaurę. Nuolat alkani, apskurę, sušalę, sunkaus darbo nualinti, paniekinti, pasmerkti mirčiai tik per stebuklą išlikome gyvi.

Trėmė ne tik iš Lietuvos, bet ir iš Latvijos, Estijos, nuo Suomijos atplėštos Vyborgo srities, Vakarų Ukrainos, Vakarų Baltarusijos, Lenkijos bei Moldovos. Kokio masto turėjo būti visa deportacija ir kiek iš viso nekaltų žmonių ji būtų palietusi, jei jos nebūtų pertraukęs karas, sunku pasakyti.

Karui pasibaigus, trėmimai ir toliau tęsėsi. Liaudies priešais buvo laikomi pasiturintys, buožėmis vadinami ūkininkai, atsisakiusieji tarnauti sovietų armijoje, vengiantys stoti į kolūkius, pabėgėliai iš tremties vietų ir visi tie, kurių nespėjo išvežti prieš karą. Tačiau sunkiausia dalia teko turbūt tiems, kurie, išstremti iš gimtųjų namų 1941 metų birželio 14–18 dienomis, vėliau pateko prie Šiaurės Lėdžio. Jų tarpe buvo ir mūsų šeima.

Kaip dabar pamenu

Kai 1939 metais Sovietų Sąjunga, pasidalinusi su vokiečiais Lenkiją, atidavė Vilnių ir Vilniaus kraštą Lietuvai, mes gyvenome Alytaus apskrityje Alovėje. Ten tėvas dirbo Alovės valsčiaus sekretoriumi. Gražintuose Lietuvai rajonuose, kur dauguma gyventojų kalbėjo lenkiškai arba gudiškai, reikėjo kurti lietuviškas valdžios įstaigas ir tam prireikė darbuotojų, kurie galėtų bendrauti su vietiniais gyventojais jų kalba. Mano tėvas caro laikais buvo baigęs keturias gimnazijos klases ir gerai mokėjo rusų bei lenkų kalbas. Todėl jį pasiuntė dirbti Eišiškių valsčiaus sekretorium. 1940 metais sovietams okupavus Lietuvą, jau sovietų valdžia tėvą paskyrė parduo-tuvių nacionalizacijos komisijos pirmininku, o vėliau kooperatyvo buhalteriu. Atėjo 1941 metų vasara. Aš ką tik baigiau 5-tą Eišiškių pradžios mokyklos skyrių. Vyresnysis brolis Romas, kuris mokėsi gimnazijoje Vilniuje, buvo parvažiavęs atostogų.

Apie tai, kad kažkur traukiniais išveža žmones, gandas sklido, ir dėkojome Viešpačiui, kad niekas nelielia mūsų. Tačiau vieną dieną... Kaip dabar pamenu, birželio septynioliktosios pavakary, eidamas namo nešinas pieno kanyte, išvydau stovintį kieme sunkvežimį. Su baime akyse pasitikusi šeimnininkę liepė tučtuojau bėgti pas tėvą į darbovietę. Ten jo neradau. Daugiau tėvo nebemačiau. Vos spėjau grįžti, prisistatė enkavedistai. Išsiaiškinę, kad esu Staugaičių vaikas, liepė niekur neiti. Romo namie tuo metu nebuvo, tik mes trise: mama ir mudu su broliuku (man ėjo trylikti, Dariukui buvo metai ir devyni mėnesiai). Kai ji paklausė vieno kariškio, kur mus veš, šis pasakė, jog į kitų respublikų teritoriją. Pamatęs, kad vežamės fotoaparata, jis griežtai pareiškė *nelzia* (negalima) ir ramia sąžine jį

pasisavino. Kiek atsipeikėjusi mama ėmė ruošti kelionėn. Buvo taip sukrėsta, jog visai pamiršo pasiimti maisto.

Vidurnakty liepė kraustyti į sunkvežimį. Vežė kaip didžiausius nusikaltėlius: ginkluoti kareiviai sėdėjo ant bortų kėbulo kampuose, o karininkas – kabinoje prie vairuotojo. Pakelyje mus sustabdė milicininkai. Šalia jų stovėjo Romas (suėmę gatvėje, kaip vėliau sužinojome, jį laikė nuovadoje, vis klausinėjo apie tėvą). Broliui taip pat buvo liepta lipti į mašiną. Pasukome valsčiaus link. Ten išstovėjome iki paryčių. Vis ieškojo tėvo. Iš Eišiškių mus nuvežė į Trakus. Apsistojome mokykloje. Visos klasės buvo pilnos žmonių. Apie 23 val. kilo didžiulis sąmyšis. Pasirodo, vienas suimtas, buvęs pasienio pareigūnas, pasiprašęs į būdelę, atplėšė užpakalinę jos lentą ir, nėręs į javų lauką, dingo. Visą naktį ieškojo, taip ir nesurado.

Kitą rytą buvo įsakyta vėl lipti į sunkvežimius. Nugabeno į Lentvarį. Ten, atokiau nuo stoties, mūsų laukė du prekiniai vagonai (tokiuose paprastai vežami gyvuliai). Į vieną iš jų visus ir sugrūdo. Vagono viduje iš abiejų pusių buvo įtaisyti neobliuotų lentų dviaukščiai *narai* (gultai), langeliai – apkalti grotomis. Vieta gamtiniais reikalams atlikti pati primityviausia – grindyse išpjauta skylė ir į ją įstatytas keturkampis, sukaltas iš lentų, vamzdis. Kiek apsipratę su prietema pastebėjome, jog vagone esame ne vieni. Matėsi daug pažįstamų veidų. Iš mūsų miestelio čia pateko lenkų karininkų tėvai. Paliegę senukai vos krutėjo. Vėliau juos nuo mūsų atskyrė. Vakare abu vagonus prijungė prie Vilniaus kryptimi važiuvusio traukinio, ir netrukus pajudėjome pirmyn.

Paneriai. Čia stotyje darbas virte virė. Bildesys, trūkčiojimai, tai atkabindavo vieną vagoną, tai prikabindavo kitą, matyt, formavo sąstatą. Veikė paskubomis, lyg būtų kas labai rimto atsitikę. Vagone buvo be galo tvanku. Silpnėsi duso, alpo, prašė vandens. Jautėmės kaip gyvuliai, vežami į skerdyklą. Nakčiai, kad nepabėgtume, duris prižiūrėtojai užrakino.

Vilniuje stovėjome neilgai. Tačiau tai, kas dėjosi stoties perrone, sunku apsaityti. Žmonių – marios. Triukšmas, klegesys, klyksmas. Vieni, apspitę vagonus, klausinėjo, ar nematė kas jų artimųjų, kiti siūlėsi padėti, perduoti kam kokią žinutę, raštelį. Dar kiti, kariškių varinėjami, blaškėsi apsikrovę maišais, ryšuliais nuo vieno vagono prie kito.

Naująją Vilnią pasiekėme temstant. Ramybės nedavė ir čia. Džeržgėjo, varstėsi gretimų vagonų durys, kvietė pagal sąrašus vyrus. Pajutusias, jog kažkas ne taip, moterys bandė saviškius sulaikyti, apsikabinusios verkė, glaudėsi prie tėvų vaikai. Tačiau kariškiai, nieko nepaisydami, stūmė iškviestuosius durų link ir grūdė juos lauk. Viskas vyko taip greitai, jog nebuvo kada net deramai atsisveikinti.

Vagonuose pasidarė kiek erdviau, tačiau likusiųjų juose tai nė kiek nedžiugino. Moterys kukčiojo, stipresnieji ramino silpnesnius, vaikai, įsikniaubę į ryšulius, verkė. Ir nors mūsų vagono šeimos, per stebuklą ar klaidą, liko neišdraskytos, po viso to, kas įvyko gretimuose, dar labiau sunerimome.

Išaušo birželio devynioliktoji. Suūkė garvežys, ir šešiasdešimt šešių vagonų ešelonas nenoriai pajudėjo iš Naujosios Vilnios stoties. Kertant Lietuvos sieną kažkas užtraukė dainą. Taip graudu pasidarė. Paskutinės akimirkos savoje žemėje. Nei pamojuoti kam, nei akimis ką palydėti. Kiekvienas bėgių sudūrimas tolino mus nuo gimtųjų namų.

Įvažiavome į Baltarusiją. Sustojus traukiniui Oršoje, palydovas pravėrė vagono langelius ir išleido visus pakvėpuoti grynu oru. Duris irgi paliko atlapas. Gavome maisto ir po puodelį *kipiatoko* (virinto vandens). Stotyje išstovėjome beveik parą: vis nebuvo laisvų bėgių – kariniai ešelonai dundėjo ir dundėjo į Vakarus.

Po keturių parų pasiekėme Tulą. Pirmiausia į akis krito popierinėmis juostelėmis apklijuoti langų stiklai. Kadangi mama Pir-

mojo pasaulinio karo metu gyveno Taline, ji iškart suprato, kame reikalas. Stotyse ir toliau matėme susitelkusius kareivių pulkus, gabenamą Vakarų kryptimi karinę techniką. Mama neklydo, karas ištis prasidėjo.

Iš Tulos į pavakarę – vėl pirmyn. Ties Kuibyševu, pervažia-
vę geležiniu tiltu Rusijos upių motinėle Volgą, netrukus pasiekėme
Ufą (Baškirijos Autonominė Respublika). Stotyje pavyko prikalbinti
vieną šalia vagono stovėjusį vyrą, kad nupirktų laikraštį. Spauda
patvirtino, jog fašistinė Vokietija sulaužė sutartį ir užpuolė Sovietų
Sąjungą. Dalį Lietuvos jau buvo užėmę vokiečiai. Daugelį iš mūsų ši
žinia pradžiugino ir šmėstelėjo viltis, kad greit vėl sugrįšime namo.
Tačiau vyresnio amžiaus žmonės, matę Pirmąjį pasaulinį karą, taip
nemanė, prognozavo ir šį užtruksiant ilgai.

Palikę Ufą ir kirtę Uralo kalnus, įvažiavome į azijinę Sovietų
Sąjungos dalį. Pradėjo dažniau maitinti. Kiekvienąsyk, sustojus trau-
kiniui, iškviisdavo po du žmones maistui, o trečią dviem kibiram
vandens parnešti. Vienoje stotyje, berods, Novosibirske, šalia mūsų
sustojo ešelonas iš Latvijos. Jis taip pat buvo sausakimšas. Pabandė-
me užmegzti su kaimynais ryšį, tačiau mokančių lietuviškai jų tarpe
neatsirado, o latviškai mes nesupratome. Kad estų kalbą bent vienas
iš jų būtų mokėjęs, mūsų mama puikiausiai būtų susikalbėjusi, juk ji,
kaip minėjau, kurį laiką gyveno Estijoje. Netrukus kažkuris prabilo
rusiškai, kategoriškai pareikšdamas, kad bendrauti šia kalba jam tie-
siog nesiverčia liežuvis, tačiau kitos išeities nėra. Taip sužinojome, jog
ta pati nelaimė ištiko ir mūsų kaimynus latvius bei estus. Dar vienoje
stotyje matėme stovintį traukinį iš Besarabijos. Labai nustebome, kai,
išlipę iš vagonų, čia pat susibūrę į ratelį, griežiant armonikai, molda-
vai pradėjo šokti savo tautinį šokį. „Nejau ištis jiems taip linksma?“
– pagalvojau tuomet, dar nieko nenutuokdamas vaikišku savo prote-
liu. Ir tik daug vėliau supratau, kad jų šokis buvo savotiškas protestas
prieš represijas, nenoras pasiduoti bent jau dvasiškai.

SVETIMOJE ŽEMĖJE

Liepos antrą ar trečią dieną mūsų ešelonas sustojo Bijsko (Altajaus kraštas) priemiesčio prekių stotyje. Geležinis kelias baigėsi. Išsikrovėme savo pundus ant kelkraščio, šalia pylimo ir laukėme tolimesnių nurodymų. Pirmiausia enkavedistai visus uoliai iškratė. Radę kokį įtartiną dokumentą, maldaknygę, nuotrauką, auksinę monetą, atimdavo. Lėlę ir tą iš vaiko atėmė. Po kratos vežimais nugabeno į prieplauką ir liepė kraustytis į baržą. Ja Bijos upe mus nuplukdė į Verch Obskio kiaulininkystės tarybinį ūkį. Ūkio vadovybė tokio gausaus atvykėlių būrio (89 žmonės) nelaukė, tad iškilo problema: kur mus apgyvendinti. Dalį žmonių patalpino klube, likusius (jų tarpe ir mūsų šeimą) išvežiojo po senus barakus. Netrukus vėl prisistatė enkavedistai, išdavė specialius tremtinio pažymėjimus ir liepė kas dvi savaites registruotis komendantūroje. Mes tuos dokumentus vadinome *konskaja spravka* (arklio pažymėjimu). Skirtumas tik toks, jog mūsiškiuose, be gimimo metų ir NKVD antspaudų, buvo įrašyta dar ir pavardė.

Verch Obskij *sovchozas* (tarybinis ūkis) buvo įsikūręs ramios upės Bijos ir labai sraunios, iš kalnų ištekančios Katūnės santakoje, ten, kur prasideda Obė. Ūkio teritoriją sudarė dirbamoji žemė, pievos ir krūmokšniai. Iš pietų pusės savo valdomis jis siekė minėtąją santaką. Visos pakrantės buvo apžėlusios gulsčiaisiais karklais, jaunuose beržynėliuose augo grybai, ypač daug raudonviršių. Prisigrybaudavome iki valiai, tik pagardinti jų neturėjome kuo. Taip ir valgėme pasausintus keptuvėje. Vos spėjome atvykti, prasidėjo dizenterijos ir difterito epidemija. Susirgo ir mūsų Dariukas. Mama mokėjo šiek tiek rusiškai ir išreikalavo, kad ją su sergančiu vaiku išvežtų į rajono ligoninę. Grįžo ji po mėnesio dar labiau suvargsi, sulysusi,

bet laiminga, kad išgelbėjo sūnų nuo mirties. Už broliuko, kaip ir už daugelio kitų tuo metu sirgusių, gyvybę buvome dėkingi vietiniam gydytojui, tarp kitko mūsų tautiečiui (gaila, nepamenu jo pavardės). Tai jis, sužinojęs, kad Bijsko rajone yra atvykėlių iš Lietuvos, ir kad siaučia epidemijos, guldė sergančiuosius į ligoninę ir juos gydė.

Altajaus krašto klimatinės sąlygos mums pasirodė gana palankios, juk geografinė platuma beveik ta pati. Tik vasaros čia kur kas šiltesnės, o žiemos, atvirkščiai – atšiauresnės. Rudens sezonui atėjus, didžiausias galvos skausmas ūkio vadovams būdavo derliaus nuėmimas. Tačiau tais metais jiems pasisekė: atvykome mes – pigi darbo jėga. Mudu su Romu kasėme bulves, vežėme šieną, grūdus, rinkome nuo laukų pašarinius arbūzus. Arbūzai užaugo tokie dideli, jog vieną į vežimą vos dviese trise galėjome įversti.

Mokėjo už darbą labai mažai. Už mėnesio atlygį turguje galėjome nusipirkti vos vieną kibirą bulvių. Valdiškoje parduotuvėje jos kainavo pigiau, tačiau, norint joje nusipirkti, reikėjo gauti leidimą iš paties ūkio direktoriaus. O šis net į kalbas nesileido, vis aiškino turįs kiaulių auginimo planą, kuriam vykdyti bulvės labiau reikalingos nei mums.

Badas, nepriteklius vertė ieškotis papildomo maisto kitur. Bulviakasiui pasibaigus, mes, vaikai, eidavome į laukus pasirinkti likusių žemėje bulvių. Aptikę žirnių, saulėgrąžų plantacijas, taip pat dažnai slapčia patraukdavome jų pusėn. Žinojome, jog vogti griežtai draudžiama, ir jei ką sučiupdavo, tai ne tik atimdavo, bet dar ir teismu už valstybinio turto grobstymą pagrasindavo. Suaugusieji taip pat puikiai suprato, jog svetimo turto liesti nevalia, bet juk reikėjo kažkaip išgyventi, tad į šį reikalą dažniausiai žiūrėjo pro pirštus. Atėjus žiemai, dirbdami prie grūdų, jie ir patys dažnai vogčia jų parsinešdavo, gerai išdžiovindavo, su medine piesta nakties metu sugrūdavo ir turėdavome miltų. Iš jų virdavome viralą, košę.

Pamenu, sykį mama dirbo prie kombaino. Tą dieną kulė žir-

nius ir ji paprašė kombainininko, kad šis leistų jai bent nuo žemės jų pasirinkti. Kombainininkas sutiko, sakydamas, jog vis tiek žus. Dėdama žirnių prie žirnio beveik dešimt kilogramų prisirinko. Eilinės kratos metu, radęs tuos žirnius, NKVD pareigūnas surašė aktą. Kitą dieną direktorius išsikvietė mamą į kontorą ir išbarė kaip didžiausią nusikaltėlę. Į teismą nepadavė, tik moralą atskaitė, esą tai valdiškas turtas, ir savintis jo negalima. Lietuvoje nėra viena bulvelė, nėra vienas grūdelis nebūtų pražuvęs, o čia – verčiau tegu supūva, nei į tremtinio burną patenka.

Altajaus krašto žemė be galo derlinga, dosni, augalai čia puikiai tarpsta be jokių trąšų. Kada vaikinai kasė duobes silosui, matėsi net vieno metro juodžemio sluoksnis. Ypač didelis dėmesys šiame krašte būdavo skiriamas dirvos drėgmės sulaikymui. Kad pavasarį sniegas nenutirptų anksčiau laiko ir dirva neišdžiūtų, iš rudens jos paviršių užklodavo karklų šakomis. Šį vergišką darbą tais metais teko dirbti ir mums. Laimei, truko jis neilgai. Nežiūrint palankių klimato sąlygų ir derlingos žemės, vietiniai gyventojai gyvena gana skurdžiai. Jeigu tokios sąlygos būtų Lietuvoje, tai mūsų ūkininkai būtų gyvenę dar turtingiau.

Kai tik atvykę išnešėme vėdinti sudrėkusią kelionėje savo patalynę ir drabužius į lauką, vietiniai gyventojai apspitę spoksojo, stebėjosi, kokie jie gražūs, švarūs, klausinėjo, kam tas ar anas daiktas reikalingas. Čia kaipmat prisistatė ūkio dalies viršininkas ir, uždraudęs su mumis kalbėtis, ėmė aiškinti jiems, kad esame fašistai, buožės, kad dirbo mums kiti, todėl buvome turtingi ir visko pertekę. Bandėme teisintis, jog pas mus Lietuvoje panašių daiktų turi visi. Tuomet kai kurie visai pasimetė, nežinojo, kuo tikėti labiau, juo ar mumis. Kitą sykį buvome tokio epizodo liudininkai: vieną rudens dieną pamatėme einančią mūsų vietinę kaimynę Grankiną ir nešančią vienoje rankoje virdulį arbatai, o po kita pažastimi susuktą antklodę ir dar keletą skudurų. Kai paklausėme kur ji susiruošė, ji-

nai paaiškino, kad persikrausto gyventi kitur. Pasirodo, ji su savim nešėsi visą savo turtą. Kai kas iš mūsiškių liūdnei pajuokavo: ateis laikas, kai ir mes gyvensime taip, kaip Grankina.

Artėjant žiemai iš barakų persikėlėme į pačių atsiremontuotas žemines. Jose gyventi buvo smagiau, o ir kuro mažiau reikėjo. Kūrenimui prisikirsdavome netoliese pabaliuose augančių karklų šakų. Parsivilkti į namus jas tekdavo patiems, nes kas gi duos tokiam nerimtam darbui arklių.

Žeminės ten buvo įprastas gyvenamas būstas. Visai netoli mūsiškės, kitoje žeminėje gyveno vietinių rusų šeima. Kartą vienas iš tos šeimos narių, garbaus amžiaus senolis, išlindęs iš savo žeminės su visai sudriskusiais kailiniais, priėjo prie mūsų vyrų ir nedraugišku tonu pareiškė:

– Tai atvažiuote „ant mūsų gero“ (suprask – jie turės mumis rūpintis, o mes būsim tik veltėdžiai). Toliau jis savo kalboje dėstė, kad dabar gyvenimas ir taip jau gerokai pablogėjęs, o čia dar mes... Ot anksčiau, girdi, gyvenimas buvęs žymiai geresnis. Kopūstų ir bulvių turėdavę „vo“, ir išdidžiai brūkštelėjo plaštaka po smakru. O jeigu rudenį dar pasipjaudavę aviną, tai geriau ir būti negali.

Mūsų žmonės šią jo gražbylystę apie jų „gerą gyvenimą“ suprato skirtingai. Vieniems tai sukėlė šypseną, kiti priėmė kaip įžeidimą. Tačiau visiems tapo aišku, kas mūsų laukia artėjant žiemai, kai nei kopūstų, nei bulvių neturime. O ką jau bekalbėti apie aviną.

Praėjo pirmas ruduo svetimoje žemėje, išmokome daug naujų, lig tol nedirbtų darbų, užsigrūdinome, apsipratome su nauja tvarka, žmonėmis ir beveik susitaikėme su savo dalia. Prasidėjus žiemos darbų sezonui, suaugę vyrai darbavosi prie naujos kiaulių fermos statybų, o jaunuoliai vežiojo statybines medžiagas. Vienam vadeliotojui tekdavo po du tris kinkinius. Jis paprastai sėdėdavo pirmose rogėse ir valdydavo pirmąjį arklių, jam iš paskos bėgdavo kiti. Lauke

20–25 laipsnių šaltukas, o mes – apsiavę paprastais batais, paltai rudeniai, kepuraitės megztos arba gimnazistiškos. Žiemą čia reikėtų veltinių, vatinių kelnų, šiltos kepurės, kailinių ar bent jau *fufaikos* (vatinukės), tačiau jų mums niekas nedavė, nors matėme, kad vietiniai turi. Vėliau, kai gyvenome Trofimovske, ir nebuvo visai kuo apsiauti, vargas išmokė pasigaminti „ledinius“ batus: apmuturiuodavome kojas autais, apliedavome juos kelis syk lauke vandeniui,– ir jau gatavi. Toks „apavas“ ant kojų puikiai laikydavosi visą dieną ir kojoms, nepatikėsite, būdavo šilčiau.

Keletą kartų per dieną čia įsisiautėdavo *buranai* (stiprios pūgos didelio šalčio metu). Vėjas pakildavo toks stiprus, jog žemė su dangumi maišydavosi, tamsu, nors į akį durk. Visus kelius užpustydavo, sunku būdavo važiuoti, eiti, keliaujantys prarasdavo orientaciją, paklysdavo ir žūdavo. Kartais pūgos tęsdavosi net kelias paras, po to viskas aprimdavo, atrodydavo lyg ir nieko nebuvę.

Žiemą mūsų gyvenimas dar labiau pablogėjo, nes, išvykus į frontą iš vasaros darbų padalinio beveik visiems mechanizatoriams, uždare valgyklą. Duonos tekdavo kasdien pėdinti net tris kilometrus. Be duonos ir vandens daugiau valgomo nieko neturėjome. Matydami, kad tuoj visai neliks į burną ko įsidėti, pasiėmę paskutinius iš namų atsivežtus daiktus: medžiagos atraižą, odinius batus ar geresnį kostiumą, žmonės patraukdavo į kaimus ir mainydavo juos į ką nors valgomą ar į šiltą drabužį. Syki mama kažkokį savo daiktą išmainė į bulves. Kadangi bulvės buvo sušalusios, šeiminiškė jų davė daugiau. Panešti maišo pati nepajėgė, tad, pasikinkiusi į virves vietoj arklio, vilko jį rogėmis, apsiavusi dideliais tėvo batais slidinėdama, griuvinėdama net kelis kilometrus, kad tik prie duonos turėtų pridurti mums ką. Bulves valgėme neluptas, ir, nors jos buvo gerokai salstelėjusios, kirtome, net ausys krutėjo.

Lankantis pas žmones dažnai tekdavo pakliūti į keblią padėtį. Įeini, būdavo, o kampe prie ikonos žvakė dega ir visi meldžiasi, žu-

vusio kare gedi. *Pochoronkos* (gedulo dienos) buvo įprastas tų laikų reiškiny. Juk ten, Vakaruose, siautėjo karas. Nė kiek ne linksmesnės, primenančios daugiau laidotuves, būdavo ir mūsų ūkio vyrų palydos į frontą. Lietuvių tremtinių į karą nesuntė, matyt, nepasitikėjo. O štai lenkams nuo Eišiškių pasisekė: jiems buvo leista per Iraną išvykti į Angliją. Tuo pasirūpino anglai, kurie buvo Lenkijos ir Sovietų Sąjungos sąjungininkai šiame kare. Jei atvirai, nuoširdžiai jiems pavydėjome.

I R VĖL Į NEŽINIĄ

Atėjo tūkstantis devyni šimtai keturiasdešimt antrųjų metų birželis. Vieną rytą atidardėjo vežimai, ir buvo liepta vėl ruoštis kelionėn. Kodėl ir kur, niekas nesakė. Tik vėliau sužinojome, jog į Altajaus kraštą buvome ištremti tam, kad čia galą gautume. Kadangi likome gyvi (mirė tik apie 4–5% atvežtųjų), Stalino pakalikai sugalvojo išvežti mus į tokią vietą, iš kur gyvi neturėjome grįžti. Kad būtų lengviau visus surinkti, jie tyčia paskleidė gandą, esą, šiemet lietuvius, kaip pernai lenkus, irgi paleis į laisvę ir kad Amerika sutinka juos priimti, reikia tik suvažiuoti visiems į nurodytus punktus (vežamus iš Altajaus krašto tremtinius telkė į du ešelonus, vienas buvo Bijske, o kitas – Barnaule), iš kurių patrauksime į Šiaurę. O ten uostuose mūsų jau laukia amerikiečių laivai. Kai kurie naivuoliai šia niekšinga komunistų klasta patikėjo ir netgi savo daiktus prieš išvykdami vietiniams paliko. Tačiau blaiviau mąstantys gerai suprato, jog visa tai – melas, mėgino priešintis. Juos išvežė prievarta.

Kad jūs matytumėte, su koku gailėsčiu žiūrėjome į savo daržą! Bulvės jau ruošėsi žydėti, mama ir vietą kapčiui buvo nužiūrėjusi. Pamenu, kaip, gavę iš vietinės kaimynės šiek tiek sėklos, sukasėme už žeminės esantį dirvoną, išplėšėme velėną ir, suskaldę bulves vos

ne po akutę, rūpestingai susodinome į žemę. Sužinoję, kad reikės išvažiuoti, norėdami susitaupyti kelionei bent kiek pinigėlių, daržą bandėme parduoti gyventojams, tačiau vietinė valdžia pareiškė, jog neturime teisės.

Nuvežė prie upės, įsodino į tą pačią baržą, kuria atvykome prieš metus, ir – vėl į nežinią. Šįkart kelionė užtruko ilgiau, nes plaukėme prieš srovę. Kol rankiojo po visą Altajaus kraštą išbarstytus lietuvius, prižiūrimi vieno komisaro ir septynių kareivių, porą savaitių gyvenome Bijsko mokykloje. Kiek pamenu, ji stovėjo pačiame miesto centre, priešais tiltą. Po to visus (maždaug 450 žmonių), surinko, sutikrino pagal sąrašus ir sunkvežimiais nugabeno į geležinkelio prekinę stotį. Čia sukišo į vagonus ir liepos dešimtą dieną ilgas, kimšte prikimštas tremtinių, ešelonas pajudėjo į rytus.

Sustoję Krasnojarske, išgirdome, jog visiems reikėsia „pereiti karantiną“, t.y. apsišvarinti, atsikratyti parazitų, pasitikrinti ar nersergame užkrečiamomis ligomis. Amerika, matote, murzių nepriimsianti. Mus lydintys kareiviai liepė išlipti iš vagonų, sustatė visus į koloną ir nuvedė plačiu keliu Jenisiejaus upės link. Pirtyje buvo įsakyta baltinius atiduoti į karščio kameras dezinfekcijai (visai kaip vokiečių koncentracijos lageriuose). Reikia pripažinti, kad su švara reikalai išties buvo nekokie: neturėjome pamainai baltinių, plaukai buvo žemėti, sulipę, drabužiuose užsiveisė utėlės. Džiaugėmės gaudami sustojimo vietose bent po puodelį vandens troškuliui numalšinti, ką jau bekalbėti apie prausimąsi. Visai neturėjome muilo (vėliau, gyvendama prie Laptevų jūros, mama išmoko iš kitų moterų pasigaminti jo pakaitalo, užmerkdamo inde medžio pelenų, nusistovėdavo šarmas, ir juo trinkdavo mums galvas, skalbdavo drabužius). Grįžę po pirties, sulipome atgal į vagonus, davė valgyti, ir – vėl į kelionę.

Kanskas, Rešiotai – tuomet dar nežinojome, jog netoliese, didžiuliuose lageriuose kali 1941 metais Naujojoje Vilnioje atskir-

ti nuo šeimų mūsų vyrai. Apie koncentracijos stovyklas Vokietijoje mums pasakojo vienas pasienietis policininkas, tarp kitko tautietis, kai gyvenome Altajaus krašte, tačiau apie tai, kad jų buvo ir Sovietų Sąjungoje, nežinojome.

Įvykius fronte paprastai nušviesdavo laikraštis „Pravda“ ir radijas. Nors sovietų kariuomenei karo pradžioje, kaip žinia, teko nepaliaujamai trauktis, žiniasklaida gyventojams pastoviai skleidė melagingą informaciją. Įvykius fronte dažniausiai nušviesdavo taip: priešas neteko tiek ir tiek tankų, pabūklų bei tiek ir tiek gyvosios jėgos. Kartais šis laikraštis visai nusimeluodavo, pateikdavo tokią iškreiptą žuvusių vokiečių karių statistiką, kokia net į visą Hitlerio armiją nesutildavo. Sykį tas pats mūsų tautietis (dirbo jis vienoje brigadoje su rusais, o jų tarpe buvo ir komunistų) su vienu ruseliu taip susiginčijo, kad ėmė ir išdrožė tiesiai jam į akis: „vaša „Pravda“ pišet nepravdu“ (jūsų „Tiesa“ rašo netiesą). Kaipmat buvo surašytas aktas, ir po trijų savaičių įvykęs teismas priteisė jam dešimt metų sunkiųjų darbų Kansko kalėjime. Išgirdę apie tokį žiaurų teismo nuosprendį, visi buvo be galo sukrėsti. Po to įvykio visam laikui įsikalėme sau į galvą, kad ne visiems, ne visada ir ne visur galima sakyti tai, ką galvoji.

Kelyje įdėmiai sekėme, kur veža. Pakelėje matėsi barakai, aptverti spygliuotos vielos tvoromis. Kai kurie pastatai apdegę. Tai, tikriausiai, buvusių lagerių liekanos. Šalia tvoros eilės žemės kaurėlių su stulpeliais, matomai, tų lagerių kalinių, kurie 1932–1934 metais tiesė šį kelią, kapai. Stotyse matėme kraunant į vagonus anglis, medieną, netoliese, matyt, buvo anglies kasyklos. Pavažiavę už Čeremchovo dar kelis kilometrų, pasukome iš Trans Sibiro kelio. Bėgiai baigėsi, ir traukinys sustojo Makarovo (Makarjevo) stotelėje.

Įsikūrę pakrantėje, apie savaitę gyvenome po atviru dangumi, laukėme, kada atplukdys baržas. Dienos metu būdavo lyg ir šilta, tačiau pavakary, pakilus vėjui, nuo upės padvelkdavo nemalonia vėsa.

Neturėdami kuo užsikloti, nubudę naktį nuo šalčio, žmonės kūrėsi laužus, šildėsi, o dieną miegojo. Žvelgiant iš šalies, galima buvo pamanyti, jog čigonų taboras prie upės apsistojo. Nors laikėmės visi prie savo vagonų, jau po pirmos nakties kai kam dingo daiktai. Nutarėme paeiliui po vieną naktimis budėti. Daugiau savo turto (tik jo buvo telikę) neišleidome iš akių iki pat kelionės pabaigos.

Kai, tempdamas paskui save dvi didžiules baržas, iš Angaros žemupio atpūškavo garlaivis, gavome įsakymą vėl ruošti kelionėn. Kraustymasis į baržas vyko pagal vagonų seka sudarytus sąrašus. Mudu su Romu padėjome mamai: nešėme, tempėme kiekvienas net po kelis ryšulius, kad tik jai su Dariuku ant rankų būtų lengviau. Mūsų vagono žmonėms vieta teko ne baržoje, bet pačiame garlaivyje. Nors denyje kaitino saulė, vis tiek buvo geriau nei gyvuliniam vagonė. Kelionės pradžioje abiejuose upės krantuose nesimatė nei miškų, nei gyvenviečių. Valandų valandas spoksodavau į vandenį, stebėdamas, kaip pūškuodamos ratų mentės velka baržas, pamiršdavau alkį, troškulį, upės gelmėn nugrimzdavo prisiminimai apie namus, tėvuką, draugus. Kelionė srauniąja Angara žemyn truko nepilnas dvi paras. Tą kelią, daugiau kaip 300 kilometrų, kurį dabar plaukėme pasroviui, prieš srovę garlaivis įveikdavo tik beveik per savaitę.

Angara išteka iš Baikalo ežero vakarinės pusės, teka pro Irkutską, Čeremchovą ir įsilieja į Jenisiejų. Tai labai srauni ir skaidri upė. Vietomis akmenys dugne matosi net kelių metrų gylyje. Galinga srove besiveržiantis pro kalnus vanduo labai šaltas. Liepos mėnesį, kuomet plaukėme, jis buvo toks kaip Palangoje ankstyvą birželį.

Sustojome prieplaukoje, netoli nuo Zajarsko. Tai gyvenvietė, kur vėliau buvo pastatyta galinga Bratsko hidroelektrinė. Kai kurie tremtiniai buvo taip nusilpę, jog vos paėjo – jų tremties kelias baigėsi čia. Įsikūrėme ant upės kranto, kaip ir anąkart, po atviru dangumi. Po dviejų savaičių vėl susodino visus į *polutorkas* (sunkvežimius) ir kalnų trasa pajudėjome Lenos upės link. Kelionė buvo labai sunki ir

[nežinia]

pavojinga. Kartais sunkvežimis taip pasvirdavo, jog atrodydavo, kad tuoj nugarmėsime į bedugnę. Stačių krantų posūkiuose mėtėsi sudužusių sunkvežimių dalys, kaulai, iš paskos sekė didžiuliai dulkių kamuoliai. Pusiaukelėje sustojome pailsėti, užkandome, pasikeitė vairuotojas. Likusius penkiasdešimt kilometrų kelias buvo geresnis. Pravažiavę kalnų trasa beveik 400 kilometrų, pavakary pagaliau pasiekėme Ust Kutą. Apsistojome pačiame taigos pakraštyje. Kadangi šįkart ne po atviru dangumi, o palapinėse, supratome, kad čia teks užsibūti ilgiau. Kiek pamenu, davė duonos ir perlinių kruopų košės.

Šiandien Ust Kutas – pagrindinis Lenos upės uostas, kelio į Jakutiją pradžia. Taip ir plaukia garlaivio tempiamų baržų karavanai tai pirmyn, tai atgal. Miestas turi sujungtą su Sibiro magistrale geležinkelį. Upe plaukioja ne tik prekybiniai, bet ir keleiviniai laivai. O tada, kai mus vežė, Lenos upės pakrantėse matėsi vos vienas kitas medinis namelis.

Taiga apie Ust Kutą be galo įspūdinga ir driekiasi ji šimtus kilometrų. Išstis dienas uogaudavome, šūkaudami kad nepa-

klystume, ir tik pavakary su pilnais pilvais ir kibirais grįždavome nusiplūkę, bet laimingi namo. Sykį uogaudama, viena tremtinė pasiklydo. Nesunku įsivaizduoti, ką, palikusi palapinėje du mažamečius vaikus, ji išgyveno. Baimės buvo ir vaikams: dar prieš metus neteko tėvo, o dabar dingo ir motina. Nesulaukę jos grįžtant, išplaukė našlaičiai kartu su visais tremtiniais toliau. Vėliau sužinojome, jog tai moteriai visgi pavyko išeiti į gyvenvietę, kur geri žmonės įsodino ją į garlaivį ir Jakutske ji vėl susitiko su savo vaikais. Tąsyk viskas baigėsi laimingai, tačiau kartais pasitaikydavo ir liūdnesnių nuotykių.

Palapinėse gyventi buvo geriau, nei po atviru dangumi prie Angaros, tačiau vakarais neįmanoma būdavo atsiginti nuo *moškaros* (muselių). Jos labiausiai taikydavosi į akis, nuo įkandimų ištindavo paakiai. Kentėjome ir nuo debesimis sekiojančių uodų. Vietiniai gyventojai nuo šių įkyrių vabzdžių gynėsi smulkiais, panašiais į bitininko, tinkleliais. Visi vyrai ir moterys, nepaisant karščių, dėvėjo ilgas kelnes. Mūsiškės prie ilgų kelnių nebuvo pratusios, be to, jų neturėjo ir nuo vabzdžių vadavosi, kaip išmanydamos: kas turėjo movėsi pirštines, vyniojosi galvą, rankas ir kaklą skudurais.

LENOS UPE – TOLYN Į ŠIAURĘ

Po savaitės, ar kokių dešimties dienų, sunkvežimiais visus nugabeno į prieplauką. Kai vilkikas atplukdė dvi baržas: vieną didžiulę (į ją telpa apie 1000 žmonių) ir kitą, mažesnę, prasidėjo didysis kraustymasis. Mūsų vagono žmonėms vėl pasisekė, paskyrė į mažesniąją. Į ją sulipo Bernotavičiai nuo Alytaus, Šurkai, Steponavičiai, K. Bielazarienė su dukra, Domeika ir Bakevičiai nuo Panevėžio, Dzikai ir kiti. Viso – apie šimtas žmonių. Palyginus su didžiąja, mūsiškė buvo kiek patogesnė ir sandaresnė. Gultai joje – vienguliai,

Prievarta plukdomi į Lenos delta

kai tuo tarpu didžiojoje – net trijų aukštų. Iš jos ir vandenį pumpuoti reikėjo rečiau (jei leisi jam kauptis, tai grindys, žiūrėk, tuoj ir apsemtos). Be to, anoje buvo įsikūręs visas ešelono konvojus. Ten ir škipėris su šeima, ir jo pavaduotojas, ir jūreiviai. Virtuvė, sandėliai irgi buvo joje. Netrukus sukaukė sirena ir prasidėjo ilga varginanti kelionė Lenos upe tolyn į Šiaurę.

Lena – viena didžiausių upių ne tik Azijos žemyne, bet ir visame pasaulyje. Pagal ilgį ir baseino plotą ji septinta. Nuo jos ištakų iki deltos, kur stūkso Stolbų uola – apie 4 270 kilometrų. Pakeliui, vien tik Jakutijos teritorijoje, į ją įteka apie 250 labai didelių (Oliokma, Aldanas, Viliujis, Vitimas) ir daugybė mažesnių upių. Apie Leną rusai pirmąsyk išgirdo XVII a. pradžioje. Anksčiau buvo žinomos tik Peledužo, Oliokminsko, Jakutsko ir dar kelios gyvenvietės.

Tarp Vitimo ir Jakutsko nuo seno driekiasi ilgas traktas. Kadangi judėjimas šiuo traktu vyko ištisus metus, jį reikėjo nuolat prižiūrėti: nukasti sniegą, išdaužyti upės suneštas ledo lytis, surinkti medgalius. Sėslių gyventojų šiems darbams neužteko, ir Rusijos vyriausybė atsiuntė čia savo valstiečių. Valstiečius apgyvendino šeimomis palei upę kas 25–35 km. Vėliau tose vietose, kur jie gyveno,

susikūrė pirmosios gyvenvietės, ėmė vystyti žemdirbystę. Pasiėkti gyvenvietes, ypač žiemos metu, kai užpustydavo, būdavo sunku, todėl rusai jas vadindavo *jamy* (duobės), o pačius valstiečius, kurie vežiojo paštą ir žmones – *jamščiki*.

Laivininkystės vystymuisi Lenos upe didelės įtakos turėjo Jakutijos teritorijoje prasidėjusios aukso paieškos. Pirmas garlaivio švilpukas iš letargo miego Leną prikėlė 1856 metais. Tais metais pradėjo kursuoti nedidelis vilkikas „Pervenec“ (Pirmukas). 1895 metų pavasarį prasidėjo nuolatinis keleivių ir pašto gabenimas upe nuo Jakutsko iki Ust Kuto. Lenos ir jos intakų krantus Jakutijos pietuose juosia gūdi taiga. Šiaurinėje jos dalyje driekiasi neapbrėpiama tundra. Upėje veisiasi net keturiasdešimt šešių rūšių žuvys: nuo nuostabaus skonio didžiulių nelmų, plėšriųjų lydekų, riebių eršketų, šamų, kuprių, sterkių, muksūnų, omulių, sidabrinių chariusų iki mažų jelių bei sulig piršto dydžiu švelniųjų tugunokų. Kai kurių žuvų pavadinimai mums mažai žinomi, nes mūsų vandenyse jos nesiveisia.

Plaukiant pro Ust Kutą, Lena mums priminė Nemuną ties Kaunu. Kuo tolyn, tuo platyn, gilyn ji ėjo. Pakrantėse iš tolo pasitikdavo kadaise buvusios didingos, ilgainiui paverstos sandėliais, gyvenvietės, gražiai ornamentuotos, turbūt garsių meistrų statytos, medinės cerkvės, maumedžiais apaugusios kalvos. Tačiau netrukus panorama pasikeitė ir netoli Pjanobykovsko abiejuose upės krantuose išniro milžiniškos saulės, vandens ir vėjo per ilgus metus išraižytos, lyg dantytomis bokštais vainikuotos tvirtovių sienos, uolos. Vietiniai jas vadina „Ščioki“ (skruostai). Plaukdamis toliau matėme ir daugiau šiaurinės Jakutijos gamtos stebuklą: Stolbų uola, Lenos smiltynai, daugybė pratakų. Tačiau „Ščioki“, ypač vasarą, – tai kažkas nepaprasto.

Netrukus srovė sustiprėjo, krantai ėmė artėti ir vienu metu atrodė, jog plaukiame tuneliu. Netrukus upė pasisuko ir, nesižvalgdydama į šalis, nėrė tiesiai pro statų kalną – uolą „*Pjanyj byk*“ (girtas bulius), taip ją vadina vietiniai. Upeiviams ši vieta labai pavo-

jinga. Keliems laivams prasilenkti čia praktiškai neįmanoma, todėl kapitonas turi būti itin budrus, ypač plaukiant baržų vilkstinei. Virš uolos visą vasarą gyvena stebėtojas. Jis regi upę toli ir skirtingų spalvų vėliavėlėmis signalizuoja apie besiantinančius laivus.

Reikėtų gal kiek plačiau papasakoti apie pačią uolą ir kodėl ji taip vadinama. Anksčiau prekes iš Lenos aukštupio plukdydavo specialiais, panašiais į laivus, plaustais, kurie buvo vadinami karbužais. Gamindavo juos iš tašytų lentų. Jas sutvirtindavo 30 mm storio medinėmis vinimis. Tokių laivų priekis būdavo smailas, o užpakalinė dalis per visą plotį ir aukštį buka. Upe vandens srovė juos nešdavo lengvai ne tik pavėjui, bet ir prieš vėją. Štai ką byloja apie vieną tokių laivą, nuskendusį ties tąja uola, jakutų legenda.

Pasikrovę porą jaučių, degtinės bei kitokių gėrybių, išsiruošė kartą pirkliai į Jakutską. Gėrimo laive netrūko, tad visa įgula, smagiai besilinksmindama, pasigėrė. Staiga pakilo smarkus vėjas, o priešaky, kaip tyčia, toji uola lyg iš po žemių išdygo. Nevaldomas laivas trenkėsi į ją ir sudužo. Visos prekės nuskendo, degtinė išsiliejo ir jautukai, matyt, jos paragavo. Nuo to laiko uolą vadina „Pjanyj byk“, o pačią vietovę – Pjanobykovsk.

Kadangi virtuvė buvo didžiojoje baržoje, tai ir maitinimas prasidėdavo nuo jos. Pagamintą maistą išduodavo sykį per dieną. Netrukus pastebėjome, jog mūsų duonos davinys vis mažta, sriuba skystėja, o košė visai sausa. Sužinoję, kad maitinimui skirti maisto produktai pardavinėjami prieplaukose, tremtiniai kreipėsi į komisarą ir pareikalavo įvesti kontrolę. Tremtinių skundas komisarui labai nepatiko, ir jis visaip gynė virtuvės personalą. Vėliau visgi buvo sudaryta komisija ir įvesta tvarka.

Praplaukėme Kirenską – gyvenvietę, įsikūrusią tiesiog saloje. Čia žmonės turėdavo net po kelias valtis. Vienomis patys į krantą persikeldavo, žvejodavo, kitomis gabendavo šieną, plukdydavo į ganyklas gyvulius.

Dar toliau, kairiajame krante, – Vitimas, kur caro laikais žuvo daug aukso ieškotojų. Už keliolikos kilometrų nuo jo, dešinėje, į Leną įteka rusų rašytojo V. Šiškovo knygoje aprašytoji rūščioji Vitimo upė. Ant jos kranto, ties Bodaibo gyvenvietėje, yra aukso kasyklos. Šiame upės regione, kaip vėliau sužinojome, gyveno nemažai caro ištremtų lietuvių. Dalis jų liko čia visam laikui. Už Vitimo kairysis Lenos krantas – jau Jakutija. Leisdamiesi upe žemyn priplaukėme Peledujį – baržų statybvieta. Pakeliui praplaukėme dar dvi gyvenvietes: Muchtują (dab. Lenską) ir Oliokminską. Jose vystoma miško pramonė (apie lietuvius, kurie čia dirbo, dar papasakosiu). Artėjome prie Jakutsko – dabartinės Sacha Respublikos administracinio centro ir sostinės.

Keliais žodžiais papasakosiu apie pačią Jakutiją.

Tai pati didžiausia Rusijos Federacijos administracinė teritorija. Ji užima daugiau nei 3 mln. kvadratinį kilometrų plotą ir turi apie 1,2mln. gyventojų, iš kurių – tik 33,4% jakutų. Oficiali kalba – rusų. Lotyniška abėcėlė 1948 metais panaikinta ir įvesta kirilica. Jakutų didikai kadaise valdė ne tik dabartinę Jakutijos teritoriją, bet ir čiukčių, evenkų, jukagyrų, nencų bei kitų smulkių tautelių gyvenamąsias vietas. 1632 metais atplaukė į šiuos kraštus ginkluotas kazokų pulkas, užėmė Jakutską ir pasistatė jame tvirtovę „Lenskij ostrog“. Lig šiol ji stovi, tiesa, dabar jau restauruota, miesto centre. Siekiant šio krašto gyventojus suartinti su rusais tiek politiškai, tiek ekonomiškai, vėliau Maskvos vyriausybės nurodymu toji vieta tapo naujo administracinio regiono centru.

Jakutijos krašto turtai – tai visa Mendelejevo lentelė. Į pietus nuo sostinės, Viliujo upės slėnyje, randama daug geležies, anglies, druskos, ugniai atsparaus molio. Plačiai žinomos aukso, platinos, urano kasyklos. Apie tai, kad visoje teritorijoje daug naudingųjų iškasenų, buvo žinoma jau seniai, tačiau ypatingo dėmesio jis susilaukė tik dvidešimto amžiaus pradžioje. Deimantus aptiko dar

vėliau. Žemės ūkis Jakutijoje išsivystęs menkai. Ypač nepalankios gamtinės sąlygos čia žemdirbystei. Kadangi vasaros trumpos ir sausos, grūdinės kultūros: avižos, miežiai, kviečiai auga prastai. Įdomu tai, kad pati gamta surėdė šio krašto gyvūnus tokius, kad jie galėtų lengviau prisitaikyti prie vietinių sąlygų. Karvių kailis tankesnis, plaukai ilgesni. Vietinės veislės arkliai taipogi ryškiai skiriasi nuo savo giminaičių. Jie tik vadinami arkliais. Išties – tai pusiau laukiniai, maži, tingūs, nevikrūs ir negražūs, kietais kaip šeriai plaukais, ilgais, sunkiais karčiais, stora uodega ir dideliu, akis dengiančiu plaukų kuokštu ties kakta, gyvulėliai. Šalyje daugiausia verčiamasi kailinių žvėrelių auginimu, žvejyba, elnininkyste. Centrinėje Jakutijoje – arklininkyste ir kiaulininkyste. Kaip visi Azijos gyventojai vietiniai maistui naudoja arklieną. Elnio mėsa taip pat skani, panaši į veršieną. Valgo Jakutijos pietuose gyventojai ir briedieną (ją čia vadiną *sachatina*).

Pakeliui į Jakutską Lena pasikeičia, vietomis išplatėja ir išsi-skaido į atšakas. Tarp jų išdygsta daugybė salelių. Plaukėme labai lėtai. Per vieną parą pasroviui garlaivis baržų karavaną nutempdavo vos 150 kilometrų. Kartais jis sustodavo pasiimti kuro ar kitų įgulai reikalingų daiktų, įlaipindavo ir išlaipindavo keleivius. Baržose daugėjo ligonių. Mirė daug vaikų ir vyresnio amžiaus žmonių. Kai iki miesto liko apie 7–12 kilometrų, sustojus vilkstinei Dardilacho prieplaukoje, išgirdome apie Ivaškevičių nuo Šiaulių tėvuko mirtį. Liūdnos buvo laidotuvės. Netoliese esančioje, krūmokšniais apžėlusioje negyvenamoje saloje sūnūs iškasė, kiek leido įšalas, duobę, susuko velionį į audeklą ir užkasė. Palaidoję Ivaškevičių ir palikę Jakutske dalį tautiečių, po dviejų parų kelionę tęsėme toliau.

Lig šiol dar abejoję, ėmėme rimtai tikėti, jog veža į Ameriką. Plaukiant žemyn, Lena kiek susiaurėja, tačiau įsiliejus į ją dviem galingsiems upėms: dešinėje – Aldanui, kairėje – Viliujui, dar žemiau – daugeliui kitų mažesnių, ji virsta ištisu vandenynu. Priplaukėme

Sangarą, kur netoliese buvo anglies kasyklos. (Sangaro anglis Sovietų Sąjungoje buvo žinoma kaip geriausias kuras laivams). Sustoję prie kranto, pasikrovėme anglies, medienos ir vėl pirmyn. Nors dienos metu švietė saulė, vakarai buvo gan vėsūs, pūtė žvarbus vėjas. Virš upės tvyrantis rūkas trukdė plaukti, todėl mūsų vilkstinė kar-tais sustodavo. Nuo lietaus sudrėko drabužiai, patalynė. Orui atvėsus, žmonės dar labiau įsisirgo.

Likus 20 kilometrų iki Žigansko, patekome į poliarinę zoną. Gamta ėmė keistis. Miškas retėjo, išnyko lapuočiai. Ties Žigansku Lena be galo plati, daugybė salų. Čia jų priskaičiuojama net iki ke-turiasdešimties. Kai kurios taip apžėlusios, jog sunku buvo įžiūrėti kitą krantą.

Rugpjūčio dvidešimt šeštą dieną sustojome Bulūne. Tai sena-sis rajono centras. Kadangi gamtinės sąlygos šiame Jakutijos regi-one gan palankios, čia nuo seno buvo susispietusi visa valdžia, su-sitelkusios administracinės įstaigos, veikė mokykla. Net oro uostą mažiems lėktuvams nusileisti gyvenvietė turėjo. 1936 metais rajono centrą perkėlė į Kiusiūrą.

Palikę kelias tremtinių šeimas Kiusiūre, leidomės toliau. Už Čekurovkos abiejuose upės krantuose mus pasitiko uolos. Tolumoje matėsi didžiulė smėlio sala. Pasigirdo vilkiko švilpukas, ir netrukus sustojome. Tit Arai, – ką išvertus iš vietinių gyventojų kalbos reiškia „Miško sala“ (kadaiše čia augo miškas). Šiame tremties punkte rugpjūčio 27 dieną trečią valandą nakties ant drėgno smėlėto kranto išlaipinta apie 500 pasmerktųjų.

Vis labiau vėso. Papūtus šiauriui, ore skraidė snaigės (kai Tit Aruose vedė žmones pakrante, po jų kojomis traškėjo ledas). O mes vis tolyn ir tolyn – į patį žemės galą. Vienoje upės pusėje driekėsi neaprėpiami smiltynai, kitoje dunksojo uolėti kalnai.

Uolos Lenos žemupyje – tai dar vienas savo grožiu nepakar-tojamas gamtos stebuklas. Čia jos kyla, atsispindėdamos vandeny

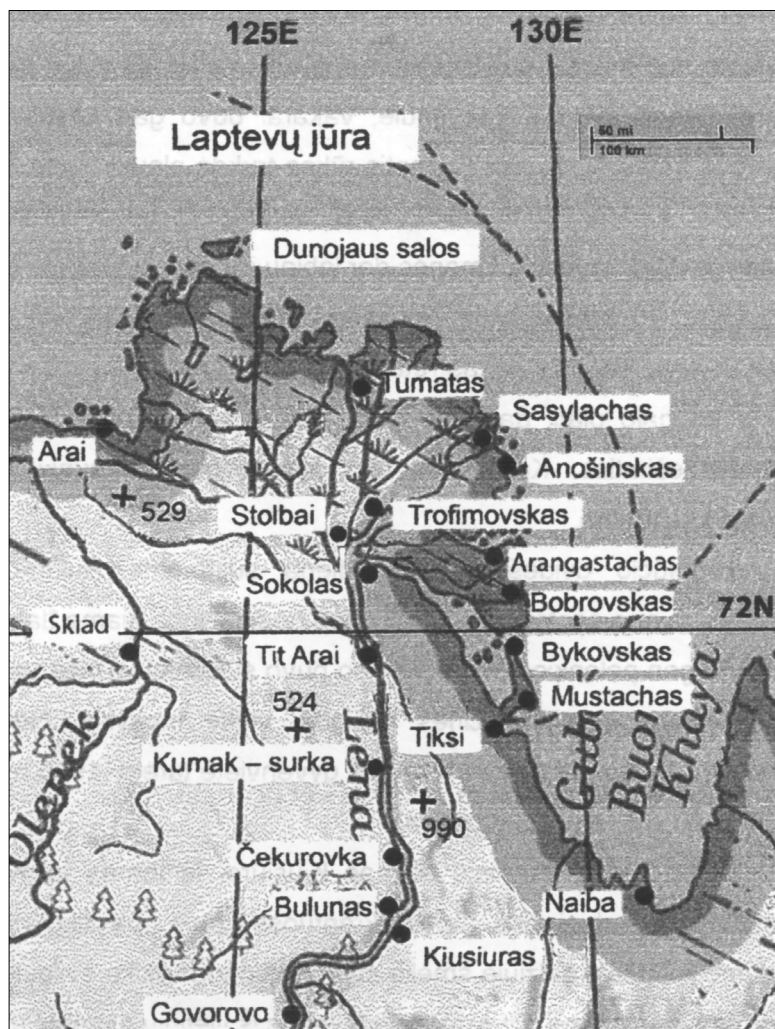
didingomis kolonomis į viršų, ten kabo slėgdamos viena kitą lyg terasos kokios, tokios trapios, jog, rodos, jei neatlaikytų kuri, imtų visos ir susmuktų, palikdamos po savimi ištisą griuvėsių miestą. Dar toliau šventovių bokštais, pilkšvomis tvirtovių liekanomis išnyra kitos. Kaip rašė jakutų poetas A. Olchonas: „Nuspėti sunku, kalnai tai ar skardžiai, o gal žirgų, elnių, dramblių bei kitokių gyvūnų kaimenės skrendančios“ (aut. vert.).

Pačiose Lenos žiotyse mus pasitiko 113 m virš vandens kysanti akmeninė Stolbų uola. Priešais ją stūksojo didžiuliai kalėjimo pastatai. Už kelių šimtų metrų nuo jų, Kochočio smiltyne iš baržos išlaipino į krantą dar apie pusšimtį tremtinių. O mes plaukėme toliau.

MES – TROFIMOVSKO „NAUJAKURIAI“

Buvo ankstyvas rytas, pūtė žvarbus vėjas, kai vilkikas, su gerokai aptuštėjusiomis baržomis, sustojo ties mums numatyta tremties vieta. Aplink nesimatė nei medžių, nei krūmų, visur tuščia, nyku. Pakrantėje stovėjo dvi pakrautos plytų ir lentų baržos, plūduriavo didžiulis sielis. Ant stataus upės kranto, kažkokios arktinės ekspedicijos paliktoje lentelėje, užrašas skelbė, jog tai – Trofimovsko sala. Gavę įsakymą kraustyti, susirinkome daiktus ir permestu mediniu trapu išlipome į sausumą. 1942 metų rugpjūčio 28 dieną į salą atvežė apie 460 tremtinių: moterų, vaikų, senukų ir tik labai nedaug darbingų vyrų. Saloje jau radome keletą šimtų suomių 1942 metų birželio 10–15 dienomis atvežtų iš Leningrado srities.

Suomių likimas buvo išties nepavydėtinas. Jų protėviai gyveno Leningrado apylinkėse nuo seniausių laikų. Prasidėjus karui ir vokiečiams priartėjus prie Leningrado, suomiai buvo apkaltinti bendradarbiavimu su vokiečiais, neva jie naktimis užkuriamais

laužais nurodydavo vokiečių lakūnams kryptį link bombardavimo objektų. Dauguma jų buvo tremiami ir 1941 metų žiemą vieninteliu keliu per užšalusį Ladogos ežerą, kurį vokiečiai nuolatos bombardavo. Nemažai jų žuvo tame kelyje nepasiekę tremties vietų. Pakeliui į Jakutiją 1941–1942 metų žiemą ir pavasarį suomių tremtiniai gyveno Sibiro geležinkelio magistralės stotyje „Zima“. Apie pusmetį

trukusios kelionės metu daugelis suomių išmirė, o tie, kuriuos mes radome Trofimovske, atrodė labai suvargę. Suomiaai gyveno didelėse palapinėse – barakuose. Orams atvėsus, mirtis juos jau ir čia buvo pradėjusi glemžtis. Tai liudijo netoliese kryželiais paženklintas žemės plotas.

Vos spėjome išlipti, pristatė prie darbo. Vieni iš baržų krovė lentas, plytas bei kitas statybines medžiagas, o kiti tempė jas aukštytyn. Šešis stipriausius vyrus pasiuntė prie neseniai atplukdytų rąstų: nutiesus į upę medinius bėgius, juos reikėjo sukelti į viršų. Aš su mama nešiojau plytas. Kaip skruzdėlės moterys ir vaikai slidinėdami vilko jas apledėjusiu mediniu trapu kas po keturias, kas po šešias, žodžiu – kas kiek pajėgė. Už tūkstantį suneštų plytų mokėjo tik po keturiasdešimt septynis rublius (senais pinigais). Į pavakarę, dvi dienas neturėję nieko burnoje, pavargę ir sustirę nuo šalčio ėmėme rūpintis nakvyne. Kurį laiką, kol nebuvo palapinių, pasidarę iš savo mantos užuovėją nakvojome po atviru dangum – kas baržoje, kas tarp sukrautų plytų rietuvių.

Kitą rytą, sukvietęs visus darbingus, *rybzavodo* (žuvies įmonės) direktorius – žydelis Mavrinas, pranešė, kad saloje bus statoma žuvų perdirbimo įmonė ir kad čia kursime miestą, kuriame patys gyvensime. Vadinasi, mes – Trofimovsko „naujakuriai“. Čia pat stovėjo ką tik baigtos statyti dvi kontoros. Viena jų priklausė įmonei, o kita – prekybininkams. Netoliese kilo žvejybos reikmenų sandėlis tinklams, virvėms, peikenoms (basliams su geležiniu galu ledui ar įšalusiai žemei kirsti) laikyti. Tad, galima sakyti, jog „kertinis būsimą miesto akmuo“ jau buvo padėtas. Mūsų darbo rankų laukė dar dešimt ar dvylika naujų namų. Medžiagos jų statybai jau buvo paruoštos: reikėjo tik sukalti lubas, sudėti grindis, langus, duris, bet aiškiai matėsi, kad tų medžiagų neužteks.

Statybų viršininkas parodė kur lentos, strypai, vinyas ir liepė statytis būstus, bet tik atliekamui nuo darbo laiku. Plušo vyrai pra-

kaituodami visą naktį. Ypač sunku buvo amžino įšalo sukaustytoje žemėje iškasti duobutes strypams. Kitą dieną statybos buvo baigtos ir dalis tremtinių jau turėjo pastogę. Vienoje tokioje palapinėje – barake tilpo apie 15–20 šeimų.

Šalčiams stiprėjant, salos valdžia (ją sudarė įvairiais keliais čionai patekę, sugebėję išvengti fronto dezertyrai, kalėjimuose sėdėję arba pabėgę iš jų nusikaltėliai dabar besidedantys dideliais sovietiniais patriotais), suskato organizuoti barakų statybą. Beveik visi vyrai ir jaunuoliai tuo metu buvo išsiųsti ieškoti žuvingų vietų (frontui juk skubiai reikėjo žuvies), tad visa statybų našta gulė ant moterų ir vaikų pečių. Dirbome po dvylika valandų per parą be išieginų. Pirmomis dienomis labai pavargdavome. Vėliau pripratome. Medinius barakus statėmės taip: pirmiausia į žemę įkasėme didžiulius rąstus. Po to iš abiejų pusių juos apkalėme lentomis. Tokiu būdu gavosi dvigubos sienos. Jose palikome angas langams ir durims. Į tarp sienę, kad būtų šilčiau, prikimšome samanų. Jų į statybas moterys su vaikais nuo jau sustingusio žemės paviršiaus plikomis rankomis prisiplėšė ir atsitempė, kas rogėmis, kas maišais, iš tundros. Barako lubas taip pat užklojome samanomis, o kad jų nenuneštų vėjas, ant viršaus užpylėme žemių sluoksnį. Kiekviename barake buvo po du tris didžiulius, primenančius kameras, kambarius. Kambariuose palei sienas stovėjo dviejų aukštų mediniai gultai. Krosnis – pusiau perkirsta geležinė statinė be dugno arba iš plytų. Nei pamatų, nei stogų pirmieji mūsų būstai neturėjo ir žiemą iš išorės jie atrodė kaip didžiuliai apledėję kapai.

Vieną didelį 100 m ilgio ir 20 m pločio plytinį baraką statė, neturėdamos nė menkiausio supratimo apie statybas, moterys. Joms talkino vaikai. Plytų sienos buvo vos trisdešimt septynių centimetrų storio. Į plytų tarpus vietoj skiedinio buvo dedamos samanos. Ten, kur jų neužteko, plytos liko palaidos. Atėjus žiemai paaiškėjo, jog šis barakas pats šalčiausias. Daugiausia šalčio patekdavo per

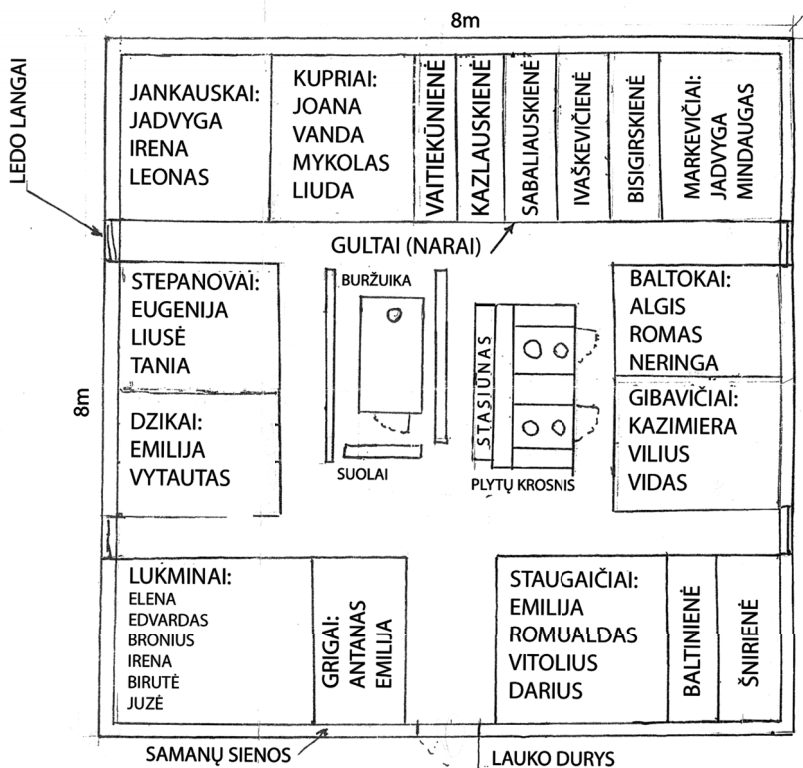

lubas, nes smėlis, kuriuo jos buvo užpiltos, labai greitai sudrėko ir sustingo. Vėjas į baraką pro visus plyšius pripūsdavo sniego. Gulintiems atokiau nuo krosnies, miegant kartais prišaldavo prie sienos plaukai. Įeini, būdavo, vidun, o čia balta balta – visos sienos šarma pasidengusios. Kadangi jos buvo neizoliuotos, patalpoje blogai laikėsi šiluma, o viena maža mūrinė krosnelė menkai tešildė. Be to, pats pastatas stovėjo netinkamoje vietoje – šalia sandėlio, kur pūga visada galėdavo jį pasiekti. Kadangi sąlygos šiame barake buvo prasčiausios, o vaikų gyveno jame daugiausia, čia prasidėdavo visos ligos. Mirtingumas jame taip pat buvo didžiausias. Neką geriau buvo ir kituose barakuose. Atėjus pavasariui, kai pradėdavo tirpti sniegas ar pliaupdavo lietus, pro lubas, kurias atstojo samanomis ir smėliu uždengtos lentos, imdavo varvėti, ir žmonės gelbėdavosi kaip kas išmanydavo: kasdavo nuo barako viršaus sniegą, kamšydavo plyšius lentutėmis, statydavo po varvančia vieta ant žemės indus. Vėliau valdžia liepė perdengti lubas lentomis ir įrengti pakraščiuose po du išilginius griovelius vandeniui nutekėti.

Aš su mama kamšiau samanomis barako sienas, Dariukas ištisas dienas leido palapinėje, o Romas su brigada žvejojo už 6–10 kilometrų nuo Trofimovsko, prie Sardacho smiltyno. Ypač nesisekė mūsų žvejams pradžioje. Vanduo ten be galo sraunus ir irkluoti buvo sunku. Kai kurie pirmą kartą gyvenime laikė rankose tinklą. Metant iš valtys jis užkrisdavo ant irklų, ir naujas sunkiai grimzdavo. Kad žuvis nepabėgtų, tinklo apačią reikėdavo prispausti prie dugno. Neįbridęs į vandenį, to nepadarysi. Vanduo ledinis, o mūsų žvejai braidė jame be guminių batų. Po kelių nesėkmingų metimų – pagaliau laimikis. Pamatę tinkle spurdantį apie 10–15 kilogramų svorio taimenį, vyrukai iš džiaugsmo netyčia tinklą pakėlė ir žuvis paspruko. Tai pamatęs, instruktorius taip įtūžo, jog net spyrė vienam, ir šis išsimaudė lediniame vandenyje.

Mūsų būstas stovėjo netoli ežero. Jam užšalus, rugsėjo vidu-

TROFIMOVSKO GYVENVIETĖS
1-o BARAKO 3 KAMBARIO SCHEMA
sudarė V. Staugaitis 1989m.

ry mama išsiprašė, kad perkeltų į kitą, ką tik baigtą statyti, medinį baraką. Po dviejų dienų jau gyvenome naujoje vietoje. Barakas buvo padalintas į tris dalis. Vienoje trisdešimt šešių kvadratinį metrų patalpoje tilpo maždaug pusšimtis tremtinių. Su mumis gyveno didelės šeimos – vien Lukminų buvo septyni žmonės. Vietą barake gavome pačią blogiausią, prie durų. Visi eidavo pro šalį, durys nuolat varštydavosi, pro jas verždavosi vidun šalto garo kamuoliai,

drėkdavo patalynė. Labiausiai mama baiminosi dėl Dariuko, kad jis nesusirgtų.

Žiemai artėjant, savimi viršininkai pasirūpino pirmiausia: įsitaisė gerai apkūrenamuose rąstiniuose stikliniais langais namuose. Stiklo mūsų barakų langams nedavė, ir vietoj jo teko statyti į angas ledo gabalus.

Paruošti ledą langui buvo ne taip paprasta. Visų pirma laukėme, kada nustos pustyti ir ims šalti, nes tuomet jis skaidresnis. Nužiūrėję tinkamą vietą ir išpjovę pjūklą iš ežero maždaug 8–10 cm storio ledo gabalą, rogėmis parsivilkome jį namo, įstatėme į angą ir visus jos kraštus aplipdėme sniego bei vandens mišiniu. Kad būtų šilčiau, iš lauko pusės tokia sniego koše apkrėtėme ir visas barako sienas.

Mūsų keturių asmenų šeimai barake priklausė dviejų kvadratinų metrų plotas, lygiai tiek, kiek reikia keturiems atsigulti išsitiesus. Kadangi patalpą viena mūrinė krosnis apšildė menkai, vyrai atridenė 100 litrų talpos metalinę statinę, truputį priploję šonus ją paguldė, ir gavosi visai neblogo *buržuika*. Ant jos kibire užsikaisdavome *kipiatoko*. Juo, kad nebūtų taip sausa, užsigirdavome valgydami duoną. Dėžutės nuo konservų atstojo mums ir puodukus arbatai, ir dubenėlius viralui.

Sušalusius, sušlapusius, alkanus – visus priglausdavo krosnis. Ypač gera būdavo prie jos siaučiant pūgai. Vakaraais, prieš eidami gulti, krosnį apdėdavome plytomis. Kai plytos įšildavo, jas nusinėdavome į gultus ir šildydavomės kojas, o kai atvėsdavo, nustumdavome žemėn. Guli, rodos, snaudė, tik staiga: bumbt viename, bumbt, kitame kampe. Ryte savo „pečiukus“ pasislėpdavome po gultais, o naktį, dar gerai neįmigus, vėl girdime: bumbt, bumbt, bu – bumbt.

Krosnį kūrendavome malkomis. Baisiausia būdavo užėjus pūgai, jei neturėdavome jų pasiruošę iš anksto. Mūsų kambariui pasisekė: kai visai jų pristigdavome, aš nusigvelbdavau kokį lentgalį iš

stalių, kitas vyrukas – iš statinių dirbtuvių. Už tai visi mums būdavo be galo dėkingi. Be to, mūsų barake gyveno kelios moterys, kurios žiemą aprūpindavo mediena „ponų“ namus. Slapta išmetusios pakeliui kokį medgalį, tamsoje jos atsitempdavo jį rogėmis namo, suskaldydavo ir, kad neliktų įkalčių, tuoj pat sukūrendavo.

Tačiau pagrindiniu medienos šaltiniu visgi buvo Lenos upė. Kiekvieną pavasarį ledonešio metu drauge su ledo lytimis iš aukštupio ji atsinešdavo viską, kas pakliūdavo pakely: nušluodavo nuo pakrančių statines, dėžes, užtvindytų pastatų, audros metu į šipulius sumaitotų plukdomų sielių, baržų, laivų liekanas. Su visomis šakomis, šaknimis išrautus medžius atvarydavo plikut plikutėlius, lyg būtų kieno ranka su kirviu prie jų prisilietusi, – taip uoliai ledo lyčių nugenėtus. Vasaros metu, nusiūgus vandeniui, pakrantes nusėdavo gausybė įvairiausių medžio liekanų. Eik, rinkis, vežkis, kiek telpa. Bet žiemos mėnesiais, kai viskas ilsėdavosi po stora sniego danga, surasti kokį medgalį būdavo be galo sunku.

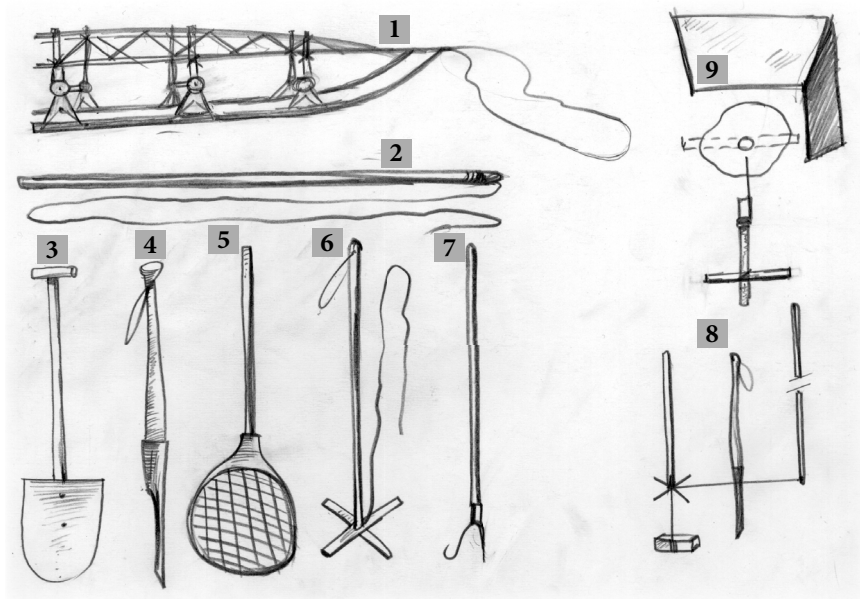
Medžio kelias Lenos upe ilgas. Prireikia kelių, kartais net dešimties metų, kol jos grobis pasiekia deltą. Didžiausią medienos dalį potvynio metu Lena sunėša į užutėkius pratakas, žemesnes vietas. Vasaros metu, kai vanduo nusiūgsta, ji tarsi apsivalo, atsikrato savo naštos, o prasidėjus kitam ledonešiui, vėl atgyja ir, susirinkusi nuo pakrančių visą savo mantą, kaip mes pakeliui į Sibirą, kartu su ledais plukdo ją tolyn.

Iki spalio neturėjome kepyklos ir vietoj duonos gaudavome milto, iš kurių reikėjo kažkaip prasimaitinti. Tiems, kurie dirbo, mėnesiui pagal korteles duodavo 400 gramų sviesto ir 600 gramų cukraus. Vaikams ir nedirbantiems – perpus mažiau. Vėliau administracija normas sumažino, nes tikėjosi gauti daržovių. Daržovių neatvežė, o normos taip ir liko sumažintos. Pradėjus dirbti kepyklai, reikalai kiek pagerėjo. Dirbantiems skirdavo po 600 gramų duonos, visiems kitiems – po 400 gramų. Tik buvo ji visai ne tokia kaip tėviškėje: kaž-

koks šlapias, kad būtų sunkesnė ir svertų daugiau, pašildytos tešlos gumulas. Tačiau džiaugėmės galėdami bent tokios nusipirkti.

Atsirado mūsų tarpe naivuolių, kurie bandė kitus pergudrauti: kam, jų nuomone, dirbti, jei galima ir su mažesniu maisto daviniu išsiversti. Juk dirbant išeikvojama daug energijos, o jei nori gyventi, ją reikia taupyti. Po kurio laiko, visai neturėdami už ką išsipirkti *pajoko* (maisto davinio), pusę jo jie ėmė pardavinėti kitiems ir badaudami taip nusilpo, jog visai negalėjo paeiti. Teisinga buvo tokia jų „filosofija“ ar ne, pats gyvenimas parodė: dirbančius ir gerbė labiau, ir elgėsi su jais žmoniškiau. Be to, iš kur ir tiems 400 gramams duonos pinigų gauti, jei nedirbi?

Į darbą eiti kartais tekdavo beveik dešimtį kilometrų, o žie-

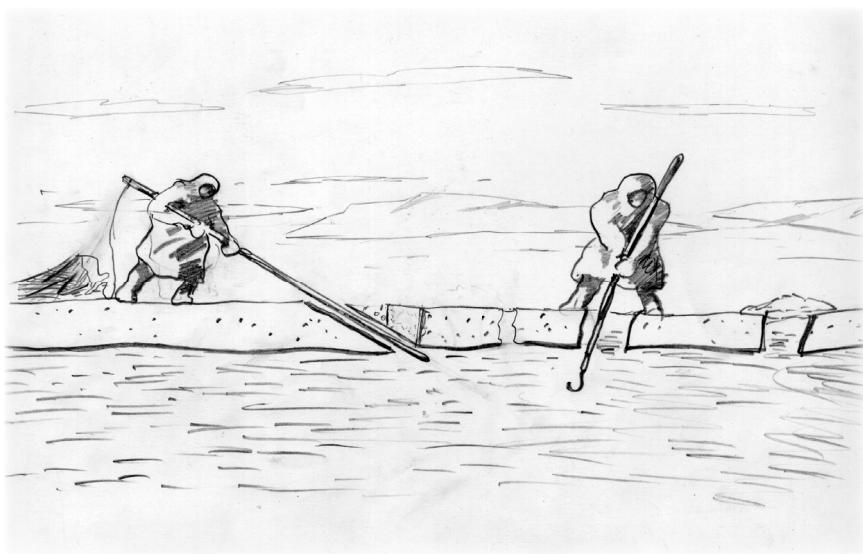
Žiemos žvejybos priemonės

1. Rogės	2. Kartis	3. Kastuvas	4. Peikena	5. Ledo samtis
6. Karties gaudiklis	7. Šakutė	8. Nuskandintos peikenos ištrauktuvas		
9. Skydas nuo vėjo				

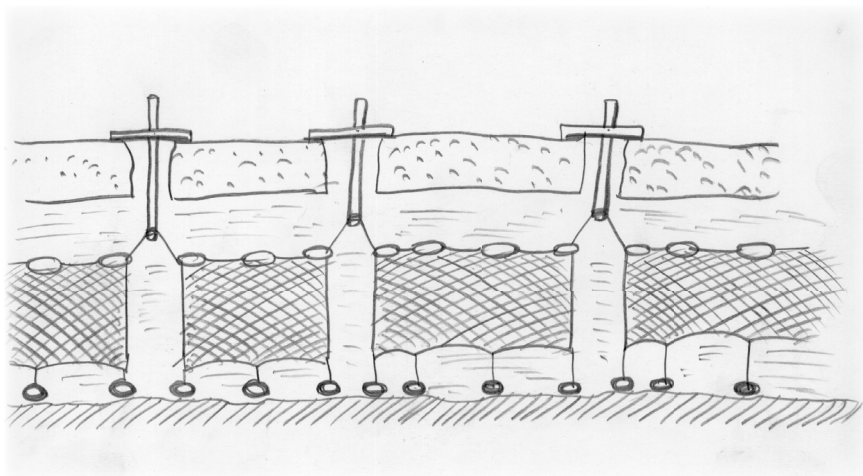
minių drabužių ir šiltesnio apavo neturėjome. Vaikščiojome skarmaluoti, pusiau basi. Viena mūsų kambario moteris pasisiuvo iš vatinės antklodės kelnes. Grįžusi po darbo namo susiruošė gultis, o užsikloti nėra kuo. Taip ir atsigulė su visais drabužiais.

Spaly, izui upėje sukibus ir ledui sustingus, visiems – tiek vyrams, tiek moterims, viršininkai liepė ruošti poledinei žvejybai. Ją organizavo atsiųsti nuo Kaspijos jūros instruktoriai kazachai, pasirinkę verčiau Sibirą nei frontą. Atvykę į Trofimovską, juos čia jau radome. Dauguma kazachų buvo paprasti beraščiai žvejai. Pasijutę viršininkais, pradžioje jie elgėsi su mumis grubiai: žemino, niekino. Tačiau vėliau, pamatę, kad esame darbštūs, dori, pasikeitė, tapo žmoniškesni. Iš anksto prisigaminę kryžioką (dviejų su puse metrų ilgio pagalių su skersiniais gale) ir pasiruošę tinklus: pririšę prie jų plūdes, prikabinę svarus, žvejai susikrovė viską į roges, pasikinkę patys į virvinius pavalkus ir išvyko į Trofimovsko prataką. Čia kirto peikenomis, gal kokių dvylikos metrų atstumu vieną nuo kitos, eketes, graibė graibštais iš jų ledus, nardino į vandenį *narylas* (kartis su virvėmis, prie kurių pririšdavo tinklus), ir, pertraukę jomis tinklą į šalimais esančias, statė kryžiokus. Tinklus į ledinį vandenį žvejai leido plikomis rankomis. Ploni tinklų siūlai dažnai painiodavosi, reikėdavo juos išnarplioti, o su pirštinėmis tokio darbo neatliksi. Žuvies iš tinklo taip pat pirštinėtas neišimsi. Už kokių 250 metrų darbavosi kita brigada. Tokiu būdu visa prataka buvo perdengta tinklais. Geriausia žvejoti dviese. Tačiau broliui, o vėliau ir man pačiam, teko ir trise, ir net vienam. Vienam, be patirties, žinoma, sunkiausia. Turiu pasakyti, jog, nepaisant visų sunkumų, žvejybos amatą lietuviai tremtiniai įsisavino gana greitai, kai kurie pranoko net pačius instruktorius.

Kitą rytą su didele viltimi visi puolė žiūrėti laimikio, tačiau tinklai, didžiam jų liūdesiui, buvo tušti. Įdėta tiek daug triūso, o viskas veltui. Namų žvejai grįžo labai nusiminę. Instruktoriai ramino,

Žvejybos tinklų statymas po ledu

Tinklai pastatyti po ledu

aiškino, esą, žuvis einanti iš aukštupio ir po kelių dienų tikrai būsianti čia. Laukė žmonės savaitę, kitą – jokio ženkl.

Tuomet tinklus buvo liepta statyti kitoje – Sardacho, pratakoje, bet ir čia buvo tuščia. Dar ir nelaimė ištiko, įsmuko vienas mūsų tautietis į eketę ir sušlapo. Kol pasiekė namus, prišalo vargšeliui, prie kojos veltinis. Kad galėtų nusiauti, teko veltinį išilgai perpjauti. Vyrukas ilgai gydėsi, tačiau pasekmės liko nepataisomos.

PIRMOJI POLIARINĖ ŽIEMA

Artinosi pats sunkiausias metų laikas – poliarinė žiema. Dienos ėjo trumpyn, o naktys, atrodė, kad jos niekada nesibaigs. Lapkričio septynioliktą dieną horizonte pasirodė tik saulės kraštelis, bet ir tas netrukus pasislėpė. Neįpratę prie tokio gamtos reiškinių, ilgai su nerimu žiūrėjome į tą pusę, kur ji pasislėpė, ir vis baiminomės, kaip reikės gyventi toliau. Dangaus kraštelis virš horizonto dar kurį laiką parausdavo, tačiau su kiekviena diena darėsi vis blyškesnis, siauresnis. Gruodžio pradžioje jo visai nebeliko, viskas paskendo prieblandoje. Jei ne sniegas, ne retsykais išplaukiantis mėnulis, ne žvaigždės ir ne Šiaurės pašvaistė, galima buvo pamanyti, jog artinasi pasaulio pabaiga. Ypač šviesu pasidarė Naujųjų metų išvakarėse. Tuomet ir žmogų už kelių šimtų metrų, ir jurtą per kilometrą galima buvo įžiūrėti.

Pašvaistė – unikalus gamtos reiškinys. Kiek esu girdėjęs, jos net užfiksuoti tiksliai ilgai niekam nėra pavykę. Buvo, tiesa, japonai sukūrę specialią didelio jautrumo fotojuostą, tačiau tinkamo rezultato ji nedavė. Mums, vaikams, nieko panašaus išvis neteko niekur regėti, ir, nors neturėjome šiltų drabužių, vis tiek išbėgome laukan pirmąsyk į ją paspoksoti. Ilgai stebėjome ir niekaip negalėjome atsigrožėti. Buvome taip sužavėti, jog visai pamiršome, kad namie laukia mama. Dangus degė iki paryčių, paskui vėl viską užgožė tamsa.

Ryškiausia pašvaistė, kurią teko matyti Šiaurėje, buvo prie

Laptevų jūros. Kuo toliau į pietus, tuo ji blyškesnė. Pabandysiu keliais sakiniais aprašyti šį vaizdą. Tai lyg nepaliaujamai pulsuojantis, besikeičiantis savo kontūrais, dydžiu, spalvų gama ir atstumu nuo horizonto, nutolstantis ir vėl sugrįžtantis miražas, lyg išsiskleidžiantis ir vėl susitraukiantis po dangaus skliautais įvairiomis spalvomis: violetine, balkšva, oranžine, melsva, spindintis sidabrinis šydas. Spalvos blanksta, ryškėja, mainosi, kol pagaliau išsisklaido spindinčio sidabro virpančiomis juostomis, virš kurių mirga ir vilnija spinduliai. Kuriam laikui viskas nurimsta. Po to vėl staiga blyksteli liežuvių pavidalu liepsnos, į viršų nuo horizonto išsiveržia ryškus spindulys, vėl užgęsta, nutolsta. Ir taip daug sykių, kol pagaliau visai išnyksta. Tačiau ne pašvaiste, deja, grožėtis vežė mus tūkstančius mylių. Bet ką atiduotume, kad tik vėl savo tėviškės dangaus žydrynę išsvystume, gaivų lietaus lašą ant skruosto pajustume.

Lapkričio pabaigoje gyvenvietės pakraštyje, prie ežero, ėmė veikti pirtis. Kiekvieną dieną kambariais, po vieną baraką visus varė praustis, o tuos, kurie patys neįstengė paeiti, vežė rogėmis sanitarai. Pirtininku dirbo ir su šeima joje gyveno mokytojas Vytautas Dunderis. Vandenį 150–200 litrų talpos statinėse vežiojo rogėmis kelios įsikinkiusios į virves moterys. Pilant vandenį į statines, purslai aptaškydavo moterų drabužius, sušlapdavo pirštines ir viskas, kas šlapia, tuoj pat apledėdavo. Salos administracija šalia pirties įrengė *vošeboiką* (utėlių naikinimo kamerą). Eidami maudytis, visus drabužius palikdavome joje dezinfekcijai. Pirtyje duodavo ūkiško muilo ir dar kažkokios košės plaukams trinkti. Tačiau pirtis laukiamo rezultato nedavė ir, likę barakuose mūsų patalynėje bei drapanose parazitai, toliau sėkmingai dauginosi.

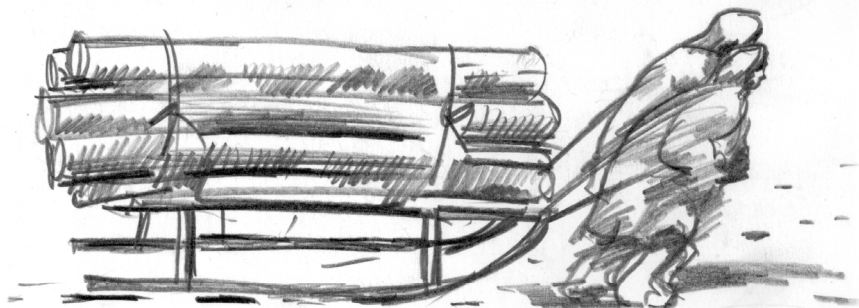
Ne už kalnų šv. Kalėdos. Žinojome, kad Kūčių stalas bus tuščias, bet vis tiek visi su nekantrumu jų laukėme. Iki Kūčių vakaro buvo likusios dar kelios dienos, o mes jau juo gyvenome. Vėl atgimė viltis, šviesi kaip Betliejaus žvaigždė. Vėl norėjosi tikėti, kad kartu

su žiema pasibaigs mūsų vargai. Vakaraus, sėdėdami prie krosnies, visi tik ir kalbėjo apie tai, kas kaip sutikdavo Kristaus gimimo šventę savo namuose, pasakojo, ką valgydavo, kas kokį kisielių mėgdavo, bandeles su koku įdaru kepdavo. Nepamiršdavo aguonų pieno, kūčių paminėti. Priskaičiuodavo aibę valgių ir svajodavo, kaip sugrįžę galės lig soties prisikirsti savo mėgiamo patiekalo. Vieni tokio mis kalbomis piktinosi, kiti mielai jų klausėsi ir įsivaizdavo namie esą. Sugrįžęs iš darbo, kiekvienas stengdavosi užimti vietą arčiau ugnies. Kadangi aprūpindavau kambarį šiokiu tokiu kuru, jaučiausi esąs didvyriu ir turįs į ją nė kiek ne mažesnę teisę. Tačiau kitiems, išskyrus mamą, taip neatrodė ir dažniausiai tekdavo užleisti vietą vyresniems. Kokie pikti žmonės, – pagalvodavau. Aš jiems gerą darau, kuru aprūpinu, o jie...

Kūčioms mama paruošė tik vieną patiekalą, nes mėnesio pradžioje gautą maisto davinį: sviestą, kruopas ir cukrų seniai buvome suvalgę. Duona su pasūdytu virintu vandeniu atstojo mums viską: ir aguonpienį, ir kisielių, žuvį ir silkę, burokėlių mišrainę, kūčiukus ir įdarytus grybais pyragėlius. Persižegnojome, sukalbėjome maldele ir godžiai palinkome kiekvienas prie savojo „dubenėlio“. Vandens jame buvo tiek daug, jog netrukus iš tiesų pasijutome sotūs. Toks buvo mūsų pirmas Kūčių vakaras Šiaurėje. Kiti visai neturėjo į burną ko įsidėti. Jų duonelė vakaro nesulaukė.

Apie tai, kokiam baisiam genocidui buvo pasmerkęs mus visus tarybinis fašizmas, pasaulis tuo metu dar mažai žinojo, ir, jei būtų sužinojęs, tai ne tik taiga, bet ir visa žemė iš nuostabos būtų sudrebėjusi. „Komunistų vykdomas fašizmas, – kaip sakė viename politinių kalinių bei tremtinių suvažiavime tarybinių laikų politinis kalinys Feliksas Karsavinas, – nužudė kur kas daugiau žmonių, nei vokiškasis jo brolis, ir jo melas daug didesnis“ (kn. *Siberia. Mass Deportations from Lithuania to the USSR*, Vilnius, 2004).

Nutrūko žvejyba. Apranga – vieni skarmalai. Ypač stigo žve-

Malkos valdžiai

jams šiltų viršutinių drabužių ir guminių batų. Prasidėjo tikras badas. Dar ir malkos baigėsi. Malkauti su mama eidavome net 5–7 kilometrus nuo gyvenvietės sekmadieniais, laisvu nuo darbo metu. Sykį parsivežėme jų namo, čia pat sukapoję vieną rąstgalį užsikūrėme krosnį, kitas susidėjome į prieangį, o naktį pajutome, kad mūsų malkas kažkas vagia. Iškart supratome, kieno tai darbelis. Priešais mūsų baraką gyveno profesinės mokyklos auklėtiniai, našlaičiai. Jie dirbo statinių gaminimo ceche. Vaikigaliams buvo skiepijama neapykanta fašistams, o kadangi mus taip pat laikė fašistais, jie viešai demonstruodavo mums savo neapykantą: atimdavo iš silpnusių pinigų, maisto talonus, duoną. Kartą viena moteris, grįžusi iš parduotuvės tuščiomis, krito ant gultų ir graudžiai apsiverkė. Liko tą vakarą alkanas jos vaikas ir ji pati. Tie akiplėšos tyčiodavosi iš tikinčiųjų, grasindavo peiliu, slankiodavo, kai išeidavome į darbą, po neužrakintus mūsų barakus. Sugauti vagių praktiškai būdavo neįmanoma: visi panašaus amžiaus, vienodai apsirengę, apsmukusiomis iki akių ausinėmis kepurėmis.

Trofimovsko gyvenvietėje buvo viena jakutų jurta. Joje kiekvieną pavasarį apsistodavo iš Tumato ir Bobrovsko atvykę evenkai. Evenkai atsiveždavo pilnas nartas žuvies (jų šunys geriau maitinosi

nei mes) ir talonų maisto produktams: miltams, cukrui, sviestui, ir juos mainydavo į daiktus. Neturėdami, ko valgyti, tremtiniai vilko į tą jurta, ką tik turėjo brangiausio: geriausius savo drabužius, au-deklus, batus, žiedus, kad tik gautų maisto. Vieną geros angliškos medžiagos vyrišką kostiumą būdavo galima išmainyti į 10–20 kilogramų miltų. Mūsų ir evenkų „komerciniuose reikaluose“ jakutai buvo savotiškais tarpininkais. Netrukus jie taip išmoko prekiauti, jog tapo profesionaliais spekuliantais: drabužius iš mūsų supirkdavo pigiai, o evenkams parduodavo brangiai. Prekės kiekis ir kaina priklausydavo nuo to, su kuo turi reikalą. Iš evenkų visuomet gaudavome daugiau ir pigiau. Auksas, sidabras jų visai nedomino. Tiek jakutai, tiek evenkai dažniausiai prašė arbatžolių ir tabako. Dauguma jakutų priklausė kolūkiui. Produktų jie gaudavo už atiduotą valstybei žuvį, sumedžiotų žvėrelių kailius, todėl apie kitokias prekes bei jų vertę visai nenutuokė. Būdavo taip, kad, mainais įsigiję gerą kostiumą, čia pat jį apsivilkę, nueidavo šerti šunų.

Poliarinei žiemai artėjant, žmonės vaikščiojo it šešėliai. Vien į Dariuką pažvelgus, imdavo šiurpas – vieni kaulai ir oda. Ir kaip jis išgyveno? Trofimovske vaikai iki dviejų metų išmirė visi lig vieno. Kai kurie tremtiniai taip sulys, jog visai negalėjo pajudėti, gulėjo ant *nary* ir laukė mirties. Tiems, kurie dar šiek tiek krutėjo, buvo liepta gabenti iš barakų lavonus. Patys vos paeidami jie vilko sustingusius kūnus laukan ir, pavežę rogėmis vos kelis šimtus metrų nuo barako, vertė juos į vieną krūvą. Netrukus žmonių mirtingumas taip padidėjo, jog trečiasis – suomių barakas išmirė beveik visas, o jų ten gyveno apie šimtą.

Labai trūko vitaminų, todėl, nusilpę po ilgos kelionės, dauguma, ypač vaikai, pradėjo sirgti skorbutu (*cinga*). Liga dažniausiai paliesdavo sąnarius. Išsiliejus į juos ir raumenis kraujui, kojos ir rankos buvo nusėtos panašiomis į sumušimus, labai ilgai neišnyks-tančiomis mėlynėmis, atsivėrė negyjančios trofinės žaizdos, sunku

buvo vaikščioti, nes nesilankstė galūnės, kraujavo dantenos, klibėjo dantys (valgant jie kartais nukeliaudavo tiesiai į skrandį kartu su duonos kąsniu). Ligai progresuojant, žmonės imdavo viduriuoti ir galiausiai mirdavo.

Paplito dėmėtoji šiltinė. Jai labiausiai patiko visai išsekę nuo bado, pasiligoję, darbo nualinti kūnai. Liga plito per blakes ir utėles. Ypač per utėles! Nuo jų tiesiog neįmanoma buvo apsiginti! Užsikrėtus vienam šeimos nariui, liga dažniausiai prilipdavo ir prie kito. Tik Anapilin kažkodėl ne visi išėjo. Kad neužsikrėstų, mūsų barako gyventojai epidemijos metu stengėsi su kitais kuo mažiau bendrauti. Gal todėl ir likome gyvi, nors skorbutui, badui ir pūgoms visi buvome lygūs. Be to, visais įmanomais būdais bandėme tų parazitų atsikratyti. Net utėlių naikinimo priemonę buvome sugalvoję. Terpę ligoms plisti sudarė ir patys žmonės: naktimis klojosi paltais, kailiniais, miegojo su visais drabužiais, kaip toji kelnų siuvėja, kartais visa šeima naudojosi vienu apklotu. Sergančių buvo tiek daug, jog neseniai įsteigta ligoninė sutalpinti visų negalėjo, todėl Trofimovsko valdžios paliepimu antrojo barako vidurinis kambarys buvo paverstas ligonine.

Žinia apie epidemiją pasiekė Jakutijos sveikatos apsaugos ministeriją. Ji atsiuntė į Trofimovską gydytoją Samodurovą Lazarį Solomonovičių. Norėdamas geriau susipažinti su mūsų padėtimi ir ištirti mirtingumo priežastis, atvykęs jis pirmiausia apėjo visus barakus. Po to, dalyvaujant vietinei valdžiai, suorganizavo susirinkimą. Valdininkams gydytojas smarkiai priekaištavo, kam jie leido taip masiškai mirti žmonėms. Hipokrato priesaiką davęs geraširdis daktaras vykdė ją, kiek leido galimybės. Pirmiausia jis pareikalavo padidinti maisto davinį: mėnesinę sviesto normą – iki vieno kilogramo dviejų šimtų gramų, cukraus – vieną kilogramą ir dar kažkiek kruopų, kurių lig tol negaudavome visai. Nieko nelaukdamas, gydytojas metė iššūkį skorbutui. Didelį dėmesį jis skyrė dėmėtosios šilti-

nės prevencijai. Mainais už talonus, skirtus kruopoms, buvo įsteigta valgykla. Be mūsų, valgykloje maitinosi ir kiti, netgi tie patys profesinės mokyklos akiplėšos, nuo kurių ir čia neturėjome ramybės. Pūga, vėjas ar šaltis, prie valgyklos durų langelio kasdien nusidriekdavo didžiulė išalkusių žmonių minia su tuščiomis konservų skardinėmis rankose. Sriubą virė iš įvairių kruopų, tačiau gardžiausia ir sočiausia buvo žirnienė. Nors indelis sriubos kainavo nedaug – tik keliolika kapeikų, kelių asmenų šeimai ji buvo per brangi.

Kovą su skorbutu Lazaris Solomonovičius pradėjo daigintais žirniais. Kartą per savaitę jų duodavo kiekvienam po pusę puodelio. Be to, gaudavome sūdytų laukinių svogūnų ir žalios mirkytų pušų spyglių ištraukos. Nebuvo ji gardi – karti, sprangi kažkokia, bet užsimerkdavome ir išgerdavome lyg riciną. Vitaminai bei pagerėjęs maitinimas: karšta žirnienė, šaldyta, kad nežūtų askorbininė rūgštis, žuvis, miltai, nualintą tremtinių organizmą kiek sustiprino, ir skorbutas ėmė pamažu trauktis.

MAMA SUSIRGO

Tačiau badas, šaltis ir toliau rodė savo aštrius dantis. Ypač sunku buvo gyventi gruodžio pabaigoje ir sausio pradžioje. Tas laikotarpis tremtiniams virto pačiu žiauriausiu išbandymu. Kai reikėdavo dailintis duoną, visų akys būdavo nukreiptos tik į jos gabalėlį. Vieni savo davinį suvalgydavo iškart, kiti, kad užtektų ilgesniui laikui, bandydavo suskirstyti jį dalimis, tačiau, nepraėjus nė kelioms minutėms, vėl ir vėl atsilauždavo, kol galiausiai nebelikdavo nė trupinėlio. Duonos kąsnis strigo motinoms gerklėje, matant alkanus vaikus. Todėl dalį savosios jos atiduodavo jiems, o pačios badaudamos taip nusilpdavo, jog pasimirdavo. Be motinos neilgai išgyvendavo ir vaikai.

Mes taip pat neturėjome ko valgyti. Baigėsi brolio sugautos

žuvies atsargos ir liko tik duona. Mama kamšė viršininkų namuose langų, durų bei sienų plyšius, kad neprapūstų vėjas. Brolis po paskutinės nesėkmingos žvejybos kapojo ligoninei malkas, bet vieną dieną susižeidė koją ir kurį laiką visai negalėjo dirbti. Man tuo metu ėjo keturiolikti, buvau ką tik pradėjęs dirbti stalių dirbtuvėse pameistriui. Tris mėnesius, kol tapau meistru, už darbą mokėjo labai nedaug.

Būtent tada ir atsitiko tai, ko mes labiausiai bijojome: sunegalavo mama. Jau ir anksčiau ne sykį buvome pastebėję, kad, dalindama maistą, ji vis dažniau save skriaudžia, ir jei jau ji neišėjo į darbą, vadinasi, rimtai susirgo. Kai paklausėme, ką skauda, ji atsakė, kad nieko, tik didelį silpnumą jaučianti. Mūsų mama buvo kantri, ramaus būdo moteris ir žmonės ją mylėjo. Išgirdusi apie bėdą, gydytoja E. Stepanovienė iš Alytaus tuoj pat prisistatė su termometru. Pamatavusi temperatūrą, net aiktėlėjo, nes ji buvo labai žema. Nepatikėjo, manė, kad termometras netikęs, ar mama blogai jį laikė. Pabandė dar sykį – tas pats. Buvo aišku, jog ligonė paprasčiausiai nusilpo badaudama. Vėliau mama ir pati prisipažino, kad dalį savo maisto ji atiduodavusi mums. Išbarusi ligonę, gydytoja Stepanovienė liepė ja rimtai pasirūpinti. Vien pagalvojęs kas bus, jei mama mirs, labai susigraudinau, net apsiverkiau. O ji nuramino mane ir tarė:

– Vaikai, reikia kaip nors gauti bent truputį maisto.

„Kaip nors gauti maisto. Kaip nors“, – šie mamos žodžiai įstriogo į širdį taip giliai, jog net pats nepajutau, kaip atsidūriau prekybininkų kontoroje. Ką sakiau joje esančioms moterims, nepamenu, bet jos nusiuntė mane pas skyriaus viršininką Travkiną. Įlėjęs į kabinetą, pasakiau, kad man labai labai reikia maisto, nes mama gali numirti. Dar nebaigiau kalbėti, o jis, kad ims ant manęs rėkti: „*tunejadsai* jūs, *darmojedai* (dykaduoniai, veltėdžiai), gyventi nemokate“, – ir taip toliau, ir taip toliau... Paskui nužvelgė visą nuo galvos iki kojų, ir, kiek atvėsęs, pridūrė:

– Kaip galiu tau duoti, jei visas maistas pagal korteles?

Stovėjau ir nežinojau, ką daryti toliau. Kas jį taip paveikė: apgailėtina mano išvaizda, ar norėjo, kad dingčiau kuo greičiau jam iš akių, bet netrukus pasidomėjo, kiek turiu pinigų ir iškart perspėjo, jog parduoti galys tik komercine kaina. Ką tai reiškia, nesupratau, o ir kišenės tuo metu buvo visai tuščios. Nieko negalvojęs, sutikau ir pažadėjau tuoj pat atnešti pinigų. Tuomet padavė lapelį ir liepė eiti į pirmą kambarį pas buhalterę. Išeinant patikslino, jog išskiria vieną kilogramą cukraus ir skardinę (800 gramų) troškintos kiaulienos. Atsinešęs pinigų, sumokėjau už viską dvidešimt rublių – visą mėnesio atlyginimą – ir su produktais laimingas pasišokinėdamas pasileidau barako link. Tačiau netrukus pačiam pasidarė silpna, kojos susipynė ir, užkliuvęs už pirmos pasitaikiusios pusnies, pargriuvau. Grįžęs tuoj pat atidariau konservus, užvirinau vandens ir, užtepęs ant duonos riekės mėsos konservų, padaviau mamai. Mama pasiūlė paragauti ir mums, bet mes didvyriškai atsisakėme. Ji dar nespėjo praryti paskutinio kąsnio, o aš, naivuolis, paklausiau, ar jau geriau. Mama tik šyptelėjo ir atsakė, jog taip greitai pasveikti neįmanoma. Keletą dienų pailsėjusi, mūsų ligonė pasijuto stipriau ir vėl išėjo į darbą. Nuo to karto duoną pradėjome dalintis po tiek, kiek kam priklauso.

PŪGAI ŠĖLSTANT

Žiemai atėjus, ėmė siautėti pūgos. Šiaurėje jos vadinamos *purgomis* (užpoliarėje niekada nesninga ramiai, be vėjo). Stipriausios būdavo iš pietvakarių. Vėjo greitis siekdavo kartais net šimtą keturiasdešimt kilometrų per valandą. Važiuojant *narta* (rogėmis, pakinkytomis šunimis), pirmųjų kinkinio šunų kartais net nesimaitydavo. Šunys gūždavosi, spausdavosi į krūvą, stoviniuodavo, gulinėdavo, krapštinėdavo letenomis nuo akių sniegą ir varovui nebe-

likdavo nieko kito, kaip tik pačiam imti už pakinktų ir juos vesti. Tačiau taip toli nenuėisi, gal kelis kilometrus, ne daugiau. O jei dar, neduokdie, nuo kelio nuklysi – negyvai sušalsi.

Pamenu, viena mūsų barako kaimynė mokytoja Ona Baltruškonienė pūgos metu išsiruošė ryte į darbą. Iki kepyklos, kur ji dirbo, buvo vos 50–60 metrų. Eidama pasiklydo ir sušalo. Jos kūną surado medžiotojai tik pavasarį už šešių kilometrų nuo gyvenvietės. Liko ketverių metukų sūnelis Jaunutis be mamos. Berniuką kurį laiką globojo M. Stalauskienė su dukra Regina. 1946 metais jį kartu su kitais lietuviukais našlaičiais išvežė į Lietuvą.

Nejauku būdavo pūgos metu ir barake. Pro plyšius švilpdavo vėjas, į vidų pripustydavo sniego, o vienintelė patalpoje esanti krosnis menkai tešildydavo. Kartais pūga užtrukdavo tris, šešias, devynias ar net dvylika parų, ir barako duris, kurios paprastai atsidarydavo į lauko pusę, taip užpustydavo, jog negalėdavome išeiti į lauką. Labiausiai pūgos metu kentėdavo tie, kurių barakuose nebuvo priemonių. Pasibaigus malkoms, jie neturėdavo net vandens (žiemos metu prisitirpindavome jo iš ledo). Mirusiųjų tokiuose barakuose taip pat nebūdavo kaip išnešti ir jie gulėdavo tarp gyvųjų tol, kol nurimdavo pūga. Pūgai nurimus, norint išeiti į lauką, reikėdavo laukti, kad kas nors iš gretimo barako atėjęs atkastų duris. Sykį mūsų barako kaimynai nekūrentoje patalpoje be vandens ir maisto pūgos buvo įkalinti dviem dienom. Teko sienoje kirsti angą. Priemonę pūgos metu kartais taip užpustydavo, kad prie išėjimo prakastas takas virsdavo tuneliu. Kad jo vėl neužpustytų, uždengdavome jį lentgaliais ar sustingusio sniego luitais.

Pūgai siaučiant, daug tremtinių žuvo kelyje. Ypač sunku buvo priprasti prie šios neįprastos mums gamtos stichijos pirmą žiemą.

Žiauri lemtis ištiko 1942 metų pabaigoje į Stolbų kalėjimą išvartus ir pakely pūgos užkluptus tremtinius (apie 40 žmonių). Kalėjimas (ir tai ne vienintelis Jakutijos teritorijoje) stūksojo už ke-

turiasdešimties kilometrų nuo Trofimovsko, atšiauriausioje Stolbų saloje. Vieta šiam mirties fabrikui buvo parinkta itin sumaniai: iš visų pusių jį supo vanduo, poliarinės nakties ar pūgos metu jo visai nesimatydavo. Badą, šaltį, pažeminimą ir nežmoniškas kančias kentė jame apie 100 kalinių. Tarp jų buvo ir mūsų tautiečių. Retas kuris liko gyvas. Nelaisvė, greičiau *katorga*, tremtiniam grėsavo už menkiausią nusižengimą. Apsivogei: kad ir menkiausią žuvytę žvejodamas už bato aulo užsikišai ar paslėpei ją sniege – kalėjimas, pasipriešinai valdininkui – kalėjimas. Petras Rėkus, ūkininkas nuo Seirijų, buvo nuteistas kalėti dvejus metus už tai, kad jo sūnus Balys be leidimo sukapojo lentgalį prakurai (tėvas kaltę prisiėmė sau). Šešiolikametis žydelis Beira (Boria) Charašas iš Kauno irgi už lentgalį taipogi gavo dvejus. Albertui Janoniui ir Broniui Lukminui nuo Kėdainių už tai, kad, norėdami padėti alkaniems, bandė gauti parduo-tuvėje po antrą sykį duonos, priteisė po trejus metus. Dzikų Vytukas iš Josvainių už suklastotą parašą gavo dvejus metus. Plutinskui, buvusiam policininkui, už pavogtą maišuką miltų, ne sau, o alkanai moteriai su dviem mažamečiais vaikais, taipogi davė dvejus metus. Išvarė Naujųjų metų išvakarėse nuteistuosius į kalėjimą be šiltų drabužių (gal tik Vytuką motina kiek šilčiau buvo aprengusi), tinkamo apavo, pirštinių. Kam? Juk vis tiek žus. Kolonos vedliu paskyrė vieną milicininką. Jam padėjo lenkas Petrikas. Prieš paliekant nuteistiesiems Trofimovską, oras buvo lyg ir giedras, nors daug kas iš vietinių pranašavo pūgą. Apie vidurnaktį, kai nuo paskutinės Baragonų smiltynų salos iki kalėjimo liko maždaug dvidešimt du kilometrai kelio užpustytu ledu, staiga pakilo pietvakarių vėjas ir įsidūko pūga. Užpustė visus kelio ženklus. Bristi ledine sniego dykyne be orientyrų darėsi vis sunkiau. Išsigandę nepatyrę vedliai pasimetė, ėmė blaškytis, bandė nuteistųjų koloną grąžinti atgal, bet nesusigaudė, kurioje pusėje Trofimovskas, ir visus paleido. Kadangi kelią į gyvenvietę kiekvienas įsivaizdavo kitaip, taip ir nuėjo visi savais takais. Iš

mūsiškių gyvi liko tik žydelis Beira Charašas ir Petras Rėkus. Rėkus nenukentėjo, o Beira neteko kairės rankos. 1944 metais kartu su motina ir seserimi jis persikėlė į Kiusiurą, vėliau išvažiavo į Izraelį. Likusieji, išskyrus rusą Kuznecovą, kuris visai atsitiktinai išėjo ant rogių kelio, žuvo. Pavasariui atėjus, jų kūnus drauge su ledo lytimis pasiglemžė upė.

Pūgai siaučiant, trylika parų užpustytoje palapinėje kartu su šunimis praleido lietuvių kolūkio „*Rybak*“ pirmininkas Domas Stankevičius ir *zavpromas* (gamybos baro viršininkas) Smelcovas. Tik per stebuklą jie liko gyvi. Įvyko tai 1944 metų pradžioje, mūsų žvejams žvejojant Bobrovske. Žvejybos padaliniams, kaip taisyklė, kasmet reikėdavo atsiskaityti už nuveiktus darbus. Ataskaitą viršininkai pristatydavo į Trofimovską, o iš ten gaudavo naujų nurodymų. Vieną dieną jie sėdo į nartą ir išvyko į Trofimovską (Nuo Bobrovsko iki Trofimovsko maždaug šimtas dvidešimt kilometrų kelio). Būti vedliu apsiėmė pats *zavpromas*. Atlikę Trofimovske visus reikalus, sausio keturioliktą dieną apie devintą valandą ryto abu išsiruošė atgal į namus. Pagal vėją buvo galima suprasti, kad artinasi pūga, tačiau jie nekreipė į tai dėmesio, sėdėjo rogėse šiltai apsikūtoję nuo galvos iki kojų kailiuose. Neužilgo pradėjo pustyti, o po pietų pūga taip įsisiautėjo, kad dangus su žeme ėmė maišytis. Vėjo greitis siekė apie šimtą kilometrų per valandą. Aplinkui beveik nieko nesimatė. Gal ir buvo kelyje pasitaikęs koks medžiotojų namelis, bet, esant tokiam matomumui, pastebėti jį buvo neįmanoma. Vietovių Smelcovas gerai nežinojo ir, praradę orientaciją, abu pasiklydo. Gerokai nutolę nuo Trofimovsko ir suvokę esą visai išsimušę iš kelio, jie nutarė sustoti. Pastatė nartą šonu skersai vėjo, užtraukė ant jos brezentą ir sulindę po juo laukė, kada nustos pustę. Kad būtų šilčiau, susiguldė šalia savęs šunis. Kadangi orui įkvėpti buvo palikta tik maža skylutė, netrukus visi tiek prikvėpavo, jog ėmė drėkti drabužiai. Prišalo prie ledo kai kurių šunų kailiai, ir suledėjusį sniegą teko

iškapoti peiliu. Kitą rytą vyrai buvo pasirengę vykti toliau, bet nutarė dar palaukti, kol aprims pūga. O valgyti nebuvo ko. Gerai, kad bent slyvų džiovintų pasiėmę turėjo. Šunų maistas liko Barono Tolio (Barontol – taip jakutai šią salą vadina) saloje, medžiotojų namelyje, todėl teko vieną šunį papjauti. Kraują žmonės gėrė patys, o mėsą normavo mažais gabaliukais ir šėrė likusius šunis. Vienu metu jau ėmė atrodyti, jog išsigelbėti nėra jokios vilties. Guolį vėjas taip užpustė, jog jis visas paskendo giliame sniego patale. Pagaliau nustojo pustė, tačiau džiaugtis labai nebuvo kuo, nes ėmė smarkiai šalti. Išlindus į lauką, sudrėkę drabužiai kaipmat sustingo į ragą ir nuo to pasidarė dar šalčiau. Pūgai nurimus, pasalūnė mirtis prisėlino visai arti ir, jei vienas kuris užsnūsdavo, kitas daužydavo kumščiu jam į šoną, kad nemiegotų. Smelcovas buvo mažo ūgio, bet turėjo aštrias erelio akis. Sykį išlindęs laukan, žvalgydamasis aplinkui, jis pastebėjo ant kitos salos kranto mažytį judantį tašką. Įdėmiau išžiūrėjęs suprato, jog tai žmogus. Pradžioje jam atrodė, kad tas žmogus tolsta ir šūkaudamas, mosikuodamas rankomis jis pasileido jo link, bet buvo nusilpęs, sukniubo ir iš nevilties pravirko. Vėliau paaiškėjo, jog tai evenkų medžiotojas, kuris, pasibaigus pūgai, važiavo su šunimis tikrinti spąstų. Užuođę žmonių kvapą, šunys užrodė šeimininkui paklydėlius ir jis juos išgelbėjo.

Skaudžią savo vienturčio sūnaus Ernesto netektį išgyveno Vanagų šeima. Tai nutiko 1946 metų žiemą. Vanagai, palyginus su kitais Trofimovsko salos tremtiniais, gyveno geriau. Daug kas jiems net pavydėjo. Pranas Vanagas, verslininkas iš Panevėžio, dirbo *rybzavodo* (žuvies įmonės) ūkio dalies vedėju ir sėdėjo kontoroje. Dažniau bendraudamas su viršininkais, jis ir sūnui neblogą vietelę – Tumato žvejybos skyriaus buhalterio, buvo parūpinęs. Ernestui tekdavo kartais išvažiuoti tarnybiniais reikalais į kitas salas.

Sykį išsiruošė jis iš Tumato į Trofimovską: reikėjo atvežti tremtinių maisto daavinio talonus. Tumate kajūru dirbo Algis Apanavi-

čius. Nuo Tumato iki Trofimovsko – beveik šimtas penkiasdešimt kilometrų. Pakeliui reikia pravažiuoti daug salų, todėl, nepažįstant vietovių, galima greitai paklysti. Kur kas lengviau šią gyvenvietę pasiekti iš Bobrovsko ar Sasylacho. Važiuojant iš ten bent jau pratakų ir salų krantų galima laikytis. Algis nebuvo patyręs kajūras, kelio gerai nežinojo, todėl, įsisiautėjus pūgai, pasiklydo ir abu žuvo. Grįžo po dviejų dienų tik keli jų kinkinio šunys. Pradžioje tėvai galvojo, jog jie paprasčiausiai kažkur užtruko, bet kai atvykę iš Tumato jakutai pasakė, jog jau prieš kelias dienas vaikinai turėjo būti namie, rimtai susirūpino ir leidosi į paieškas. Neradę savo sūnaus nei gyvo, nei mirusio, iškart pamanė, kad tai pačių jakutų darbas. Tačiau sužinoję, jog žuvusiųjų pūgos metu tą žiemą buvo ir daugiau, savo nuomonę pakeitė.

Nepabuvojęs Šiaurėje tikriausiai nelabai žino, kas per žmogus tas kajūras. Galiu trumpai jį apibūdinti. Kajūras (evenkų kalba) – tai šunų varovas, kuris, pasikinkęs į nartas šunis, važinėja po reikiamas vietas. Dirbti kajūru ne kiekvienas gali – tam reikia ypatingų sugebėjimų. Visų pirma, jis turi prisijaukinti savo šunis, mokėti pasiūti jiems pakinktus, pasigaminti nartą. Kajūrai reikia gerai pažinoti rūsčią Šiaurės gamtą, krašto vietas. Važinėti po Lenos deltą yra labai sudėtinga, ypač žiemos metu, kai visos salos esti panašios: ta pati iš vienos pusės gali būti stačiakrantė, iš kitos lėkšta, ir dėl to atskirti vieną nuo kitos labai sunku. Pratakos irgi niekuo nesiskiria, nebent tik savo pločiu. Būtent tokiuose Lenos pratakų labirintuose ir pasiklydo De Longo ekspedicijos įgula. Bet apie tai papasakosiu kiek vėliau.

Orientuotis kelyje kajūrai būdavo sunku dar ir todėl, kad jis neturėdavo žemėlapių ir kompasų. Tolimus, apie 100–150 kilometrų nuotolius jis įveikdavo pasikliaudamas vien savo intuicija ir akimis. Kajūras dažniausiai orientuodavosi pagal vėjo įrėžių sniege kryptį. Iš lietuvių tremtinių jakutai išmoko orientuotis pagal Šiaurės

žvaigždę (iki tol jie net nežinojo, kad tokia yra). Kelionės metu jis turėdavo atidžiai sekti kelią, dažnai pasitikrinti buvimo vietą: atsisakdavo sniegą ir žinodavo, kad, jei po juo ledas, vadinasi, – prataka, jei *jagelis* (tundros samanos) – tundra arba smiltynai. Pavojingiausia keliauti kajūrai būdavo netikėtai užklupus pūgai. Ne vieną užklojo ji amžiams savo sniegu. Nesuspėjęs į pavakarę pasiekti gyvenvietės ar kokio medžiotojo namelio, jis turėdavo sumaniai pasirinkti tundroje nakvynės vietą.

Kajūro kelionės sėkmė priklausydavo ne tik nuo jo paties, bet ir nuo šunų vedlio orientacijos, jo elgsenos, gyvybingumo. Vedlys – pagrindinis maršruto vykdytojas ir viso kinkinio vadas. Jis turi beatodairiškai paklusti savo šeimininkui ir vykdyti jo komandas. Šunų kinkinį sudaro prie vienos virvės iš abiejų pusių poromis prišti šunys ir vienas vedlys priekyje. Kartais už vedlio kinkomas dar vienas šuo – pavedlys. Tai – kandidatas į vedlius (lyg antras pilotas dideliame lėktuve), būsimasis kinkinio vadas. Dažniausiai kinkinį sudaro 6 – 8 šunys. Tačiau, jei reikia vežti sunkesnę krovinį, jų kinkoma daugiau, kartais net iki dvidešimties. Šunų kinkinys valdomas tik komandomis žodžiu: (*čia*) – pirmyn, (*taj*) – stok. Paliepus pasukti dešinėn (*toch*) ar kairėn (*tadach*), truputį pakeičia kryptį, o pakartojus dar sykį (*toch toch*) – daro staigų posūkį. Geras vedlys niekada nenukryps nuo kelio pamatęs paukštį ar kokį žvėrelį. Jis visuomet jaučia atsakomybę už jam patikėtą užduotį. Sustojus pailsėti, kajūras visada prieina pirmiausia prie vedlio, jį paglosto, pagiria, jam ir kąsnelį gardesnį pakiša.

Kartais kajūras vežiodavo žmones. Tuomet kelionė per tundrą su šunimis būdavo ne tik sunki ir pavojinga, bet dar ir labai atsakinga. Geriausia, kai kajūras yra vietinis žmogus, toje vietovėje gimęs, užaugęs, medžiojęs, žvejojęs ir patirties iš gyvenimo Šiaurėje pasisėmęs. Tačiau pasitaikydavo ir svetimų. Lietuviams tremtiniais: mano broliui Romui, Dzikų Romui, Leonui Jankauskui,

Važiuoja lietuvis per Arktį

Antanui Dručiui, Justinui Tumosai, Liubartui Karpuškai, Algiui Apanavičiui taipogi teko dirbti kajūrais.

Kai kurie kajūrai aptarnaudavo ekspedicijas. Lydėdami jas kelyje ar veždami krovinius, jie visuomet turėdavo su savimi žemėlapius, planus su vietovių, smėlynų, upių ir pratakų vagų bei salų atžymomis, laikrodžius, kompasus. Orientuotis kelyje sunkiais atvejais visiems kajūrams labai padėdavo ženklai, nurodantys kryptį į ekspedicijų stovyklavietes.

Sveikatą per pūgą prarado ir visam gyvenimui invalidu liko 25 metų jaunuolis iš Kauno – žydelis Josifas Gadė. Tai įvyko 1952 metais, gyvenant mums jau Tit Aruose. Josifas dirbo Arangastache buhalteriu ir jam dažnai tekdavo pristatyti apskaitos dokumentus į centrą. Sykį su dviem šunų kinkiniais išsiruošė jis į Tit Arus. Vienoje nartoje (kinkinio kajūras buvo suomis) važiavo pats buhalteris su rybzavodo direktoriaus pavaduotoju Sergejevu, o kitoje, mažesnėje, pakinkytoje tik aštuoniais šunimis, du kazachai – instruktoriai. Nakvynei apsistojo Stolbuose, kur tuo metu gyvenau ir aš. Rytojaus

rytą abi nartos išvažiavo į Tit Arus, iki kurių buvo likę 60 kilometrų. Po trijų valandų prasidėjo didžiulė pūga, ėmė siausti sniego masės. Keleiviai tuo metu buvo nutolę nuo Stolbų apie 30 kilometrų. Važiuoti prieš vėją pasidarė labai sunku, todėl buvo nutarta, kad Josifas ir vienas kazachas eis pėsčiomis iš paskos. Kadangi, siaučiant pūgai, į priekį toliau kaip 4–5 metrai nieko nematyti, tai netrukus pėstieji savo nartas pametė. Kajūrai dar bandė juos surasti, bet nesėkmingai. Tada jie apvertė nartas ir sustojo nakvynei, o pėstieji nusprendė grįžti į Stolbus. Kazachas buvo apsiavęs veltiniais, o Josifas avėjo kamužais (ilgaauliais elnio kailio batais). Einant grublėtu keliu kamužai greitai suplyšo, ir vyrukas liko beveik basas. Dar ir pirštines prarado. Plieninis vėjas skverbėsi tiesiog pro drabužius. Ėmė šalti kojos, rankos, veidas. Klaidžioję pūgoje visą naktį, paryčiui jie atsidūrė prie pat mano pastatytų tinklų. Josifas nugriuvo ir nebepajėgė eiti toliau, o kazachas tuojau susiorientavo, kur esąs ir, žinodamas, kad netoliese yra Sokolo ekspedicija, nuėjo į ją.

Ją suradęs, kazachas iškart pranešė, jog šėlstančios pūgos patale paliko visai išsekusį savo bendrakeleivį, ir kad jam reikia skubios pagalbos. Nors pats atrodė labai prastai: visas jo veidas, nosis ir smakras buvo apšalę, bet jis vis kalbėjo apie Josifą. Ekspedicijos viršininkas įsakė paruošti traktorių su apšildoma priekaba ir tučtuojau leidosi į paieškas. Kaip tik tuo metu aš buvau lauke ir mačiau traktoriaus šviesas. Man net į galvą nešovė mintis, kad ieško žmogaus. Dar pagalvojau: „Ką jie čia veikia?“ Kuomet akinanti pravažiuojančio traktoriaus žibintų šviesa blykstelėjo Josifui tiesiai į akis, sukaupęs visas jėgas jis atsistojo, bet ir vėl bejėgiškai čia pat susmuko. Tačiau ieškotojai visgi jį pastebėjo, įnešė priekabos vidun ir nusi-vežė į savo būstinę. Čia Josifui buvo suteikta pirmoji pagalba, tačiau nušalusią kojų ir rankų jis jau nebejautė.

Praėjus gal kokiai valandai po mano matytų šviesų, į Stolbus grįžo abi nartos. Sužinojęs iš jų, kas atsitiko, tučtuojau išsiruošiau į

ekspedicijos būstinę. Buvau gerai apsirengęs ir, nors pūga vis dar tebešėlo, manęs ji negąsdino. Septynis kilometrus per sniegą klampojau vis spartindamas žingsnį, nes iki vakaro būtinai turėjau sugrįžti atgal. Nuėjęs pirmiausia pasiteiravau, ar neturi svetimų žmonių. Iš pradžių ekspedicijos žmonės užvedė mane pas kazachą. Jį aplankęs, paklausiau, kaip Josifas. Man paaiškino, jog jo reikalai labai prasti. Josifą radau šiltai apklotą, veidas, rankos ir kojos aptvarstytos. Bandžiau vargšeli guosti, sakiau, jog medicina šiais laikais gali daug padėti, ir jis būtinai pasveiks. Tačiau po viso to, ką regėjau, buvo aišku, jog vaikiną liks invalidas. Pasikalbėjęs su ekspedicijos vadovu, paklausiau, ar jie bandė susisiekti su Tit Arais. Užmezgę ryšį, perdavėme informaciją apie nelaimingą įvykį. Grįžęs į Stolbus, papasakojau jo bendrakeleiviams viską, ką mačiau. Vėliau, kiek žinau, apšalėlis buvo nuvežtas į Jakutską. Ten jam amputavo abi rankas iki riešų, nosį ir kojų pėdas. Sako, kad po operacijos Josifas visai nenorėjęs gyventi, prašęs gydytojų, kad jį nunuodytų. O kiek širdį veriančio skausmo patyrė jo motina. Septynis mėnesius ji laukė, kada galės slaugyti savo sūnų. Vėliau girdėjau, kad Josifas su motina ir seserimi Rachile išvažiavo į Izraelį.

JAU SAULELĖ VĖL ...

Pagaliau poliarinė žiema baigėsi. Vis dažniau ėmė rodytis saulė. Kelis mėnesius savo spindulių ji vis dar šykštėjo, tačiau dienos ėjo ilgn, šviesyn ir gyventi darėsi smagiau. Lazaris Solomonovičius išvyko, bet jo geri darbai ilgam išliko mūsų atmintyje. Pražūtingoji žiema pasitraukė, palikusi Trofimovske tik pačius stipriausius – nuo penkerių iki keturiasdešimties metų amžiaus tremtinius. Kiti (127 iš jų – lietuviai) pavasario nesulaukė. Jų gyvenimas tą žiemą užgeso su pirmą ir paskutine poliarine naktimi. Mirė žmonės ne tik nuo bado

ir šalčio, bet ir iš nevilties. Lig šiol niekaip negaliu suvokti, kodėl, turėdami savo tarpe tiek daug protingų, atkaklių, drąsių žmonių, nesugebėjome bendromis jėgomis už save pakovoti, iš kur tas vergiškas nuolankumas? Gal tiesiog per daug prislėgti ir žeminami buvome? Ryžto gal svetimoje žemėje trūko? O gal todėl, kad jautėmės taip nužmoginti, jog nebegalėjome atsitiesti.

Kovas Šiaurėje – dar ne pavasaris, o tik gilios žiemos pabaiga. Kai saulė pakildavo aukščiau ir pažerdavo savo spindulius, sniegas blizgėdavo kaip veidrodis. Akinančio baltumo šviesa labai kenkė akims. Nuo jos galima tiesiog apakti, todėl laisvu nuo darbo metu žmonės stengėsi kaip įmanoma mažiau būti dienos šviesoje, sėdėjo barakuose. Eidami į darbą, kad negautų akių uždegimo, užsirišdavo ant akių kokį tamsų tinklėlį arba užsileisdavo plaukus. Pamenu, rodos, 1945 metais keliavau iš Bobrovsko. Švietė kaitri saulė, o aš, apsisaugoti nuo jos, nieko nebuvo pasiėmęs. Po to tris dienas akys perštėjo, ašarojo, bijojo šviesos. Už tai, kad šiandien ne aklas, dėkingas turėčiau būti savo mamai. Tai ji kantriai vis dėjo ir dėjo ant mano akių stiprių arbatos nuovirų kompresus ir išgydė. Tačiau buvo ir tokių, kuriems pasekmės liko visam gyvenimui. Akinius nuo saulės įsigijome tik praėjus trejiems metams nuo atvykimo. Nuo tada saulėtą dieną į sniegą žiūrėti jau galėjome drąsiai.

Iki ledonešio viršininkams rūpėjo, kaip greičiau gelbėti dar rudenį atplukdytus, netikėtai šalčiams užėjus, peržiem upėje įkalintus, sielius. Statybinė mediena saloje turėjo didelę paklausą ir, kad jos nenuneštų ledai, vienai tremtinių brigadai buvo įsakyta tuoj pat imtis darbo. Nuo kranto apačios iki pat skardžio viršaus įrengę apie 250 metrų ilgio medinius bėgius, įsikinkę į virvinius pavalkus, vyrai tempė jais rąstus į viršų ir krovė į rietuves. Kadangi skardis buvo labai status ir darbas ėjosi lėtai, kažkas pasiūlė pritaikyti dar carinės Rusijos laikais naudotą primitivų, rankomis sukamą mechanizmą. Lynui vyniojantis apie ašį, rąstai bėgiais kilo aukšty, o ten jų jau

laukė moterys. Vieną tokį įrenginį aptarnavo keliasdešimt moterėlių. Sukosi jos kaip arkliai manieže, o rezultatai buvo menki: į viršų vienu kartu užkeldavo vos šešis ar aštuonis rąstus. Šio, neapsakomai sunkaus, tiesiog vergiško darbo užteko brigadai ligi pat ledonešio. Rąstai buvo sunkūs, slidūs ir, kad pakeliui neužstrigtų, prieš keliant juos dar reikėdavo nužievinti.

Aukštupyje ledai buvo jau pajudėję (upėje vanduo tokiu metu pakildavo kartais net trisdešimt metrų, pratakose – kiek mažiau, pavyzdžiui, ties Trofimovsku, kur gyvenome, jo lygis siekdavo apie 6–8 metrus), tačiau ties mūsų gyvenviete išvaduoti sielių iš savo gniaužtų upė dar neskubėjo. Iš aukštupio plūstantis kiek šiltesnis vanduo vis labiau slėgė ledą iš apačios, jis vis pūtėsi, kol vieną dieną poškėdamas pradėjo skilinėti, ir rąstai kartu su vandeniu iškilo į paviršių. Pakrantės buvo jau kiek aptirpusios, todėl, nešami srovės, jie rikiavosi pakraščiais. Dalį medienos vyrai „sužvejoti“ suspėjo, likusi taip ir išplaukė kartu su ledais.

Dar savaitė – ir gegužė. „Lietuvoje turbūt sodai jau žydi, bulves sodina“, – vėl prisiminiau gimtuosius namus. Netrukus atšils ir čia, todėl vietinė valdžia suskato laidoti mirusiųjų kūnus. Jų po žiemos susikaupė tiek daug, kad net pačiai darėsi baugu. Tam darbui iš Stolbų lagerio atvarė gal kokį šimtą kalinių. Kad dirbti būtų smagiau, prigirdė visus spiritu (tiesą pasakius, parduotuvėje to gero čia niekada netrūko). Iškaltavę kirkomis ant kranto didžiules duobes, jie suvertė į jas visus peržiem pusnyse išgulėjusius, išbadėjusių šunų bei lapių apgraužtus (daugiausia lietuvių ir suomių) lavonus ir juos užkasė.

GYVENIMAS TREMTYJE EINA TOLIAU

1943 metų pavasarį sutikome su nauja viltimi. Upė mus pamaitins, – vylėmės. Tačiau *rybzavodo* direktoriui Mavrinui mūsų lūkesčiai nė motais. Jam rūpėjo savi interesai. Apsirūpinęs kungais (didelėmis valtimis), tinklais bei kitais reikmenimis, jis sutarė su Tumato gyvenvietėje esančio kolūkio pirmininku, kiek reikia pagauti žuvies ir, surinkęs būrį tremtinių, pradėjo kalbėti apie vasaros žvejybą, agitavo burtis visiems į kolūkį (lig tol mūsų žvejai priklausė *goslovui* (valstybinei žvejybos įmonei). Taip kovo mėnesį apie šimtas lietuvių, daugiausia vyrai ir stipresnės, vienišos arba turinčios po vieną vaiką moterys, tapo *kolchoznikais*. Jiems leido nusipirkti už talonus po dvidešimt kilogramų miltų ir suteikė tūkstančio rublių paskolą su palūkanomis, žinoma. Matydami, kad kolūkiečiai miltų turi tiek, jog net kitiems juos pardavinėja, stoti į kolūkį susigundė ir kiti tremtiniai. Vyresnysis mano brolis Romas taip pat tapo kolūkiečiu žveju. Lietuvių kolūkį pavadino „Rybak“ (žvejas). Jo pirmininku išrinko Domą Stankevičių. Panašiomis sąlygomis susikūrė suomių „Severnyj putj“ (Šiaurės kelias) kolūkis (pirmininkas Kurtu, vardo neprisimenu). Įsikūrus kolūkiams, visi gyventojai pasidalino į dvi dalis: kolūkiečius ir valstybinių įmonių darbuotojus.

Artėjo vasaros žvejybos metas. Gyvenvietėje buvo sudarinėjamos brigados, renkami brigadininkai, organizuojami jiems kursai, ruošiami laivai, rezgami tinklai. Birželio mėnesį, išėjus ledams ir šiek tiek nuslūgus vandeniui, žvejus išvežiojo po smiltynus netoli Trofimovsko. Ten jie pasistatė palapines, „oželius“ tinklams džiovinti ir, užmetę tinklus, nekantraudami laukė laimikio. Su pirma valkšna pasigavę žuvies, čia pat ją išsivirė ir pirmąsyk po ilgo badavimo visi sočiai prisivalgė. Valgyti instruktorius nedraudė, tačiau į namus neštis neleido.

Vasaros metu suomiai dažniausiai žvejojo Gogolevsko smiltynė, o žiemą Sasylache. Čia buvo įsikūrusios 4 suomių žvejų brigados. Poliarinės dienos metu pakaitomis dvi brigados žvejodavo, o kitos dvi ilsėdavosi. Netoliese, žemiau Gogolevsko salos, prie Nikolajevsko smiltyno žvejojo dvi lietuvių brigados. Vienai vadovavo labai energinga moteris Malvina Abromaitienė. Ten darbavosi kapitono Tamulevičiaus šeima, Kavaliauskaitės, Putrimienė ir kiti lietuviai. Žvejų daugumą sudarė jakutai. Antroje vietoje buvo suomiai. Tarp suomių buvo ir labai nedidelis procentas vokiečių, kurių protėviai, kaip amatininkai ir žymūs meistrai, caro Petro I ir vėliau Jekaterinos II kvietimu atvyko ir apsigyveno tuometinio Petrogrado apylinkėse. Vokiečiai buvo ištremti kartu su suomiais, kuriuos mes radome Trofimovske.

Įdomu tai, kad Jakutijos valdžia trėmė į Šiaurę ir savo tautiečius, tik trėmimu šių savo veiksmų nevadino. 1939–1940 metų vasaros centrinėje Jakutijos dalyje buvo labai sausringos. Neužaugo joks derlius. Praktiškai prasidėjo badas. Priedo, vokiečiams užpuolus Sovietų Sąjungą ir praradus centrinę Rusijos dalį, Ukrainą bei Baltarusiją, kariuomenei labai trūko maisto. Taigi Jakutijos valdžia nusprendė prievarta perkelti dalį gyventojų iš centrinių bei pietinių Jakutijos rajonų į Šiaurę, kur, jų nuomone, buvo neišsenkami žuvies resursai. Taip į Lenos deltą buvo perkelta apie 4000 Jakutijos gyventojų. Jie susikūrė savo žvejybos kolūkius, gyveno laisvai, jiems nereikėjo registruotis komendantūroje, nes tremtinių statusas jiems nebuvo taikomas. Tačiau jie visai nemokėjo žvejoti, nežinojo kaip statyti tinklus po ledu. Jų prieš tai gyventuose rajonuose nebuvo jokių stambesnių vandens telkinių, tik mažyčiai upeliai. Dauguma jų ten vertėsi žemės ūkiu. Todėl čia jie iš pradžių atsidūrė tiesiog tragiškoje padėtyje. Atšiaurus klimatas, maisto trūkumas ir ligos daugelį jų irgi pirma laiko nuvarė į kapus.

Bobrovsko, Tumato, Sasylacho bei kituose žiemos žvejybos skyriuose žuvis per žiemą gulėdavo specialiose pačių tremtinių

įrengtose ledaunėse. Atėjus pavasariui, ją reikėdavo paruošti išvežimui. Tą vasarą šį darbą Sasylacho saloje dirbo: Janina Dundulienė, Gabriele Markevičienė, Emilija Noreikienė, Sofija Vilkaitienė, Karolina Čekuolienė ir kitos. Kadangi moterys atvyko kartu su vaikais, prie darbo pristatė ir juos. Kai žuvis kiek atsileisdavo, pirmiausia ją ant ilgų medinių stalų darbininkės išdorodavo, paskui *čanuose* (dideliuose mediniuose kubiluose, į kuriuos tilpdavo iki pusantro tūkstančio kilogramų žuvies), pasūdydavo ir suslėgdavo. Žuvį dorojant ir sūdant, kaulai, pelekai subadydavo moterims rankas, druska išėsdavo žaizdas, jos supūliuodavo, ištindavo pirštai. Sunkiausia būdavo perkrauti žuvį iš *čanu* į statines. Klampojant po ledinę *zasolką* (sūrymą) ir ją graibant, geldavo rankas, kojas, kiaurai permirkdavo drabužiai. Po to statines reikėdavo dar užsandarinti ir užantspauduoti. Ant jų visada žymėdavo „*vysšyj sort*“ (aukščiausia rūšis). Garlaiviui atplaukus, paruoštą išvežimui krovinį sukraudavo į baržas (į vieną baržą tilpdavo maždaug keli šimtai tonų žuvies). Poliarinės dienos metu žuvies dorotojos be poilsio dirbdavo ištisą parą, bet už darbą joms mokėdavo labai mažai, vos maistui pagal kortelę nupirkti užtekdavo. Statines su žuvimi kateris išveždavo, o druską, lėtas dangčiams, statines, metalinius lankus, žibalą, benzina, maistą, drabužius atveždavo.

Žvejų gyvenimas Lenos deltoje buvo pilnas pavojų ir netikėtumų. Vieną vasaros dieną kazachas Žamba, paėmęs didelę valtį – kungasą ir išsikėlęs burę, plaukė į Gogolevską pas suomių. Kiek paplaukus stiprus vėjo gūsis valtį apvertė dugnu į viršų. Valtyje buvę trys žmonės, kurių tarpe buvo ir lietuvė Vanda Kuprytė-Barniškienė, atsidūrė šaltame vandenyje. Atversti valtį į normalią padėtį, kai stiebas su bure po valtimi, jau nebeįmanoma. Nežmoniškomis pastangomis nelaimėliai sugebėjo išsilaikyti įsikibę valties, kol ją, dabar jau su povandenine bure, srovė atplukdė iki Gogolevsko, kur juos išgelbėjo suomių.

Kitą sykį, 1944 metų vasarą, plukdant sugautą žuvį iš Gogolevsko smiltyno į apdirbimo punktą, įvyko skaudesnė nelaimė: didelės bangos valtį užpylė ir paskandino. Žuvo trys suomiai – dvi merginos (viena Vilma Tucha, kitos pavardės neprisimenu) ir brigadininkas Reino. Aš tuo metu su vienu suomiuku statėme saloje parduotuvę ir dalyvavome jų gelbėjimo operacijoje. Merginas ištraukėme iš vandens be gyvybės žymių, o Reino kūną pavyko rasti tik po mėnesio viename smiltyne už 30 kilometrų nuo nelaimės vietos.

Kuriantis kolūkiams gyvenvietėse susidarė tam tikros administracinės struktūros: *rybzavodas* (žuvies perdirbimo įmonė), *goslovas* (valstybinė žvejybos įmonė), *rybkopas* (prekybinė organizacija) ir *MRS* (mechanizuotos žvejybos stotis). Pastaroji, pagal Sovietų sąjungoje paruoštą programą, turėjo mechanizuoti žvejybą, tačiau savo užduoties ji nevykdė ir buvo apsiribojusi vien tinklų bei kitočių žvejybos reikmenų paruošimu ir jų tiekimu. Pati aršiausia buvo kapitalinės statybos skyriaus valdžia: viršininkas Sventickis, darbų vykdytojai – Beliajevas ir Konovalovas. Ūkiniais reikalais rūpinosi „raudonoji“ suomė – komendantė Sergi Marija Pavlovna. Labai nemaloni moteris. Tačiau pats baisiausias žmogus buvo enkavedistas Bezrukovas. Jo visada visur būdavo pilna. Ne veltui mūsų žmonės jį praminė „angelu sargu“. Nors NKVD darbuotojai dažnai keisdavosi, vietinei valdžiai jie visada turėdavo didelės įtakos, vis pabrėždavo, kad „čia daugumą sudaro NKVD žmonės“ (supraskit, jog tremtinių tarpe taip pat jų yra).

Įpusėjo vasara. Šiaurėje ji tuomet, kai upė nesukaustyta ledo. Ledonešis trukdavo paprastai nuo birželio penktos iki penkioliktos dienos, o ižas prasidėdavo spalio viduryje. Žmonės juokaudami dažnai sakydavo, kad Šiaurėje žiema trunka dvylika mėnesių, likęs laikas – vasara. Temperatūra vasaros metu svyrudavo nuo dviejų iki dešimties laipsnių šilumos (Lietuvoje ji tokia būdavo kovo pabaigoje – balandžio pradžioje). Pūstelėjus šiauriui, po kelių dienų

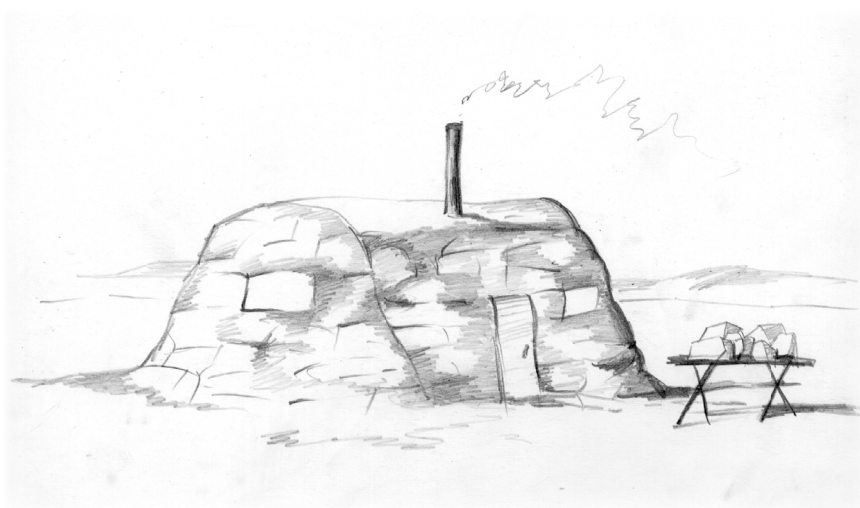
pasirodydavo snaigės, nuo upės pakildavo rūkas, bet ne nuo ežerų: jų vanduo arčiau jūros vėsesnis nei upių.

Vieną brigadą tinklams ruošti įmonė jau turėjo, ir dalis moterų dirbo joje prie virvių. Virvės buvo tiekiamos labai storos. Tiko jos labiau baržoms traukti nei tinklams gaminti. Kadangi jų kaina priklausė ne nuo storio ir ilgio, o tik nuo svorio, tad ir gamino storas, kad svertų daugiau. Pirmiausia virves moterys išvydavo, išskaidydavo į smulkesnes, ir tik po to regzdavo iš jų tinkamus žvejybai tinklus. Tinklams paruošti virvių sueidavo be galo daug. Vasarą vienai brigadai jų prireikdavo apie tūkstančio metrų, žiemos metu – dar daugiau. Kiekvienai žvejybos vietai būdavo naudojami skirtingi tinklai. Rezginio storis ir tankis priklausydavo nuo upės gylio bei kranto nuožulnumo. Vasaros metu žuvį gaudydavo apsupimu, o žiemą – statomaisiais tinklais. Statomuosius tinklus reikia kruopščiai parinkti, kad rezginys atitiktų norimą pagauti žuvį. Jei tinklas per retas, smulkesnė praplaukia kiaurai, o jei per tankus – tik tokia į jį ir patenka, nes stambesnė žuvis į tankų tinklą atsitrenkia ir pasuka atgal. Į tinklą įsipainioja tik tokios žuvys, kurios, bandydamos praplaukti kiaurai, tinklo akutėje įstringa. Iš žvejų instruktoriai visada reikalaudavo, kad planas būtų įvykdytas, o tinklus duodavo, kokie pakliūva. Kartais žvejai sugaišdavo daugiau laiko eketei prakirsti, ledui iš jos išgriebti, tinklui pastatyti, nei laimikiui sudoroti.

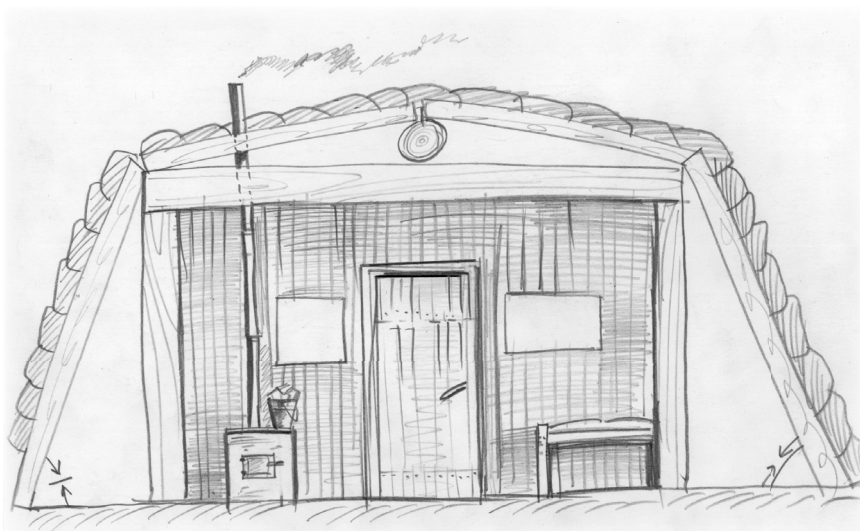
Visi dirbo įprastinius darbus: kolūkio „Rybak“ ir *goslovo* žvejai žvejojo smiltynuose, žuvies dorotojos darbavosi Sasylocho bei kitose salose, o pačiame Trofimovske virte virė statybos. Kadangi žmonių gyvenvietėje po žiaurios žiemos buvo likę nedaug, dideliuose bendruose barakuose padarė daugiau mažesnių kambarių, kuriuose gyvenome po dvi tris šeimas.

Likusios gyvenvietėje vienos moterys ėjo tarnauti „ponams“: skaldė jiems malkas, nešiojo vandenį, skalbė drabužius, patalynę, kitos ruošė ir taisė tinklus, siuvo. Atliekamui nuo darbo metu jos

Lietuvių būstas (jurta)

Jurta iš vidaus

ruošėsi žiemai: ardė iš suplyšusių skarų, tinklų, naminių lovatiesių siūlus ir mezgė iš jų puskojines, kepures, lopė drabužius, siuvo iš senų antklodžių vatines pirštines. Darbo namie turėjo ir vyrai.

Kai kurie vyresnio amžiaus buvę ūkininkai patys gamino panašius į klumpes brezentiniais aulais batus. Auliniai batai su mediniais padais vietiniams gyventojams buvo naujiena. Žiemą jie ant kamuzų dėvėdavo antkojus – iš arklio odos pasiūtas savotiškas šlepetes. Mūsiškiai juos irgi pritaikė prie savo medinukų. Vienas mūsų tautietis buvo sugalvojęs net kaip sagas iš skardinių išspausti. Beveik amerikoniškos gaudavosi. Vaikai rinko iš pakrančių medieną, mažesni žaidė *gorodki*, *laptu*, *čižiką*. Aš su vienu bendraamžiu obliavau keturrankiu obliumi lentas stogams. Nelengvas tai buvo darbas, oblius neklausė, slydo iš rankų. Vakaraus, parėjęs namo, maudė nugarą, kaito delnai.

Netrukus gamta ėmė alsuoti rudeniu. Išmokiusios skraidyti savo mažylius, pulkais į pietus patraukė žąsys. Per vasarą jos čia atkuto, atsigavo, ir dabar, pasipuošusios naujomis plunksnomis, išsiruošė į šiltesnius kraštus. Po žiemos vėl ateis pavasaris, ir visi paukščiai sugrįš į savo gimtuosius namus, suks lizdus, perės vaikelius. Lydėjome juos akimis, o širdį draskė neramus ilgesys. Kad taip mums į savuosius sugrįžus. Lėkte nulėktume, skriste nuskrystume, jei tik išleistų.

Vasaros metu tundroje ypač gausu vandens paukščių: juodųjų gagų, narų, poliarinių žuvėdrų, kirų, gulbių) bei įvairiausių rūšių ančių. Eini, būdavo, tai tik ir žiūrėk, kad ant kurio nors, balutėje besiturškiančio ar ant kupstelio betupinčio, neužliptum. Iš vietinių sausumos paukščių galima paminėti mūsiškių tilvikų giminaičius gaidelius, kurapkas. Kurapkos žiemai pasipuošia baltomis plunksnelėmis. Apsigyvena jos dažniausiai salų pakrantėse, kur auga guls tieji karkliukai – gardžiausias jų maistas, įsikasa giliai į pusnį ir laukia, kol pūga nurims. Ypač puošniai atrodo šiaurinės pelėdos. Patinas beveik visas baltas, o patelė šiek tiek dryžuota. Akys nedidelės, ryškiai geltonos. Turėti šio paukščio iškamšą svajojo ne vienas iš mūsų.

Iškrito pirmas sniegas, nors dar netikras. Pajutę artėjant žiemą, Lenos deltoje vasaroję elniai patraukė pietų link. Ten miškuose šiuo metu vėsu, uodų nėra, o maisto lig soties. Ganytis ramiai sau laukuose ir su malonumu rupšnos jagelį. Į kelionę elniai visuomet išsiruošia mažesnėmis ar didesnėmis kaimenėmis. Vienas, pats stipriausias, – būtinai vedlys. Eina jis lėtai, oriai iškėlęs galvą ir vis dairosi į šalis lyg norėdamas apsaugoti savuosius nuo pavojaus. Vedlys žino, kur lengviau perplaukti upę, gerai pažįsta kiekvieną brastą, takelį.

Pasibaigus poliarinei vasarai žvejai susikrovė, kas į baržą, kas į valtį, visus savo daiktus ir išplaukė į naujas, skirtas jau žiemos sezonui, žvejybos vietas.

Antrą žiemą tremtinių šeimos: Dzikai, Rėkai, Stankevičiai, Karpuškos, Tumosos, Putrimienė, B. Sirutis ir kiti (jų tarpe buvo ir mano brolis) žvejojo už septynių kilometrų nuo Bobrovsco, paties *goslovo* viršininko Anošino, labai svajojusio patekti Lenos deltos istorijon, vardu pavadintoje saloje. Pradžioje žvejai gyveno palapinėse, o kai pradėjo naktimis šalti, atliekamu nuo darbo metu ėmė statyti jurtas. Šio amato lietuviai išmoko iš jakutų. Prisirinkę reikiamų statybai medžiagų, pirmiausia įkasė, kiek įmanoma giliau į žemę, stulpus, paskui sukalė virš jų rąstų vainiką ir aplinkui vertikaliai sustatė vieną prie kito perpus skeltus rąstus, palikdami angas langams bei durims. Jurtos viršų irgi perdengė rąstais. Į langus vietoj stiklo sudėjo stačiakampes ledo išpjovas. Duris sukalė iš surinktų nuo pakrantės baržų duženų. Kad būtų šilčiau, visas sienas iš lauko pusės ir perdengimą apdėdavo velėna. Kaminą išlankstė iš skardos. Lietuvių jurta iš išorės priminė nupjautą piramidę. (Beje, lapteviečių tremtinių jurtą šiandien galima pamatyti Lietuvių liaudies buities muziejuje Rumšiškėse).

Visai kitaip atrodė ir buvo kur kas mažesnės jakutų elnių augintojų jurtos. Jų pagrindą sudarė ne rąstai, o suvestos į kūgį kartys,

apklotos žvėrių kailiais. Vidus taip pat būdavo išklojamas kailiais. Juose jakutai ir miegodavo. Kamino jurtos neturėjo, ir kūrenamo laužo dūmai į lauką rūko tiesiog pro viršų, kaip dūminėje gryčioje.

Tą žiemą apšvietimui balanų deginti jau nereikėjo – į ištirpintus skardinėje nuo konservų žuvų taukus įdėdavome gabaliuką anglies arba įmerkėdavome porą medvilninių siūlų ir jie, pamažu rūkdami, degdavo. Suodžiais būdavo aprūkęs visas patalpos vidus: drabužiai, patalynė, pro aprūkusius ledinius langus nieko nesimatė. Suodžių patekdavo ir į mūsų plaučius. Atsikrenkštus, sniege taip ir likdavo juoda dėmė. Žodžiu, gyvenome visai kaip Donelaičio būrai. Kaip ten bebūtų, jautėme, jog baltasis badas pamažėl traukiasi, nors maistą vis dar tebereikėjo taupyti. Žvejus maitino upė. Už sugautą žuvį jie gaudavo atitinkamą kiekį talonų maisto produktams įsigyti. Talonus duodavo tik kolūkiečiams. Goslovo žvejai gaudavo kortelę produktams, kurių norma buvo pastovi, t.y. nepriklausė nuo sugautos žuvies kiekio. Už sugautą žuvį tiek kolūkio, tiek Goslovo žvejai gaudavo ir atlygį pinigais. Per mėnesį žvejai vidutiniškai užsidirbdavo po vos kelis rublius, kai tuo tarpu vienas kilogramas baltos duonos kainavo net trisdešimt dvi kapeikas. Kiti darbininkai uždirbdavo daugiau. Žvejų darbas buvo be galo sunkus, rizikingas ir visai nepelningas, todėl visi, kaip įmanydami, šito amato kratėsi. Žvejoti žiemą be tinkamų drabužių, apavo buvo tikra pražūtis, bet vadovybei tremtinių problemos niekada nerūpėjo. Daugelis jų, ypač jaunuoliai, kentėjo nuo šlapimo pūslės bei inkstų uždegimo (einant pro šalį, nuo jų dvelkė šlapimu). Kai kurie liko invalidais visam gyvenimui. Itin nesmagiai šie vargšai vyrukai pasijusdavo atėję į parduotuvę. Net maisto davinį pardavėja jiems išduodavo be eilės, kad tik greičiau išsinešdintų.

Atidarius Antrą frontą, Amerika, kaip sąjungininkė, suteikė sovietams humanitarinę pagalbą. Atsiuntė įvairių maisto produktų, tačiau mes jų išsipirkti negalėjome, nes neturėjome pakankamai

Grįžtame iš žvejybos į Trofimovską (120–160 km)

pinigų. Viskas atitekdavo valdininkams. Tiesą pasakius, Šiaurėje, ypač karo metu, jiems buvo tikras rojus: gyveno jie mūsų rankomis statytuose šiltuose būstuose, rijo konservus bei kitus amerikoniškus gardumynus, vaikščiojo apsivilkę ilgais šiltais kailiniais (*tulūpais*), apsiavę veltiniais arba *untais* (elnio ar šunų kailio batais), kaitino kraują spiritu ir ištvirtavo.

BROLIS SUGRĮŽO

Nesulaukę po žvejybos katerio, dalis tremtinių ir kajūras iš Bobrovsko ryžosi grįžti namo pėsti. Dvi paras be poilsio keliavo jie sunkiai vilkdami paskui save nartą su daiktais. Pirmas į gyvenvietę grįžo kajūras. Jis užėjo į mūsų baraką ir pasakė, kad jam iš paskos, gerokai atsilikę, seka keturi vyrai, vienas iš jų – Romas. Romą seniai buvau matęs, tad, išgirdęs šią naujieną, labai nudžiugau. Kaip

tyčia užėjo pūga. Nieko nelaukdamas, susiradau tą kajūrą ir ėmiau prašyti, kad važiuotų pasitikti žvejų. Tačiau jis kategoriškai atsisakė, pagailejo šunų. Visą naktį negalėjau užmigti, vis galvojau apie brolių, labai bijojau, kad jis nenušaltų kojų. „Eisiu ir pats pasitiksiu“, – pagalvojau staiga. Taip ir padariau. Anksti ryte, kai visi dar miegojo, susivilkau ant savęs viską, ką turėjau šilto, ir tyliai išsmukau iš barako. Net nepajutau, kaip pasiekiau salos pakraštį. Pakely nesutikau nė vieno žmogaus. Kai pasukau atgal, ledinis vėjas pūtė tiesiai į veidą ir rudeninį mano paltuką perkošė kiaurai. Namo sugrįžau labai sušalęs ir dar labiau nusiminęs. Visi klausinėjo, kur buvau ir kodėl toks apsiašarojęs. Labiausiai nerimavo mama, tačiau apie ją tada net nepagalvojau, visos mintys sukosi tik apie Romą. Tik vėliau supratau, kad mano „didvyriškumas“ galėjo baigtis labai tragiškai.

Ir įvyko stebuklas. Romas grįžo namo gyvas ir sveikas. Lig šiol stovi akyse tas vaizdas, kai jis įvirtho vidun. Ant galvos – apšalusio elnio kailio kepurė, visas snieguotas, antakiai apšerkšniję. Kai kiek apšilęs jis papasakojo mums visus nuotykius, iškart pasidarė aišku, kodėl jie taip vėlavo. Pasirodo, likus penkiolikai kilometrų iki Trofimovsko, buvo sustoję Gogolevsko saloje ir ten nakvojo medžiotųjų palapinėje. Sužinojęs, kad labai pergyvenau ir net bandžiau eiti jo ieškoti, kiek nuraminęs brolis pridūrė: „O su mediniais padais ir šiltais autkojais visai nešalta, tik eiti gal kiek sunkiau buvo“.

Žiemaėjo į pabaigą. Pirmaisiais pavasario pranašais Šiaurėje buvo sniegenos. Labai gražūs paukšteliai. Tik elgėmės su jais negražiai: darėme raizgus, gaudėme, kad alkį po žiemos bado galėtume bent kiek numalšinti. Kentėjo nuo mūsų ir žąsys. Nespėdavo jos dar kaip reikiant lizdų susisukti, o mes jau statėme tinklus, rišome kilputes. „Nehumaniška“, – bandysite sudrausti. O ar galėjo būti kitaip, juk taip norėjosi valgyti? Negalvojome apie žmoniškumą ir tada, kai sparnuočių kiaušinukus iš lizdų krapštėme.

Iš Pietų sugrįžo paukščiai, o iš Vakarų – iš Lietuvos „pirmo-

siomis kregždėmis“ atskrido laiškai. Liūdnos iš mūsų gimtųjų namų ateidavo žinios: kam žuvo tėvas, kam brolis, sesuo. Sunku pasakyti, kas buvo nelaimingesni: jie ar mes, gyvi, bet atplėšti nuo savo Tėvynės.

Mama ir kitos moterys ruošė medieną kontoroms, ligoninei, kepyklai, viršininkų butams. Medgaliai permirkę, sunkūs ir į statų salos krantą užtempti juos būdavo be galo sunku. Darbas kiek palengvėjo, kai *rybzavodas* įsigijo keletą arklių. Tačiau važiuoti vasarą vežimu per įmirkusią žemę irgi nekas, o jei jis dar pilnas, išvis neįmanoma. Kai kuriose sausesnėse, ledonešio metu užliejamose vietose, vasarai atėjus, suželdavo žolė. Kokia ten žolė – vienos viksvos, ir vargšams gyvulėliams teko tenkintis tuo, kas yra. Jie, kaip ir mes, dirbo sunkiai, maitinosi prastai ir niekas jų negailėjo.

TĄ ŽIEMĄ ŽVEJOTI PASIUNTĖ IR MANE

Maskvoje nuaidėjo pergalės salutas – karas prieš fašizmą baigėsi. Labiausiai tuo džiaugėsi jakutai, nes jie vėl galės grįžti į savo namus. O mums nebuvo dėl ko labai džiūgauti – apie savuosius galėjome tik pasvajoti. Ypač sunerimome, kai gyvenvietę užplūdo enkavedistai, visur šnipinėjo, tardė, siūlė bendradarbiauti.

Tais metais man sukako šešiolika, gavau tremtinio pažymėjimą. Mokyklos suole visus tuos metus sėdėti neteko. Mes mokėmės tik dirbti, buvome tiesiog pigi darbo jėga.

Viršininkų neprotingo vadovavimo ir nerealių planų vaikymosi dėka (žvejoti siūsdavo net neršto metu) žuvies vis mažėjo, ir lietuvių kolūkiui ėmė grėsti bankrotas. Kai kam buvo netgi kilusi mintis jį visai panaikinti, tačiau Jakutsko *rybtrestas* ir *rybtrestsojuzas* neleido. Gyventi kasdien darėsi vis sunkiau, ir žmonės ėmė gelbėtis, kaip kas išmanė: vieni ruošėsi persikelti į Tit Arus, Bykovską,

kitiems pasisekė susirasti darbo vietoje. Joana Kuprienė įsidarbino ligoninėje valytoja, K. Barniškis – gydytoju, o Z. Steponavičius skalbė joje malkas.

Pamenu, kaip žiauriai buvo pasielgta su buvusia Marijampolės moterų šaulių būrio vade mokytoja Marija Stalauskiene. Stalauskienė dirbo toje ligoninėje seserimi šeimininke. Sykį viena skalbėja, beje rusė, pasiskundė, jog nėra kuo skalbti ligoniams baltinių. Marija seniai įtarė, kad muilas kažkur dingsta, tad ėmė jai ir atrėžė: „Nueik pas Staliną, paprašyk ir gausi“. Išgirdusi tokį atsakymą, toji kaipmat įskundė ją enkavedistui Ježovui. Už tuos kelis žodžius tremtinė gavo aštuonerius metus kalėjimo.

Suradęs žuvingesnių vietų, *rybzavodo* direktorius Anošinas vėl ėmė organizuoti žvejų brigadas. Tą žiemą žvejoti pasiuntė ir mane. Žvejojome Oganior Ubaja (vieno jakuto senuko vardu pavadintoje) pratakroje, kuri yra tarp Arangastacho ir Bobrovsko. Apie tai, kaip man sekėsi, dabar ir papasakosiu.

Kadangi dirbdavome iki vėlumos, jurtos pasistatyti nespėjome ir visą pusmetį, nuo spalio mėnesio iki balandžio, teko gyventi palapinėje. Palapinę netrukus pūga taip užpustė, jog iš tolo ji atrodė lyg didelė sniego kupeta su styrančia, nuolat dūmais bespjaudančia, skardine pypke. Krosnelę kūrenome ištisą parą, nes ji greitai įkaisdavo, bet greitai ir atvėsdavo. Jei ugnis tik prigesdavo, visi tuoj ir kalena dantimis. Pastatę ar patikrinę tinklus ir lauke palikę 35–40 laipsnių šaltį, grįžę į palapinę, pirmiausia puldavome šildytis prie ugnies, užsivirdavome vandens, pasistiprindavome žuvimi, duona, ir nuovargis lyg ir praeidavo. Kai palapinę įšildavo, lubos ir sienos pradėdavo „ašaroti“, kapsėdavo, capsėdavo iki paryčių, o paskui jos pasidengdavo šerkšnu. Su malkomis didelių rūpesčių neturėjome: šimtmečius trūnijusios medienos čia buvo lig valiai. Rūpintis jomis buvo pavesta man ir suomiui Randi.

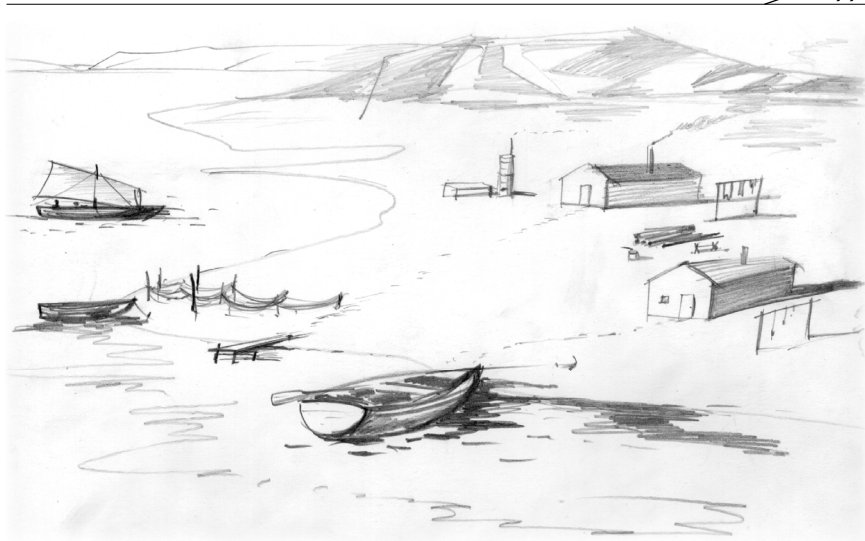
Įdomus žmogus buvo tas Randi. Prieš tremtį jis gyveno Kare-

lijoje netoli Leningrado ir buvo matematikos mokytojas. Prasidėjus karui, tame rajone gyvenę suomiai buvo apkaltinti bendradarbiavimu su vokiečiais ir ištremti. Kai mus atgabeno į Trofimovską, čia radome keletą šimtų suomių. Jų tarpe buvo ir Randi. Jis buvo ne tik geras matematikas, bet ir visapusiškai išsilavinęs žmogus. Net viršininkai vengdavo su juo ginčytis. Kai tik pasitaikydavo proga Randi sumaniai mulkindavo normuotojus, kurie mums skaičiuodavo darbų apimtis. Kartą jam su kelių žmonių brigada buvo pavesta paruošti vasarai 50 kubinių metrų ledo ir apdėti jį vieno metro storio samanų sluoksniu. Kilo klausimas: kiek reikės samanų? Randi normuotojui tuojau pat vaizdingai išaiškino, kaip reikia skaičiuoti: 50 kubinių metrų ledo – tai vieno metro pločio ir vieno metro aukščio 50 metrų ilgio ledo luitas. Apdėjus jį iš visų pusių vieno metro storio samanų sluoksniu gausis 52 metrų ilgio, trijų metrų pločio ir dviejų metrų aukščio kaupas. Jo tūris bus: $52 \times 3 \times 2 = 312$ kubinių metrų. Atėmus tuos 50 kubinių metrų, kuriuos užima ledas, lieka 262 kubiniai metrai samanų. Normuotojas pritariamai palinkčiojo galva ir pasirašė paskyrą. Na, o dabar mes padarykime mintyse tokį eksperimentą: supjaustykime tą 50 metrų ilgio ledo luitą į dešimt penkiametrinių gabalų ir sukraukime juos dviem eilėmis vieną ant kito. Gausime penkių metrų ilgio, tiek pat pločio ir dviejų metrų aukščio ledo krūvą. Vėl suskaičiuokime, kiek dabar reikės samanų. Pamatysime, kad samanų reikia beveik tris kartus (tiksliau 2,7 karto) mažiau. (Kas sąžiningai mokėsi matematiką, tas turbūt prisimena, kad mažiausią išorinį paviršių, esant tam pačiam tūriui, turi kubas.) Randi taip ir pasiūlė: liepė krauti ledus į panašią krūvą. Priimdamas darbą, normuotojas ilgai vaikščiojo aplinkui, iš visų pusių badė virbu, tikrindamas samanų sluoksnio storį, nes aiškiai matėsi, kad samanų yra gerokai mažiau, negu parašyta paskyroje, bet prikibti nesugebėjo. Taip brigada gavo atlyginimą už paskyroje nurodyto samanų kiekio surinkimą, atgabenimą ir sudėjimą.

Vietos pasidžiauti drabužiams bei autams prie krosnies vi-
siems neužteko, taigi, grįžę iš darbo, miegoti guldavomės dažniausiai
kaip atėję. Iš vakaro ištirpintas ledas kibire rytais taip sušaldavo, jog
net metaliniu puoduku neįmanoma būdavo jo pramušti, reikėdavo
griebtis peilio. Brigadoje buvo trys moterys. Mes kirtome eketes, o
jos sėmė iš jų ledus ir prižiūrėjo tinklus. Tikrinti tinklus reikėjo kas
dvi dienas, antraip jie prišaltų. O kuo tada žvejosi? Ką valgysi?

Pasibaigus žiemos žvejybos sezonui, mudu su Randi išsiruo-
šėme namo. Kelias atgal buvo ilgas, sunkus ir labai pavojingas. Su-
sidėję visus daiktus į nartą, beveik visą kelią ėjome pėsti. Pirmą ir
antrą dienomis sukorėme po keturiasdešimt kilometrų. Liko dar
aštuoniasdešimt. Tai maždaug keturiolika valandų spartaus ėjimo.
Nakvoti buvome apsistoję medžiotojų namelyje. Trečios dienos vi-
dury pakilo pietvakarių vėjas ir prasidėjo pūga. Pūtė tiesiai į veidą,
aplinkui nieko nesimatė. Nors šunys sulėtino žingsnį, eiti jiems iš
paskos vos spėjome. Netrukus taip atsilikome nuo kajūro, kad jam
teko ne sykį sustoti. Su šiuo vyruku buvau gerai pažįstamas ir gerai
žinojau, jog bėdoje tikrai nepaliks. Pūgai dar smarkiau įsisiautėjus,
prasidėjo tikros grumtynės su vėju ir sniegu. Tuomet jis patarė visus
daiktus palikti ir traukti pirmyn tuščia narta. Taip ir padarėme. Kai
šunys visai pavargo, vienas iš mūsų išlipo iš nartos ir ėjo pėsčiomis,
įsikibęs į virvę, kad, gink Dieve, neatsiliktų. Matomumas buvo la-
bai prastas, todėl važiavome tiesiai per salas. Einant vietomis sniego
pluta pralūždavo ir kojos įklimpdavo giliai į sniegą. Tokia kelionė
labai vargino, taigi pakaitomis – tai vienas, tai kitas – sėsdavome į
nartą pailsėti. Nors labai lėtai, bet judėjome į priekį. Kai iki Trofi-
movsko liko kokie dešimt kilometrų, šunys sunerimo: ėmė krapšti-
nėtis nuo sniego akis, gulinėti, gūžtis. Tuomet kajūras, apeidamas
kinkinį, vienam pasuko ausį, kitam įspyrė į šoną, ir narta vėl paju-
dėjo pirmyn. Privažiavę kapines, į roges suvirtome visi. Kelionė ėjo į
pabaigą. Snigo taip smarkiai, jog, važiuojant pro gyvenvietę, pastatų

Žvejybos kaimelis vasaros metu

beveik nesimatė. Dar valanda ir keliauti būtų buvę visai neįmanoma. Po poros dienų, pūgai nurimus, kajūras grįžo atgal ir parvežė mūsų daiktus.

ŽUVINGESNIŲ VIETŲ BEIEŠKANT

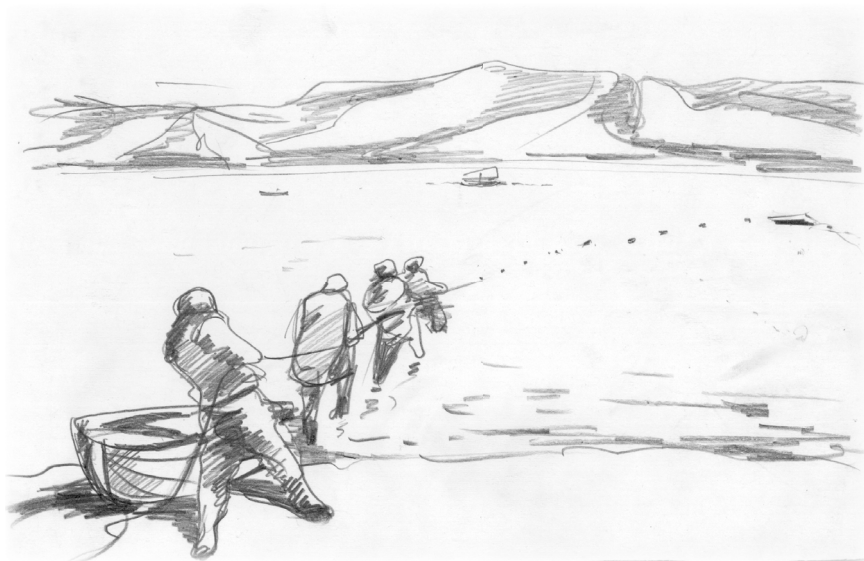
Su žuvimi reikalai ėjo vis prastyn, ir žvejams kasmet žiemą vasarą teko kilnotis iš vienos vietos į kitą. Rudenį jie dažniausiai žvejodavo Bobrovske ir Anošinske, o ledams išėjus, išvykdavo į Nikolajevsko, Goglevsko, Sardacho, Konstantinovsko, Baragonų smiltynus. Žvejojo taip pat ir prie Tumato, Sagastyriaus, Sasylocho bei Dunojaus salų.

Iš anksto pasiruošę vasaros sezonui: susiremontavę vilkikų mechanizmus, išsmalavę baržų ir valčių dugnus, susikrovėme visus žvejybos reikmenis bei kitą savo mantą ir iškeliavome į Tumatą.

Tumatas – toliausia (apie 150 km nuo Trofimovsko) ir šiauriausia žvejų gyvenvietė, kadaise buvęs nedidelis senas evenkų kaimelis, jau trečią kartą pakeitęs savo vietą ir pavadinimą. Prieš 150–200 metų čia buvo žvejojama ne tinklais, o su balanas primenančiomis, tik kiek ilgesnėmis kartelėmis. Karteles, panašiai kaip varžas (iš vytelių pintus įtaisus su įgerkliu žuvims gaudyti), žvejai susmeigdavo į sekumos dugną, ir žuvis pro jas išplaukti negalėdavo. Kadangi toks žvejavimo būdas buvo taikomas tik sekliose vietose, o jos čia nuolat kaitaliojosi, tai ir gyventojams tekdavo kilnotis iš vienos vietos į kitą. Pirmoji gyvenvietė vadinosi Kitachu, o atsiradus siūliniams tinklams (*nevod*), ji persikėlė į Sagastyrių. 1936 metais, jau sovietinė valdžia, kaimelio vietą pakeitė dar sykį ir pavadino jį Tumatu.

Tų metų pavasaris buvo labai šaltas, ir ledas iki pat ledonešio laikėsi stipriai. Pro pagrindines Lenos pratakas ledonešis jau buvo praėjęs, o mūsų, nuošalesnėje pratakoje, ledas tik vos judėjo. Kiek paplaukę atsirėmėme į stovintį ledą ir teko sustoti. Tumatą pasiekėme tik po gerų dviejų savaičių. Vietas žvejybai rinkomės pagal orą. Žuvis tuo metu ėjo gerai, tik gal kiek smulkesnė. Kaip šiandien pamenu, su brigada po pirmos valkšnos sugavome jos beveik toną. Tai buvo pats didžiausias mano brigados laimikis. Už jį mums sumokėjo 260 rublių. Kadangi žvejojome šešiese, kiekvienam teko po 43 rublius. Už tokią sumą jau galėjome nusipirkti, jei ne visą, tai bent pusę vatinukės.

Tumato gyvenvietę supa dvi pratakos. Už kaimelio, susiliejusios į vieną, jos įteka į Laptevų jūrą. Sykį audros metu mačiau iš jūros atplaukiančius baltuosius poliarinius delfinus (juos čia vadina *belugomis*). Tai banginių būrio žinduolių šeimos gyvūnai, sveriantys maždaug po 1500–2000 kilogramų. Viena prataka iš jūros jie įplaukdavo, o kita, žuviai pakrantėje sumažėjus, išplaukdavo. Delfinų pasirodymas Tumate visada reikšdavo, jog žuvies gaudymo se-

Vasaros žvejyba apsupimo būdu

zonas eina į pabaigą. Galima vyniotis tinklus ir traukti namo. Pro gyvenvietę šie gyvūnai praplaukdavo dešimt–keturiolika kilometrų per valandą greičiu. Nepaprastai gražu būdavo žiūrėti į juos plaukiančius: tai išnyra iki pusės iš vandens, tai vėl į jį panyra, visas upės paviršius baltuoja, purslai tik tyška, vanduo net šniokščia. Trukdavo toks reginys maždaug ketvirtį paros. Po to vėl įsivyraudavo ramybė.

Delfinams plaukiant, tinklų statyti negalima, nes jie juos sudraskys arba nusineš. Šiaip šie gyvūnai atsargūs, ir žvejams į tinklus įsipainioja gana retai.

Evenkai nebuvo draugiški ir žuvingų vietų mums neišduodavo. Jei paklausdavome, iš kur tiek daug prisizvejojo, dažniausiai nutylėdavo arba sumeluodavo. Kartais bandydavome juos pergudrauti: leisdavome plaukti pirmiems ir sekdavome iš paskos. Turėjome savo brigadoje vieną kilusį iš tų vietovių vyruką, tačiau ir jam savo paslap-

Lietuviai, buvę gimnazistai, dabar tremtiniai, žvejoja Lenos deltoje, 1948

čių jie neišduodavo. Mėgdavome su evenkais palenktyniauti. Sunkūs jų kungasai plaukdavo lėtai, ir, nors irkludavo jie dažniausiai šešiese, vis tiek gerokai nuo mūsų atsilikdavo. Kartais tyčia leisdavomės aplenkiami. Matytumėt, kaip jie tuomet džiūgaudavo, lyg būtų maži vaikai. Turėdavo čionykščiai ir labai mažų, skaptuotų iš tuopų, maždaug keturių metrų ilgio, panašių į kanojas valtelių. Jomis naudodavosi dažniausiai medžiotojai. Užpuldavo iš pasalų plaukiantį elnią, apsupdavo jį ir specialiais durklais pribaidavo, visai kaip pirmąsias bendruomenės laikais. Sykį vienas mūsų vyrukas sumanė tokią valtėlę išbandyti – kaipmat apvirto. Kiek buvo juoko! Ja plaukiant reikia laikytis pusiausvyros, o mūsų draugelis to nežinojo. Be to, kiek bangavo, todėl „krikštas“ buvo tiesiog neišvengiamas. Gerai, kad bent vanduo ne toks šaltas, net plius dešimt laipsnių. Išvirtus iš valtės, mūsiškiams būdavo vieni niekai, nes mokėjome plaukti. Kas kita vietiniams. Pras-

ti jie plaukikai, ir nėra ko stebėtis: nors valtyje, galima sakyti, nuo pat mažens, tačiau maudytis vanduo per šaltas, todėl ir plaukti nemoka. Vaikai iki trejų ketverių metų kelnyčių namuose nedėvėdavo, visai kaip poeto B. Brazdžionio meškiukas Rudnosiukas. Čiabuviai beveik visai nenaudojo burių. Jei ir iškeldavo kokias, tai tik pačias paprasčiausias – stačiakampes, ir tik plaukiant pavėjui.

Mirusius šiose vietovėse laidodavo pagal senus papročius – dviejų metrų aukštyje ant stulpų. Permesdavo per stulpus kartis ir paguldydavo ant jų kūną. Gal todėl, kad seniau nebūdavo kuo amžino įšalo iškirsti, o gal, kad lapės ar šunys lavono neapgraužtų.

Taip prabėgo dar vienas vasaros žvejybos sezonas. Pasilikti žiemai šiame kaimelyje negalėjome, nes mūsų palapinės, kuriose gyvenome, tiko tik vasaros metui. Mus turėjęs pargabenti kateris nepasirodė ir į Trofimovską teko irtis valtimis. Plaukdami labai pavargome, nes visą kelią turėjome galynėtis su priešiniu vėju. Kol pasiekėme namus, visi delnai buvo nusėti pūslėmis.

Žiemą žvejoti mus pasiuntė į Oganior Ubaja, tik šįsyk gyvenome jau pačių pastatytoje jurtoje. Po kurio laiko į žvejybietę atvyko pats žuvininkystės ūkio direktorius ir pasiūlė persikelti į už 60 km esančią žuvingesnę vietą, Sasylachą. Ilgai nesvarstę, ištraukėme iš vandens ką tik pastatytus tinklus ir leidomės į kelionę. Mane vežėtas pats kajūras, jakutas Mitia, su kuriuo teko anksčiau pūgos metu keliauti į Trofimovską. Drauge su mumis į Sasylachą vyko ir neseniai paskirta į Trofimovską jauna felčerė. Jai buvo pavesta įkurti Sasylache ambulatoriją. Nuvažiavus kokius dvidešimt kilometrų, kajūrai sustojo šunų poilsiui. Vienas iš kajūrų, mūsų tautietis vardu Leonas, paėjo gerokai toliau nuo mūsų „atlikti mažo reikaliuko“. Felčerė tuoj pat pasidomėjo, kodėl nuėjo Lionia. Mes tylėjome, o kitas kajūras Mitia juokais pasakė, kad Lionia nuėjo pažiūrėti kelio. (Tundroje ryškaus kelio, kaip mes jį suprantame, praktiškai nebūna. Nartos paliktas vėžes kaipmat užpusto. Todėl pasiklysti labai lengva. O pa-

siklydus beveik visuomet tenka atsisveikinti su gyvenimu.) Mūsų felčerė iškart į ašaras: „Tai ką, mes pasiklydome?“ Kai Leonas grįžo, felčerė drebančiu balsu ašarodama jo klausia: „Lionia, ar radai kelią?“ Tas nustebęs žiūri į mus – nesupranta, kas nutiko. Mitia jam sako: „Sakyk, kad radai“. Tada Leonas nusijuokė, nuramino felčerę, ir mes tęsėme kelionę toliau.

Šis, galbūt, nevertas dėmesio nuotykis labai aiškiai parodo, kokia nuolatinė baimė ir įtampa lydi kiekvieną, anksčiau nebuvusį Šiaurėje, žmogų, kad net juokais pasakytas žodis gali sukelti gresiančio didelio pavojaus įspūdį.

Kelyje mus užklupo pūga. Matomumas buvo toks prastas, jog vos nepražiopsojome gyvenvietės. Pataikėme beveik į patį 40 metrų tarpo tarp dviejų jurtų vidurį ir nei vienos nepastebėjome. Jeigu ne šunys, tikrai būtume pravažiavę pro šalį. (Šie gyvūnėliai labai sumanūs, turi gerą nuojautą. Jei nežinai tiksliai kelio, pasikliauk jais, tikrai pristatys, kur reikia. Bevažiuojant be jokios komandos, visai nelauktai šunys staiga pasuko į šalį. Mes nespėjome net atsikvošėti, kai narta sustojo prie jurtos. Kaip sugebėjome tokiu oru taip tiksliai pataikyti į gyvenvietę, felčerei nepasakojome.

Atvykę į vietą, įsikūrėme jurtoje prie pat parduotuvės ir tuoj pat puolėme ruošti žvejybai. Bet ir iš čia žuvis jau buvo išėjusi. Šiaip taip praleidę poliarinę naktį (apie du su puse mėnesio) Sasylache, niekam nepranešę, nutarėme grįžti į Trofimovską. Gyvenvietėje – kaip kaime, greit viską visi sužino. Sužinojo apie mūsų savivaliavimą ir įmonės direktorius Sereda. Gavome nuo jo pylos. Mes jam aiškinome, jog Sasylache nėra žuvies, greit duonos neturėsime už ką nusipirkti, o jis ir vėl mums tą pačią giesmelę gieda: žuvis, girdi, bet kada galinti pasirodyti, reikia tik jos palaukti. Mes nesutikome ir prašėme kito darbo čia, vietoje. Kadangi tikrai reikalingo darbo nebuvo, darbą reikėjo sugalvoti. Taigi mus nusiuntė atkasti nuo sniego katerį. Mes vieną dieną atkasam, o kitą dieną jį užpusto dar daugiau.

Ir taip iki pavasario. Pavasarį ten, kur stovi kateris arba barža, mato si tik sniego kalnas su stiebu.

Vėliau daug žvejų išsiuntė į Stolbus, mane taip pat. Ten susitikome su savo tautiečiais iš Tit Arų. Lenos upė ties Stolbais plati, ir žvejoti čia labai sunku. Didžiulės bangos mėtydavo mūsų kungasą lyg žaisliuką, daužydavosi į jo kraštus, ir nuo vandens purslų kiaurai permirkdavo drabužiai. Ypač sunku būdavo įbridus iki kelių, o kartais net iki juosmens, traukti tinklą. Į palapinę grįždavome šlaput šlaputėliai, žliugsinčiais, pilnais vandens batais. Nesuspėdavo drabužiai ir autai kaip reikiant išdžiūti, kai vėl reikėdavo eiti traukti tinklus. Ir taip po dešimt–penkiolika kartų per dieną. Kungasą bangos kartais užliedavo, ir žuvį upė atsiimdavo atgal. Tuomet visas darbas nueidavo perniek. Žiemą būdavo dar sunkiau: kad eketės neužšaltų, jas reikėdavo dažnai tikrinti, graibyti iš jų ledus.

AKIS Į AKĮ SU BALTAJA MEŠKA ARBA NUOTYKIAI DUNOJAUS SALOSE

Buvo gegužės mėnuo. Vieną dieną pasikvietė mane direktorius ir liepė ruoštis į kelionę. „Žvejosite Dunojaus salose“, – pareiškė jis. Ta vieta mūsų žvejams mažai buvo žinoma, bet visi nujautė, jog gyventi ten sąlygos dar blogesnės. Dunojaus salos – jau nebe Lenos delta, bet Laptevų jūra, ir ten nėra jokios nuolatinės gyvenvietės. Yra tik keletas namukų, kuriais naudojasi žvejai ir tai tik vasaros žvejybos sezono metu. Kai įsėdome į nartą, mama net ašarą nubraukė. Vėl pasimatyti galėsime tik po pusmečio. Nuo Trofimovsko iki Dunojaus salų rogėmis yra maždaug 270 kilometrų šiaurės vakarų kryptimi. Keliavome visą laiką ledu. Kai iki vietos liko apie trisdešimt kilometrų, šunys staiga ėmė uostinėti orą. Iš pradžių pagalvojome, kad gal ruonių eketę užuodė, tačiau kuo toliau, tuo labiau jie ne-

rimo, vis urzgė ir galiausiai ėmė loti. Staiga žiūrime, – lengvu žingsneliu per sniegą tapnoja dvi meškutės. Aplink buvo balta ir rūkas, tad iškart jų nepastebėjome. Kajūras sustabdė šunis, apvertė nartą ir taip laikė ją tol, kol žvėrys nutolo. „Tai šit, ką reiškia tremtis pas baltąsias meškas“, – pagalvojau sau ir prisiminiau, jog su viena jau buvau susitikęs, kai žvejojau pirmą sykį Oganior Ubaja. Pačios meškos nemačiau, tik pėdsakai sniege buvo likę. Ieškojo, matyt, nakties metu maisto. Sugautą žuvį žvejai dažnai palikdavo prie eketės ir, tik sukaupę jos daugiau, veždavo į priėmimo punktą. Meška žuvį užuodžia iš tolo, tad visai nenuostabu, kad ateina ja „pasivaišinti“.

Sykį štai kas nutiko. Gyveno Tumate rusė moteris su dviem vaikais. Vienam buvo vienuolika metų, kitam – aštuoneri. Vaikštinėdami kartą po salą, jie užtiko sniego kupstą, aplink kurį matėsi meškos pėdsakai. Berniukai suprato, jog tai meškos guolis, ir, niekam nieko nesakę, nutarė patys ją sumedžioti. Reikėjo tik šautuvą iš kur nors gauti. Kaip tik jų motina dirbo kepykloje, o ją ir vietinę parduotuvę saugojo sargas, kuris turėjo karabiną. Ginklą dienos metu jis dažniausiai palikdavo kepykloje. Pačiupe ginklą, abu vaikai nuskubėjo tiesiai prie meškos guolio. Vyresnis su užtaisytu šautuvu saugojo landą, o jaunėlis su ilga lazda badė kupstą. Meškai tai labai nepatiko ir ji, išlindusi laukan, riaumodama stojos piestu prieš „medžiotą“. Šis paspaudė gaiduką ir sėkmingai iššovė. Pamatę, kad žvėris nuvirto į pusnį, vaikai laimingi tuoj pat nurūko pas motiną pasigirti, kad nukovė mešką. Toji iškart nepatikėjo ir nusiuntė kajūrą Antaną Drutį patikrinti. Meška iš tiesų gulėjo negyva, o apie ją glaustėsi trys maži meškiukai. Buvo gaila, bet meškiukus teko nušauti, nes be motinos jie vis tiek nebūtų galėję išgyventi. Pasitelkusi pagalbon kajūrą, moteris parsitempė nušautą žvėrį namo, nulupo kailį, dalį mėsos išpardavė žmonėms. Ragavau jos ir aš. Panaši į jautieną, tik kvepia žuvimi. Už žvėrieną „drąsuoliams“ visi buvo dėkingi, bet už „žygdarbi“ niekas jų nepagyre. Tačiau patys „jaunieji

Susitikimas su baltosiomis meškomis Laptevų jūroje

medžiotojai“ šio nuotykiu nepamirš turbūt iki pat savo gyvenimo pabaigos. Ne kiekvienam juk pasiseka mešką nušauti. O galėjo ši medžioklė baigtis ir liūdnei, nes „medžiotojai“ šautuvą savo rankose laikė pirmą kartą.

Netrukus ir mūsų baltųjų tik pėdsakai buvo belikę. Šalo ir po kojomis traškėjo sukietėjusi sniego pluta. Ilgiau nelaukę, atsivertėme nartą ir patraukėme toliau. Po 6 dienų pasiekėme kelionės tikslą ir prisijungėme prie anksčiau atvykusiųjų grupės.

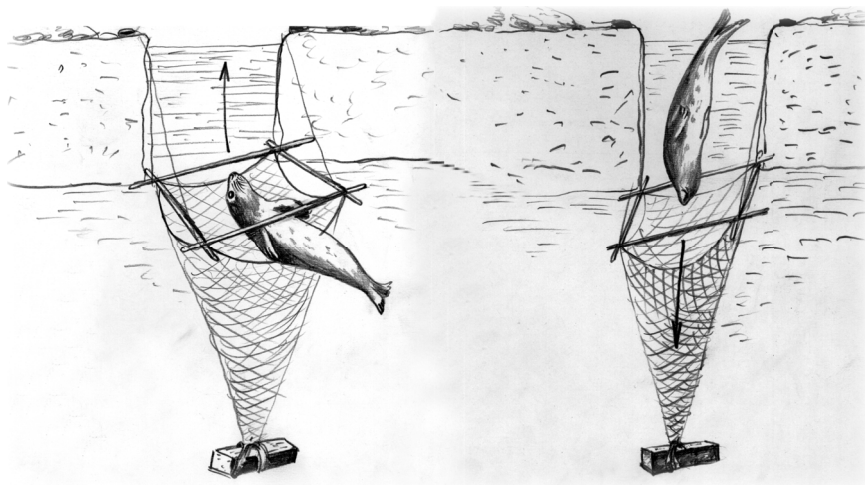
Dunojaus salos visai nepanašios į Lenos deltos salas. Jos žymiai aukštesnės – maždaug 15–25 metrų aukščio virš vandens, ir matėsi iš tolo. Artimiausią salą, kurioje mes ir turėjome darbuotis, nuo Lenos deltos skyrė tik apie 3 kilometrų pločio sąsiauris. Tos salos šiaurinė pakrantė panaši į Palangos pajūrį: lėkšta, gruntas smėlėtas ir gana tvirtas, tinklas juo lengvai slenka, žodžiu, patogus žvejoti. Tiktai ant kranto nėra kitokios augmenijos kaip samanų ir menkaviksvų žolytė. Apsistojome anksčiau pastatytuose mažuose namečiuose. Kajūrai, truputį pailsėję ir pamaitinę šunis, pasuko atgal į

Tumatą, iš ten – į Trofimovską. Žvejybos sezonas turėjo prasidėti dar negreitai (kai išsiskirstys ledai), todėl visi užsiėmėme įvairiais pasiruošimo darbais: rengėme žuvies sūdymo cechą, plėtėme sandėlį – ledaunę, remontavome valtis ir t.t.

Visos mūsų grupės vadovu buvo paskirtas kadaise savo noru atvykęs kazachas Kaspijos jūros žvejys. Žmogus jis buvo neblogas, gerai išmanė žvejybos reikalus, bet vadovauti visai nesugebėjo, net nemokėjo nei skaityti, nei rašyti. Šiaip taip sukeverzodavo parašą iš trijų nežinia kokio alfabeto raidžių. Vadovu jis buvo paskirtas tik todėl, kad buvo partijos narys. Jo priimami sprendimai dažnai būdavo nevykę. Žmonėms tai labai nepatiko. Jie bandydavo priešintis, ginčydavosi, bet jis vis vien įsakydavo viską daryti taip, kaip jo sugalvota.

Darbus atlikdavome pagal paskyras (*nariad*), kuriose būdavo išvardinti darbų etapai ir jų įkainiai. Jas išrašydavo tabelininkė suomė, kuri kartu buvo ir ten esančios nedidelės krautuvėlės pardavėja. Mūsų brigadoje buvo trys suomia. Vienas jų, apsigimęs humoristas ir mėgėjas krėsti visokius pokštus, kartu su tabelininke išrašė paskyrą to viršininko pakorimui ir palaidojimui. Paskyra savo išore niekuo nesiskyrė nuo kitų. Joje išvardinta eilė punktų, nurodyti įkainiai, kaip, pavyzdžiui, už kartuvių pastatymą – tiek rublių, už kilpos užnėrimą – tiek, net už kailio nulupimą ir t.t. Viršininkas, aišku, paskyrą pasirašė, ir ši nukeliavo į centrą Trofimovske. Ten ji pirmiausiai pateko į generolo Sprangausko žmonos, kuri dirbo buhalterė, rankas. Kvatojo visa buhalterija. Vyriausiasis buhalteris, jau gana solidaus amžiaus žmogus, buvo taip pat suomis. Su ta paskyra jis nuėjo pas direktorių, ir viskas baigėsi tuo, kad mes gavome naują viršininką.

Netrukus po atvykimo mums buvo įsakyta statyti tinklus po ledu. Ledas kirtosi sunkiai (sūraus vandens jis tasesnis, nei gėlo). Visą paruošę, su nekantrumu laukėme laimikio, tačiau labai nu-

Ruonis išneria iš po ledo įkvėpti oro   Ruonis neria į savo tamsiąją karalystę
ir papuola į gaudymo maišą

liūdome radę tinklus tuščius. Net pavalgyti nebuvo ko. Po tokios nesėkmės, pasiėmę šunį, pasidavėme į jūrą ieškoti ruonių ekečių. Paėjus kelis kilometrus, šuo staiga pasisuko prieš vėją ir ėmė įnirtingai kapstyti sniegą. Atkasę radome kokių trisdešimties centimetrų pločio eketę, o šalia jos buvo matyti guolis. Ją paplatinę, tuoj užmetėme specialiai ruoniams gaudyti tinklinį maišą. Tokių ekečių aptikome ir daugiau, gal kokių dvylika. Kad būtų lengviau surasti, jas pažymėjome ledo gabalais ir iš gyvenvietės atsivežtomis kartimis. Be duonos ir miltų, valgyti daugiau nieko neturėjome, todėl, radę maišuose įkliuvusius du ruonius, labai nudžiugome. Iš jų mėsos nauda menka, nes neskani. Visai kas kita – taukai. Juos išsilydę, pasikepėme miltinių paplotėlių, užsivirėme vandens ir pavalgėme.

Ruonių daug nesugausi. Mat jie turi po kelias eketes. Taip ir nardo iš vienos į kitą, kad jos neužšaltų. Nardydami žuvų, minkštakūnių, vėžių maistui sau susiranda. Vandenyje ilgai ruoniai išbūti negali, nes jiems nuolat reikia įkvėpti oro. Šiems gyvūnams būtina

erdvė, kurią sudaro nuo keturių iki dešimties, išsidėsčiusių kilometro ir daugiau atstumu viena nuo kitos, ekečių. Jei netoliese stovi tinklai, ruoniai pridaro žalos žvejams. Gyvena ruoniai įvairiai: ir po du, ir po tris, tačiau dažniausiai bandomis, kuriose pirmaujančią vietą užima stiprus didelis patinas.

Sykį, mums bemedžiojant ruonius, į salą vėl užklydo meška. Sniego beveik nesimatė, ir vienas vietinis jakutas, pasiėmęs šautuvą, nutarė pasidairyti po pakrantę, bene užtikis kur kokią parskridusią antelę ar žąsį. Nieko neradęs, jis pasuko atgal. Tik žiūri – baltųjų lapių spąstai guli sulaužyti, ir meškos pėdsakai dar visai šviežutėliai. Pagal tai jakutas nusprendė, jog meška užuodė spąstuose esančią elnieną ir atėjo pasivaišinti. Gavusi per nosį, pasuko į jūrą. Apie tai sužinoję, greitai apsirengėme, stvėrėme šautuvus ir puolėme vyti. Pasekę meškos pėdsakais paženklintu taku kokį kilometrą, užtikome šalia eketės apgraužtą ruonį.

Įdomiai baltoji meška ruonius medžioja. Atsigula prie eketės, ištisia leteną ir įdėmiai, nenuleisdama akių, laukia. Išnyra ruonis visuomet galva ir, jei tuo metu šalia meška, jam galas. Prispaudžia letena galvą prie eketės krašto ir po to, suleidusi nagus, ištraukia jo kūną. Ėsti savo grobį ji pradeda nuo nugaros, riebiausios vietos kūne. Išniręs į paviršių, vikriai panirti atgal ruonis nesugeba, jis tik savo svoriu palengva grimzta gilyn. Kitas dalykas, kai jis šalia eketės ant ledo. Tada staigiu judesiu neria galva žemyn į eketę ir aki-mirksniu dingsta. Sausumoje ruoniai nepaslankūs, užtat vandenyje nepaprastai vikrūs. Ypač aukštai vertinamas šių gyvūnų kailis. Iš jo siuvami net kailiniai. Ruonių medžioklė devynioliktajame amžiuje buvo taip paplitusi, jog kai kuriose salose jų visai neliko.

Laikrodė rodė vidurnaktį, bet buvo šviesu kaip dieną ir, nors šalo, kai kuriose meškos letenomis išspaustose daubelėse telkšojo vanduo. Paėjėję toliau, pastebėjome, kad pėdsakai retėja. „Pasileido, matyt, tekina“, – pagalvojome. Atstumas tarp mūsų ir baltosios

nebuvo didelis, tačiau pėsti, be transporto, pavyti jos negalėtume. Nutolę paryčiui nuo savo palikto būsto apie dešimt kilometrų, palikome mešką ramybėje ir pasukome atgal. Pakeliui pasiėmėme su savimi ir tą apgraužtą ruonį – šunys ir už jį bus dėkingi. Ruonio kailiukas slidus, ir apie aštuoniasdešimt kilogramų sveriantį grobį dviese jie vilko gana lengvai, vos spėjome sekti paskui. Medžiokle buvome patenkinti. Jau rezgėme mintį, kaip iš tvirtos ruonio odos darysimės puikius slidžių „padus“. Tokios slidės labai gerai slysta pirmyn, o, kopiant į kalną, kailis neleidžia slysti slidei atgal.

Kentėjo nuo medžiotojų Šiaurėje ne tik ruoniai, bet ir jūrų vėpliai. Žiemos metu šie gyvūnai paprastai laikosi arčiau Kamčiatkos ar Aleutų salų, mat ten neužšąla vanduo. Atėjus pavasariui, poruotis jie plaukdavo dažniausiai į Ledjūrį ir ten dideliais būriais užguldavo seklias smėlynų pakrantes. Vienas vėplys sveria maždaug tris tonas. Būdingas vėplio požymis – milžiniški viršutiniai, tris kilogramus sveriantys, iltiniai dantys. Jų ilgis kartais siekia beveik tris ketvirčius metro. Pasiremdamas iltimis, gyvūnas iškelia ant ledo ir savo kūną. Jūrų vėplys, kaip ir ruonis, priklauso irklakojų žinduolių grupei ir sausumoje trumpomis savo priekinėmis galūnėmis juda sunkiai. Užtat vandenyje jis – puikiausias plaukikas, nardytojas. Vėplys Šiaurėje laikomas didele vertybe. Jo mėsa ir taukai – pagrindinis eskimų ir čiukčių maistas. Iš odos čiabuviai gaminasi diržus šunų pakinktams, kajakus (lengvus medžioklinius laivelius).

Atėjo į salą birželis. Ledai jau buvo ištirpę, ir smiltynuose telkšojo balos. Vieną dieną mūsų viršininkas kazachas Saltyšovas išsiruošė į medžioklę. Kad būtų linksmiau, drauge pasiėmė jauną suomiuką Michailą. Gal para nepraėjo, žiūrime, – grįžta Saltyšovas vienas, perbalęs visas, išsigandęs. Nieko nelaukdami, pasiskirstėme į tris grupeles ir leidomės į paieškas. Išnarstėme visas viršininko nurodytas vietas, iššniukštinėjome aplinkui viską, užtikome smėlyje žmogaus pėdsakus, laužavietę, (džiovinosi, matyt, autus), tačiau pa-

ties vaikinuko niekur neradome. Tris paras po smiltynus narstėme, į pagalbą radijo stotį buvome pasitelkę, visus jūros pakraščius lėktuvas apskraidė – dingo lyg į vandenį. Neliko nieko kito galvoti, kaip kad nuskendo properšoje. O kokį puikų vyruką turėjome, linksimą, draugišką. Motina jo buvo ką tik mirusi, ir našlaitę sesutę priglaudė internatas.

Gyvenimas Dunojaus salose buvo lyg ir nevaržomas ir NKVD komendantūroje registruotis niekas nereikalavo. Žinojo, matyt, jog iš čia niekur nepaspruksime. Komendantas irgi nė sykio nebuvo pasirodęs, baltųjų meškų pabūgo ar ko. Baigę ruonių medžioklę, platinome ledaunę. Visą dieną kirtikliu amžiną įšalą kirsti – be galo sunkus darbas. Dunojaus salų žemė smėlėta, nuo sustingusio smėlio kirtiklis greitai atbukdavo ir vienam tekdavo nuolat jį galąsti.

Matydama, kad vasara eina į pabaigą, valdžia susitarė su Tiksisio uosto vadovais, kad mus išvežtų namo. Ledai tą pavasarį skirstėsi lėtai ir tai, ką patyrėme kelyje, sunku apsaityti. Tik per plauką išlikome gyvi. Vykome japoniška, gerai pritaikyta plaukti ledynais, navigacijos aptarnavimo škuna su varikliu ir buriniais stiebais. Ant vieno, pagrindinio, jos stiebo kabojo panašus į metalinį krepšį apžvalgos punktas. Jame sėdėjo jūrininkas. Laivas suposi ant bangų, krepšys dvylikos metrų aukštyje švytavo lyg laikrodžio švytuoklė, o jis, susirietęs jame vos ne trilinkas, įdėmiai žvalgėsi aplinkui ir ką pastebėdavo, tučtuojau pranešdavo telefonu šturmanui. Ledų vis daugėjo ir netrukus jų prisirinko tiek daug, jog plaukti toliau buvo neįmanoma. Įkopęs maždaug į amžiaus vidurį vidutinio ūgio mažakalbis, gerai tokiose situacijose patyręs, kapitonas su pypke dantyse, kaip pridera tikram jūrininkui, nė kiek nepasimetė, tik įsakė radistui nė minutei nenutraukti ryšio su uostu. Laivo padėtis darėsi vis kritiškesnė. Buvome pasirengę blogiausiam: susidėjome maistą, paruošėme gelbėjimosi valtis, plūdurus, ir visiems buvo įsakyta iš-

eiti ant denio. Tokia kapitono komanda nieko gero nežadėjo. Galop ledai škuną taip suspaudė, kad ji iškilo ant ledų paviršiaus ir pasviro. „Viskas baigta,“ – pagalvojome. Bet vėl įvyko stebuklas (tai jau ketvirtas: Dariukas pagijo, mama nenumirė, Romo pūga nepražudė, o dabar – aš, gyvas ir sveikas), nes po gero pusvalandžio ledų spūstis sumažėjo, laivas pradėjo po truputį grimzti ir lygintis, o netrukus mes vėl pajudėjome pintinėje tebesėdinčio jūrininko nurodyta kryptimi. Dar po pusantros paros pasiekėme Tikso uostą.

Kaip mes gelbėjome miltus

Vieną dieną pristigome miltų duonai. Miltus į Trofimovską mums atgabendavo iš Lenos aukštupio, tačiau tą rudenį jie liko Tit Aruose. Teko patiems savo duonele pasirūpinti. Tam reikalui vietinė valdžia išskyrė dvi baržas ir kateriuką. Nuvykę į Tit Arus, susikrovėme į baržą maišus su miltais ir tuoj pat leidomės atgal į namus. Skubėjome, nes jau temo, o plaukti nakties metu tokioje vandens platybėje būtų tikra beprotybė. Buvome ties Stolbais, kai vandens paviršiuje vietomis pasirodė ledai. Dviejų baržų patempti kateriukas jau nepajėgė, todėl, palikęs vieną prie kranto, mūsiškę nutempė į Trofimovsko prataką ir grįžo atgal paimiti likusios. Mes ten išmetėme inkarą ir laukėme, kada atplukdys antrąją. Tačiau, kai viena už kitą didesnės lytys pradėjo spausti baržą, inkaras neatlaikė, ir mes pradėjome dreifuoti kartu su ledais. Po kelių valandų atsidūrėme Sardacho pratakoje. (Žemiau Stolbų pakeliui į Laptevų jūrą Lena plačiai išsišakoja, sudarydama aibę salų salelių, pratakų pratakėlių.) Netrukus mes jau buvome ties Sardacho sala, ir kai vienu metu priartėjome visai prie kranto, nutaikęs tinkamą momentą, škipėris Miša peršoko su kartimi į sausumą. Tuoj išmetėme jam virvę, jis pririšo ją prie akmens ir taip išsivadavome iš nirštančios upės glė-

bio. Išlipę iš baržos, pritraukėme ją prie kranto, iškapojome kirviu duobę ir nuleidome į ją inkarą.

Gruntinė savo sudėtimi Sardacho sala visai nepanaši į šalia esančias. (Kitos daugiau smėlėtos – tai Lenos upės sąnašos.) Todėl visai įmanoma, jog jos krantus kadaise skalavo Laptevų jūra. Salos viduryje tyvuliuoja didžiulis ežeras. Beje, tarp Sardacho ir Trofimovsko salų yra dar viena – Gurkovo sala, per kurią mūsų gyvenvietės visai nesimato. Įžiūrėti ją galima tik palypėjus ant Sardachajos kalno, ir tai tik su žiūronais.

Reikėjo būtinai duoti kokį ženklą mūsų artimiesiems Trofimovske, kad jie žinotų, jog esame gyvi. Prisirinkome saloje medgalių ir, kai visai sutemo, užkūrėme laužą. Ilgai laukti nereikėjo. Trofimovskiečiai padarė tą patį. Tuomet pabandėme sustoti kiek įmanoma arčiau prie šviesos, kad žinotų, keliese esame, tačiau už aštuonių kilometrų vargu ar įmanoma buvo ką įžiūrėti. Išvykome tik kelioms paroms, neturėjome pasiėmę su savimi nei maisto atsargų, nei šiltesnių drabužių, nei patalynės. Plaukiant šalta nebuvo, nes škiperio kajutėje visą laiką kūrenosi krosnelė. Šildydami prie jos, pasakojo anekdotus, įvairiausius atsitikimus, o apie tai, kad patiems teks patirti tiek daug nuotykių, niekas net nepagalvojo. Nakčiai paskyrėme vieną žmogų budėti, tačiau nieko ypatingo per tą laiką jis nepastebėjo. Nesulaukėme katerio ir rytui išaušus. Apie tai, kas su juo nutiko, sužinojome tik vėliau. Pasirodo, nebegalėdamas paimti ties Stolbais paliktos baržos, beieškodamas mūsų, jis pakliuvo į ledų spūstį ir, sugedus aušinimo vandens siurbliui, visai sustojo.

Netrukus pastebėjome, jog pro šalį ėmė plaukti dar didesnės lytys. Jos lipte lipo į krantą. Kažkuri užkliudė mūsų baržą, inkaro grandinė ir pririšta prie akmens virvė įsitempė ir iš vieno šono pasipylė skiedros. „Jeigu dar vienas toks smūgis, – pagalvojome, – barža neatlaikys ir mūsų miltams bus galas“. Reikėjo skubiai kažką daryti. Atsiplukdėme rąstų, pritvirtinome juos iš abiejų baržos pusių lynais

ir su baime laukėme, kas bus toliau. Bet, kai lyčių sangrūdos išaugo iki 5–7 cm storio ir beveik kilometro ilgio, mūsų vargas pasirodė beprasmiškas. Paryčiui pajutome dar stipresnį smūgį. Netrukus baržoje ėmė kilti vanduo. Puolėme prie miltų. Vienas sėmė vandenį, du kėlė ant pečių maišus, likusieji keturi nešė juos į salą. Dirbome išsijuosę, kol išnešėme visus 60 tonų. Semdamas vandenį, Miša taip sušlapo, jog negalėjome suprasti, nuo prakaito tai ar nuo vandens. Kaip ten bebūtų, miltai buvo išgelbėti.

Vanduo baržoje nepaliaujamai kilo, ir semti jį toliau buvo beprasmiška. Likę su miltais ant kranto visai pasimetėme. Reikėjo kaip nors geltis nuo šalčio. Žinojau, jog už keturių kilometrų yra senas medžiotojų namelis, tad pasiūliau vyrukams jį susirasti. Miša buvo baržos škipėris, todėl eiti su mumis negalėjo. Kartu su juo saugoti miltų pasiliko dar du. Jie susikalė iš lentų gultus, krosnei pakylą ir taip gyveno, laukdami, kol užšals prataka. Na, o mes keturios, susiradę namelį praleidome jame apie dvi savaites. Jokios patalynės neturėjome, tad miegojome, kad šilčiau būtų, su visais drabužiais. Kadangi muilo nebuvo, aptekome utėlėmis. Maistui turėjome tik miltų ir truputį druskos, kurios užteko tik pirmomis dienoms. Visus virtuvės indus atstojo dvi litrinės konservų dėžutės. Iš miltų virėmės ant geležinės krosnelės košę, kepėmės *lepioškas* (vanduo iš tešlos išgaruodavo, tešla apskrusdavo ir jau būdavo gatavos). Jas valgėdami užsigerdavome virintu vandeniu. Degtukai taip pat buvo likę vos keli, todėl ugnį reikėjo labai saugoti. Kirvio namelyje neradome, taigi šakų prakurai tekdavo prisilaužti rankomis.

Oras sulig kiekviena diena vis labiau vėso. Vieną vakarą iš upės pusės pasigirdo besigrūdančių ledo lyčių triukšmas. Jis vis stiprėjo, artėjo, bet po kurio laiko nurimo. Mus apėmė didžiulis džiaugsmas – pagaliau stoja upė. Nekantriai laukėme ryto, nes išaušus jau ruošėmės keliauti namo. Susiradome po trimetrinę kartį, kad, ledui prasiskyrus, galėtume ant jos pasikabinti, ir pasukome kranto link.

Laipiodami nuo vienos lyties ant kitos, ėjome vis pirmyn ir pirmyn. Perkirtę didžiąją Sardacho prataką, toliau ėjome Konstantinovkos smėlynais ir netrukus išvydome Trofimovsko gyvenvietę. Liko įveikti dar vieną, kiek siauresnę, – ir jau namie. Tačiau, pamatę mus, žmonės ėmė staiga mojuoti rankomis, vienas vyras bėgo krantu ir rodė mums kelią. Iš vakaro, kaip vėliau sužinojome, prataka ties gyvenviete stovėjo dar atvira, ir vandens paviršius buvo ką tik užstraukęs ledu. Grįžę į salą, labai nustebome, kad niekas nesidžiaugia, visų žvilgsniai šalti ir liūdni. Buvome tokie laimingi išsivadavę iš ledų grūsties, jog visai pamiršome apie miltus. O juk jų čia visi taip laukė. Tik kai ledas pratakoje gerai įšalo, pasikinkę į roges arklius, vyrai parsivežė miltus namo.

IR VĖL KLIŪTYS. KELIĄ Į TUMATĄ PASTOJO SMĖLIO SLENKSČIAI

Tų metų liepa stojos kaip reta graži, saulė tiesiog dangumi ridinėjosi. Per visą tą laiką, kiek gyvenome tremtyje, vanduo upėje pirmąsyk buvo įšilęs net iki aštuoniolikos laipsnių. Ir, nors šiluma laikėsi tik savaitę, prisiminimai apie tą vasarą neišblėso lig šiol. Ypač gerai pamenu mūsų kelionę į Tumatą.

Buvo taip. Vandens lygiui upėje smarkiai nuslūgus, jūrinis kateris „Žuk“ (vabalas – vadinosi taip jis todėl, kad plaukdamas zvimbė lyg karkvabalis), susidūręs su smėlio slenksčiais, o jų pakeliui į Tumatą labai daug, išdegino visas kuro atsargas ir pasiliko Tumate. Vieną dieną pasikvietė mane *rybzavodo* direktorius Sereda ir pasakė, jog reikės nugabenti ten degalus, o atsakingu, ko mažiausiai tikėjausi, vykdyti šią užduotį paskyrė mane. Visaip bandžiau išsukti: aiškinau, jog pakeliui daugybė pratakų pratakėlių, kai kurios platesnės net už pagrindines, ir labai lengva paklysti arba užsėsti ant

seklumos. Tuomet direktorius padavė man gana smulkų žemėlapi ir įsakmiai pareiškė: „Na, dabar tai tikrai nepaklysi“.

Užduočiai atlikti įmonė išskyrė dvi žvejybinės valtys. Kiekvienoje – du irkluotojai ir vairininkas. Pasikrovėme į valtį po šešias statines degalų, įsidėjome į kelionę duonos, susižvejojome, kad netektų badauti, omulių ir išplaukėme. Ši kelionė man buvo nepaprastai svarbi, nes nuo to, kaip seksis vadovauti, priklausys net šešių žmonių gyvybė. Tumato prataka buvau plaukęs ne sykį, tačiau tik kaip keleivis, ir įsiminti kelio, tiesą pasakius, niekada nesivarginau.

Pačią prataką pasiekėme nesunkiai, bet, įplaukę į ją, iškart susidūrėme su dideliais sunkumais. Vanduo buvo kaip niekad nusekęs, ir tai nieko gero mums nežadėjo. Valtys vos judėjo į priekį. O čia dar smėlio slenkstis kaip tyčia pasitaikė. Šiaip taip jį įveikę, artėjome prie Chaskato (žąsų) salos (pavasariį jų čia būdavo tiek daug, jog vietiniai per vieną dieną sumedžiodavo šimtus). Nuo šios salos mūsų kelionė dar labiau pasunkėjo: pakilo vėjas, padidėjo bangos, irkluoti darėsi vis sunkiau. Nors prie irklų mūsų rankos buvo pratusios, delnuose vėl atsivėrė žaizdos. Jautėmės nežmoniškai nuvargę. Potvyniui pastojus kelią, kuriam laikui sustojome, išsivirėme žuviene, pasistiprinome duona. Vandeniui kiek nuslūgus, vėl pajudėjome pirmyn. Nuolat grumdamiesi su vėjo ir vandens stichija priplaukėme vietą, kurioje kadaise stovėjo palapinė. „Kuo ji ypatinga?“ – paklausite. Atsakysiu keliais sakiniais.

Sykį išėjo iš Tumato viena mergina, ir ją užklupo pūga. Ilgai vargšėlė klaidžiojo, kol pagaliau užtiko seną apleistą (vien medinės kartys iš jos buvo likusios) palapinę ir joje apsistojo. Kai po ilgų paieškų žmonės merginą visgi surado, jiems pasirodė, kad ji išprotėjusi: pati sėdėjo nuoga, o drabužiai, pakabinti ant palapinės kartelių, plaikstėsi vėjyje. Tačiau toji mergina gal ne tokia jau ir kvaila buvo: juk užpustyti sniege šiauriečiai dažnai palikdavo šalia savęs kokią ženklą, tikėdamiesi, kad kas nors juos aptiks.

Pagaliau pasiekėme Tumatą. Po kelių dienų, atlikę užduotį ir šiek tiek apsigydę žaizdas delnuose, sėdome šešiese, dabar jau į vieną valtį, ir pasukome atgal į Trofimovską. Bet staiga vėl pakilo nepalankus vėjas ir burių iškelti mums neleido. Greičio nutarėme nedidinti, yrėmės tik dviem irklais, nors turėjome visus keturis. Delnuose vėl atsivėrė iki galo neužgijusios žaizdos. Kai priartėjome prie smiltynų, iki Trofimovsko buvo likę dar visas šimtas kilometrų. Kad būtų lengviau plaukti, keli vyrai išlipo iš valtės ir bandė ją traukti eidami krantu, kaip kadaise Volgos burliokai. Likusieji sėdėjo valtyje, vienas iš jų vairavo. Priėję statų su nuogriuvomis krantą, vėl visi susėdome į valtį, ir nusiyrėme prieš srovę pirmyn. Į Trofimovsko prataką įplaukėme beveik po dviejų parų. Rugpjūtisėjo į pabaigą, todėl, ilgai nelaukę, pakėlėme burę ir patraukėme Baragonų link. Irtis buvo be galo sunku, nes mūsų kungasas visą laiką suposi ant bangų. Pajutęs, jog vienas valtės nesuvaldysiu, į pagalbą pasikviečiau totorių kilmės tvirto sudėjimo vyrą. Dviese šiaip taip susidorojome. Jau temo. Bangos vis nerimo, ir apiplaukti smiltyno nesiryžome. Išlipome į krantą, pasidarėme plaustą ir, persikėlę per nedidelę prataką, pėsti patraukėme Trofimovsko link. Namus pasiekėme tik paryčiui. Kai vėjas kiek aprimo, pasiskolinę iš įmonės katerį, parsiplukdėme paliktą su daiktais pakrantėje valtį.

PIRMAS ŽINGSNIS TĖVYNĖS LINK

1947 metais daliai žmonių buvo leista gyventi pietinėje Jakutijos dalyje. Pirmieji šia teise pasinaudojo laisvieji gyventojai, daugiausia rusai. Iš mūsų gyvenvietės į Jakutską tais metais išvyko maždaug penkiasdešimt lietuvių tremtinių. Tai buvo daugiausia senyvo amžiaus žmonės, invalidai, nedarbingi ir moterys su mažamečiais vaikais. Nors mūsų mama negalavo, išvažiuoti iš Trofimovsko

mes negalėjome. Kur tau, juk neliktų iškart dviejų žvejų – manęs ir brolio. Kadangi darbo rankų labai stigo, *rybtrestas* pradėjo verbuoti į žvejų brigadas žmones. Žadėjo daug žuvies kitose salose, sakė, jog ten būsią jos tiek, kad iš vandens jie sėmsią ne žuvį, o pinigus. Kai kas tais pažadais patikėjo ir vėl grįžo į brigadas. Tačiau savų žvejų vis tiek trūko, ir privažiavo į gyvenvietę visokiausių perėjų, pabėgėlių, buvusių nusikaltėlių, kalinių. Vienoje jurtoje mūsų tremtiniams teko gyventi su įvairiausio plauko žmonėmis. Ausys linkdavo nuo jų keiksmų. Pasitaikydavo ir vagysčių.

1948 metais žvejybos reikalai dar labiau suprastėjo, ir lietuvių kolūkio padėtis pasidarė visai beviltiška. Nepadėjo nei naujos, žuvingesnės vietos, nei žvejų gretų papildymas. Uždarbis buvo menkas, todėl visi tik ir galvojo apie tai, kaip kuo greičiau išsidanginus kur nors kitur. Mūsų kolūkio pirmininkas D. Stankevičius ir tas su šeima jau galvojo apie Tit Arus. Palikti gyvenvietę be *rybzavodo* administracijos ir speckomendanto leidimo buvo griežtai draudžiama. Be to, kelionei juk reikia pinigų. O iš kur jų gauti?

Iš Trofimovsko tremtiniai išvažiuodavo įvairiais būdais. Vieni pinigų bilietui pasiskolindavo iš pažįstamų, kiti prašydavo baržos škiperio, kad juos iki Jakutsko pametėtų „zuikiais“, ne už ačiū, žinoma (reikėdavo visą kelią pumpuoti iš baržos vandenį, krauti sustojimuose krovinius ar kitus darbus dirbti). O štai vienas vyrukas, tikėdamasis gauti darbo, sumanė keliauti į Tiksį pėsčias. Uosto, deja, jis taip ir nepasiekė: bijodamas nukrypti į jūros pusę, pasidavė labiau upės intako aukštupio link, beklaidžiodamas pavargo, atsisėdo pailsėti ir mirtinai sušalo. Surado jo kūną tik pavasarį už 25 kilometrų nuo Arangastacho.

Mama dirbo internate įvairius darbus: skalbė, lygino vaikams patalynę, baltinius. Vėliau ji prižiūrėjo kiaules. Paaikšėjus, kad išlaikyti gyvenvietes darosi vis sudėtingiau, 1952 metais *rybtresto* centro potvarkiu Trofimovsko *rybzavodas* buvo likviduotas, kolūkį „Ry-

bak“, kaip nerentabilų, prijungė prie Tit Arų kolūkio „Poliarnik“ (jungtinis kolūkis gyvavo dar iki 1956 metų).

Lietuviams išsikėlus į Tit Arus, Trofimovsko gyvenvietė visai ištuštėjo. Laikas čia lyg ir sustojo. O juk pamenat, kokią „šviesią“ miesto viziją *rybzavodo* direktorius Mavrinas buvo nupiešęs mums tada, kai atvykome. Prasidėjo Trofimovsko likvidavimas: kai kuriuos pastatus nugriovė, mokyklą ir ligoninę perkėlė į Charaulachą, dalį pastatų – į Arangastachą bei Olenioką, kitus – į Tit Arus. Barakus išardė, lentas išvežiojo. Kiaulidę, kurioje dirbo mama, perkėlė taip pat į Tit Arus. Mūsų gyvenvietės liudininkėmis liko tik kapinės. Sykį grįžau iš žvejybos namo, o juose tuščia. Paprašiau įmonės direktoriaus, kad ir man leistų išvykti į Tit Arus, tačiau apie tai jis net girdėti nenorėjo.

Vieną dieną atplaukė iš Tit Arų kateris. Jo kapitonas buvo lietuvis, taip pat tremtinys. „Neatsakys,“ – pagalvojau ir paprašiau, kad padėtų man pabėgti. Sutiko.

Jau rudenėjo. Neužilgo turėjo eiti išas, ir kateris suskubo ruošti paskutiniam reisui. Ilgai nelaukęs, susikroviau vieną vakarą visus savo daiktus ir, niekam nieko nesakęs, nudūmiau tiesiai į prielauką. Lengviau atsidusau tik tada, kai aplink tyvuliavo vanduo. Tai buvo pirmas mano žingsnis Tėvynės link. Gal ne toks platus, kaip norėjosi, tačiau pilnas ryžto, drąsos ir begalinio troškimo – kaip įmanoma greičiau palikti tą siaubo salą.

Ryte jau buvome Tit Aruose. Dar pakeliui kapitonas parodė man kiaulidę, kurioje dirbo mama. Stovėjo ji pačiame gyvenvietės pakraštyje. Kai atvykęs užėjau pas savus, pamačiusi mane, mama, žinoma, nudžiugo, tačiau, sužinojusi, jog pabėgau, labai susirūpino.

Brolis augino šunis ir jau buvo nusipirkęs nartą. O narta Šiaurėje – didelis turtas, ir duoną su ja užsidirbti lengviau negu su tinklais. (Tarp kitko, Romas buvo pirmas lietuvis, kuris ją įsigijo.) Sudaręs sutartį su paštu, brolis vežiojo iš Tit Arų į Trofimovską šunų

Prie Laptevų jūros su savo ištikimais draugais

kinkiniu pašta. Jam grįžus, sutarėme taip: aš žvejosiu Stolbuose, ap rūpinsiu jo šunis žuvimi ir padėsiu jam dirbti. Paštą reikėdavo išvežioti keturis penkis sykius per mėnesį (nakvodavome dažniausiai Stolbuose). Gaudami jį laiku ir pastoviai, gyventojai buvo be galo patenkinti. Labiausiai mūsiškiai laukdavo žinių iš tėviškės. Iš laiškų jie sužinodavo apie savo artimuosius, jų likimą, kas dedasi Lietuvoje. O Lietuvoje tuo metu viešpatavo rusai, kūrėsi kolūkiai. Sykį sutikau savo buvusios įmonės direktorių, tačiau apie pabėgimą jis neužsiminė.

Brolio narta Tit Aruose ir man teko vežioti visokio plauko keleivius: NKVD darbuotojus, rajono partijos instruktorius. Kelyje jie dažnai siūlydavo „pasišildyti“ spiritu ir labai stebėdavosi, kai atsisakydavau. Tiesą pasakius, gerti nebuvau mėgėjas, juolab kad paėmus burnelę, paspaudus šaltukui, kelyje galima mirtinai sušalti arba nusidanginti galai žino kur. Sykį vežiau pirmąjį sekretorių į Kiusiurą. Išvykome naktį, apie 24 val., šunų kinkiniu trise: aš, jis

ir rajono komisariato vyriausiasis komisaras. Kelionė buvo be galo sunki: jau tirpo sniegas, todėl pirmyn galėjome judėti tik naktimis. Be to, buvau prisikrovęs šunims maisto. Kad rogės geriau slystų, medines pavažas apliedavome vandeniu. Pakeliui pravažiavome netoli rajono centro įsikūrusį kolūkį, kuris augino elnius. Kadangi elnių bandas reikėdavo nuolatos kilnoti iš vienos ganyklos į kitą, jie buvo auginami, galima sakyti, pusiau laukiniu būdu. Prižiūrėdavo elnius klajoklių šeimos. Ganydavo juos piemenys, vadinami čabanais.

Šalo. Buvo šešta valanda ryto, kai tolumoje išvydome gyvenvietę. Nujausdami, kad tuoj gaus būti ir galės kiek atsipūsti, šunys iš paskutinių jėgų paspartino žingsnį. Atvykę apsistojome pas sekretorių. Šeimininkė pašildė mums vandens, nusiprausėme ir susėdome prie stalo. O ji šnekasi ir vis žvilgčioja į mane. Vėliau užkalbino lietuviškai. Sekretorius su komisaru išmaukė po kelis stikliukus už sėkmingą kelionę, užkando, ir abu kaipmat „užlūžo“. Aš taip pat buvau labai pavargęs, pasiklojau ant grindų dvejus kailinius ir atsiguliau. Kitą dieną aplankiau visus Kiusiūre gyvenančius pažįstamus ir nepažįstamus lietuvius, susirinkau paštą ir patraukiau atgal. Kadangi atstumas iki Tit Arų 180 kilometrų, teko nakvoti Kumak Surkos legendiniame medžiotojų namelyje, bet apie jį vėliau.

1952 METŲ LEDONEŠIS TIT ARUOSE

Atėjo į Tit Arus 1952 metų pavasaris ir vėl atūžė, atriaumojo, viską griaudamas ir su savimi pasiglemždamas, didžiulis ledonešis. Tokio galingo Tit Aruose nebuvo seniai. Vietiniai ir tie stebėjosi.

Ledonešio galingumas labai priklauso nuo upės dydžio ir jos vagos kelio. Lena – upė galinga, ir ledonešis joje pavasarį atrodo be galo įspūdingai. Aukštupyje jis visai kitoks, nei žemupyje. Įtakos ledonešiui turi Lenos deltoje esančių pratakų bei pratakėlių gausa, jų

vagų vingiuotumas bei vandens tėkmės greitis. Ledonešio trukmė priklauso ir nuo klimatinių sąlygų. Paspaudus šaltukui, ledai sustoja, sustingsta, o jam atleidus, jie vėl šniokšdami, kriokdami slenka jūros link.

Tačiau įspūdingiausiai Lena ledonešio metu mums atrodydavo Tit Aruose. Gal todėl, kad pati gyvenvietė buvo įsikūrusi ypatingoje geografinėje padėtyje; aukščiau, dar nepriplaukus salos, upė išsišakoja į dvi atšakas, o žemiau ji vėl sueina ir išsilieja į kraštus kartais net iki penkiolikos kilometrų pločio. Tarp tų atšakų Tit Arų saloje, persikėlę iš Trofimovsko, gyvenome tada ir mes. Palyginus su Trofimovsku, vėjai čia būdavo kiek silpnesni, pūgos švelnesnės. Didžiosios pratakos farvaterio – pagrindinės upės vagos dešinėje stūksojo uolos, o mažosios (aštuonių kilometrų pločio) kairėje driekėsi didžiuliai kalnai. Pagrindinė upės vaga gana gili. Ja vasaros metu plaukiodavo galingi laivai, nutįsdavo ilgi baržų karavanai. Didesnių šalčių metu ši prataka užsitraukdavo dviejų metrų storio ledu. Mažesnioji prataka pagilėdavo tik potvynio metu. Šiaip ji gana sekli ir žiemą dažniausiai užšaldavo iki dugno. Ledonešio pradžia priklausydavo dar ir nuo gamtinių sąlygų. Būdavo metų, kai jis prasidėdavo dar sniegui neištirpus. Aukštupyje ledai pajudėdavo balandžio 10–15 dienomis, o čia, Tit Aruose, jie baigdavo išplaukti apie birželio vidurį. Kartais ledonešis užgriūdavo kartu su potvyniu, tačiau pasitaikydavo ir savaite anksčiau. Jei ledai eidavo iš kitos salos pusės, ne farvateriu, tuomet ledonešis būdavo kiek ramesnis.

Tų metų pavasaris smarkiai vėlavo, ir sulaukėme neregėto masto potvynio. Vanduo ties Tit Arais buvo pakilęs net 32 metrus. Žiemos metu Lenos pakraščiuose susiformuoja priešalas. Vis labiau ledui kaustant upės paviršių ir smunkant joje vandens lygiui, susiformuoja lovys. Pavasarį iš aukštupio atkeliavęs vanduo kelia ledą iš apačios. Pradžioje upė savo kontūrus tik išlygina, vėliau jos paviršius po truputį kyla ir ji įgauna kūgio formą. Kūgiui augant, ties

Emilijos Staugaitienės šeima 1951 m. Tit Aruose.

Emilija Staugaitienė, sūnūs: Dariukas, Vitalis, antroje eilėje Romas su žmona Aldona

jo ir priešalo riba susidaro properšos (plyšiai). Pamenu, važiuojant sykį žiemą pakrante rogėmis, arklys įsmuko į vieną tokią. Blaškėsi, prunkstė vargšelis, kojų vos nesusilaužė. Laimei, laužtuvą ir kirvį turėjome su savimi pasiėmę. Praplatinome properšą ir arklį vargais negalais išgelbėjome. Artėjant ledonešiui, kai upės pakraščiai dar neiššutę ir ledas laikosi tvirtai įsikibęs į krantą, susidarius kažkur aukščiau ledokamšai, pro properšas pliūpteli vanduo. Ledams išsivaikščiojus, jis kuriam laikui nuslūgsta, bet neužilgo vėl pakyla, po to vėl nuslūgsta ir vėl pakyla. Upė taip ir pulsuoja. Susikaupęs dangos paviršiuje vanduo ima slėgti ledą iš viršaus, tas neatlaiko, pradeda skilinėti, lūžinėti, lytys lipa viena ant kitos, trinasi ir kartu su kylančiu iš apačios vandeniu pajuda pirmyn.

Tuo metu mama gulėjo ligoninėje, brolis medžiojo Belkūre, o mudu su Dariuku sėdėjome namie ir laukėme, kada pajudės ledai.

Mūsų namelis stovėjo už didžiulio griovio (o gal buvusios anksčiau pratakėlės). Potvynio metu tas griovys būdavo apsemtas, ir į gyvenvietę turėdavome keltis valtimi. Šalia gyveno jakutų šeima. Ji prižiūrėjo prekybinės organizacijos arklius. Vieną dieną prasidėjo tai, ko labiausiai bijojome: tolumoje, už kokių keturių penkių kilometrų nuo mūsų namelio, pasirodė didžiulės ledo lytys (vien pažvelgus į tą pusę darėsi kraupu). Po šaltokos nakties jos vos slinko, kol pagaliau, susidarius kažkurioje vietoje ledų kamšai, visai sustojo ir vanduo ėmė kilti tiesiog akyse.

Išgirdę pavojų skelbiantį signalą (sargybos poste pakabintos statinės dūžių gaudesį), žmonės patraukė kapinių link, nes tai buvo vienintelė vieta saloje, kurios nepasiekdavo potvynio vanduo. Kai mynus jau buvau ten perkėlęs, tad, pasikinkęs šunis į arklio vežimą, išskubėjau parsitempti valtys. Grįžęs radau jau apsemtas mūsų būsto grindis. Persigandęs Dariukas nekantriai laukė manęs atplaukiant. Nebepamenu dabar, kaip raminau jį, tačiau ir pačiam buvo baisu. Greitai užkėliau brolių ant stogo ir perdaviau jam daiktus. Kai sulig namo didumu ledo lytys pradėjo lipti į krantą, pasidarė visai nejauku, stovėjau šalia valtys guminiais batais įbridęs į vandenį, žiūrėjau, kaip jis kyla ir laukiau, kas bus toliau. Saloje ant neapsemtų vandens kupstelių spietėsi šimtai lemingų. Jie taip pat gelbėjosi nuo potvynio. Kiaulidėje girdėjosi šūkaujančių žmonių balsai, kiaulių žviegimas. Gelbėti gyvulių susirinko gyvenvietės žmonės. Vanduo kilo vis sparčiau ir sparčiau. Taip mes pratupėjome ant stogo gal dešimt valandų. Po to – lyg vartus kas būtų vidury upės atvėręs – ledai pajudėjo jūros link, ir vanduo ėmė pamažu slūgti. Visą naktį nė valandėlei nesumerkėme akių. Budėjome ir nekantriai laukėme, kas bus toliau: kils vanduo ar ne, lips ledo luitai į krantą ar ramiai plauks upe. Tačiau rūsčioji, didingoji Lena pamažu nurimo. Prasidėjo atoslūgis, palikdamas pakrantėse milžiniškas dviejų metrų storio ledo lytis.

Dar didesnis, jau visą Tit Arų gyvenvietę užsėmęs potvynis buvo 1956 metais. Tačiau mes tuo metu ten jau nebegyvenome. Iš kitų girdėjau, jog tuomet pražuvo visi likę po karo archyvai, ir daugelis tremtinių negalėjo vėliau gauti reikiamų pažymų.

Visai kitoks ledonešis būdavo Trofimovsko apylinkėse. Čia daugybė pratakų, žemės reljefas žemesnis, aplink smiltynai, ir kelias lytims, atrodytų, lyg ir laisvesnis. Tačiau ne visai taip: užklysdamos pakelyje užuolankose, viena į kitą atsitrenkdamos, viena ant kitos lipdamos, jos grūdavosi, verždavosi į lėkštus užtvindytus krantus, palikdamos ant jų, nuslūgus vandeniui, ištisus ledo kalnus. Užpus-tytos smiltimis, šiaurinės saulės spindulių neužtiktos kartais per visą vasarą, mėnesių mėnesiais laukdavo jos, kada vėl užplūs vanduo ir gal dar pavyks vienai kitai jūros platybės išvysti. Kuo arčiau jūros, tuo vandens tėkmė lėtesnė, ir ledonešis jau nebe toks įspūdin-gas. Trukdavo jis čia neilgai: po paros, kartais dar trumpiau, lyties, žiūrėk, pratakoje – jau nė vienos. Kai tuo tarpu Tit Aruose ledonešio metu upė dūkdavo kartais beveik ištisą savaitę.

I NCIDENTAS SU KOMENDANTU

Kadangi žvejo duona buvo be galo sunki, nutariau studijuoti mechaniką ir ieškotis kito darbo. Įsidarbinęs vienoje prekybinėje or-ganizacijoje, plukdžiau motorine valtele keleivius: tai vyr. buhalterį į Kiusiurą, tai viršininką pas medžiotojus ar kokį medžiotoją į Centrą. Mano viršininkas jakutas buvo geros širdies žmogus ir tremtiniams jis patiko. Tačiau vieną dieną komendantas įsakė vėl grįžti prie tin-klų. Atsakiau, jog nesu veltėdis, dirbu. Ilgai ginčijomės, jis man net tremtinių teises, paties Vorošilovo pasirašytas, po nosimi buvo pa-kišęs. Jose buvo pažymėta, kad tremtinys turi teisę dirbti įvairiose įmonėse, kooperatyvuose, tačiau teksto gale įskaičiau tokį priedašą:

„Visais reikalais privalo klausyti komendanto nurodymų“. Tuomet, remdamasis kooperatyvo įstatymu, o jame buvo rašoma, kad į kitą įmonę persikelti leidžiama, bet tik pervedimu, bandžiau jam įrodyti, jog drausti mokytis teisės neturi ir, kadangi gyvenvietėje nėra vakarinio skyriaus, privalo išleisti kitur. „Ščenok, ješčio soprotivliaješsia“ (šuniūkšti, dar priešinies) – įtūžęs sušuko jis, stvėrė ginklą ir pareiškė, jog esu suimamas už tai, kad neklausau jo įsakymo. Pralaikęs pusantros paros savivaldybėje, visgi paleido ir pagrasino: „Jei nepaklusu – kalėjimas“. Grįžęs pasiguodžiau savo viršininkui, tačiau jis man padėti irgi niekuo negalėjo: sakė, kad jį patį svarstė partiniame susirinkime už tai, kad palaiko tremtinius.

Teko pervedimu vėl pereiti dirbti į žvejybos įmonę. Darbo nebijojau, tik labai norėjau, kad jis bent kiek atitiktų mano studijuojamą specialybę. Žvejybos įmonės direktorius buvo žiaurus žmogus ir su tremtiniais elgėsi grubiai. Pradžioje į jokiais šnekas jis nesileido, bet vėliau, kai pasakiau, kad galiu paduoti į teismą, tik kažin, ar nuo to bus geriau, atlyžo ir iki rudens paskyrė dirbti prie motorinės valtelės. Bylą būčiau laimėjęs, bet juk aš – tremtinys. Tremtinio etiketė lydėjo mus visus dar ilgai, netgi sugrįžus į Lietuvą.

Žiemą, kai vanduo upėje užšalo, padėjau įrengti elektros stotį. O atėjus vasarai, mano svajonė visgi išsipildė – buvau paskirtas naujo katerio mechaniku. Laivo kapitonu tuo metu buvo vienas mūsų tautietis iš Trofimovsko. Gabendavome į Tumatą maisto produktus, o iš ten atsiveždavome žuvis.

Kartą kelyje susipažinome su viena, ką tik baigusia Vologdos pedagoginį institutą, filologe. Ji buvo paskirta į Tumato mokyklą mokyti vaikų rusų kalbos ir literatūros. Nebuvo ką veikti, tad nutarėme merginą truputį „paegzaminuoti“. Atnešėme ką tik sumedžiotą narą ir paprašėme, kad ji paruoštų mums pietus. Panelė noriai ėmėsi darbo, tačiau niekaip negalėjo nupešti paukščiui plunksnų. „Gal replių paieškoti?“ – pajuokavo kažkuris. Šiam paukščiui (iš

kur negyvenusi Šiaurėje ji galėjo žinoti), kaip zuikiui reikia nulupti odą. Supratusi mūsų pokštą, mergina ne tik neįsižeidė, bet dar ir pati drauge su mumis iš savęs gardžiai pasijuokė. Kitą dieną, eidama į mokyklą, išvydusi gyvenvietėje vos keliolika pastatų, jaunoji pedagogė galutinai suprato, į kokią landynę pateko. Pagalvojusi, kad pagal paskyrimą čia jai teks dirbti visus trejus metus, vargšėlė net apsiverkė. Vėliau visai apsiprato, įsimylėjo vieną savo tautietį, pijo-kėlį, ištekėjo už jo ir liko Šiaurėje.

DE LONGO EKSPEDICIJOS KELIAIS

Netrukus vėl pasiuntė į Tumatą. Gyvenvietę pasiekėme be jokių kliūčių, tačiau pakeliui į namus vandens lygis upėje smarkiai smuko, ir susidūrėme su smėlio slenksčiais. Pirmąjį vargais negalais įveikėme, o ties antruoju – stačiai keliais brisk. Teko laukti, kada iš aukštupio vėl plūstels vanduo. Turėjome šiek tiek laisvo laiko, tad nutarėme aplankyti Šiaurės tyrinėtojo amerikiečio De Longo (George Washington De Long) ekspedicijos buvusią kapavietę. Ten rado-me tebestovintį 7–8 metrų aukščio medinį kryžių, apdėtą akmenimis, su tokiu įrašu: „Žanetos“ („Jeannette“) – Šiaurės ašigalio laivo, dvylikai karininkų ir jūrininkų, kurie žuvo iš bado 1881 metų spalio mėnesį Lenos deltoje, atminti (vert. iš angl.). Žemiau buvo surašyti visų žuvusiųjų vardai. (1980 metais šioje kapavietėje buvo pastatytas naujas paminklas, bet lentelė su pavardėmis liko ta pati.) Ypač gerai šis kryžius matosi nuo Stolbų uolos, apie kurią ne sykį girdėjote iš ankstesnių mano pasakojimų. Nuo jos jis – kaip ant delno.

Neabejoju, jog besidomintys įžymių keliautojų likimais, apie „Žanetą“ norėtų sužinoti daugiau, juolab kad apie šią tragediją tuo metu kalbėjo beveik visas pasaulis.

Visų pirma, tai buvo ne eilinė, o iš anksto apgalvota ir gerai

paruošta ekspedicija. Šiaurės ašigalio tyrinėjimų istorijoje ji suvaidino didžiulį vaidmenį. Tragiška jos narių žūtis pastūmėjo kitus tyrinėtojus dar ryžtingiau atakuoti Ledjūrį, ir pagaliau galutinai buvo išblaškytas mitas apie tariamą dar vieną milžinišką žemyną. Nors pačios ekspedicijos rezultatai buvo gan kuklūs – atrastos vos kelios salelės: Jeannette, Genriette ir G. Bennetto, narsus jos dalyvių žygdarbis ir tragiška mirtis yra vienas didžiausių žmonijos heroizmo paminklų.

Po leitenanto De Longo ekspedicijos žūties Lenos delta ėmė domėtis visas pasaulis. Į ją viena po kitos patraukė F. Nanseno, Ch. Johanneseno, R. Amudseno, A.E. Nordenšeldo, A. Bunges bei kitų žymių drąsių keliautojų ekspedicijos. Praėjus metams po „Žanetos“ žuvimo, uoliai tyrinėti Šiaurės ašigalį ėmėsi Rusija. „Rusijos geografijos draugija“ 1892/1893 metus pirmąsyk paskelbė „Tarptautiniais poliariniais metais“. Spauda mirgėte mirgėjo ekspedicijų dalyvių vardais ir jų tyrinėjimų rezultatų aprašymais. Išsamią, dviejų tomų gausiai iliustruotą knygą „The Voyage of the Jeannette“, remdamasi vyro dienoraščiais, 1883 metais išleido jo žmona Emma De Long. Savo nuotykius „Žanetos“ keliais aprašė V.H. Hilderis knygoje: „Žanetos“ ekspedicijos žuvimas“ (liet. vert. B.Vaitiekūno).

De Longo ekspedicijos pradžia laikomi 1878 metai. Tų metų liepos aštuntą iš San Francisko išplaukė į jūrą išdidi „Žaneta“ – trisdešimt burinis laivas su garo mašina. Ekspedicijos vadui ta pačia škuona kelionės sunkumų į Šiaurės ašigalį teko patirti anksčiau, todėl ši jam neatrodė baisi. Laivo įgulą sudarė trisdešimt trys žmonės: trys jūrų karininkai, vienas mokslininkas (prof. Njukombas), vienas gydytojas (J.M. Ambleris), „New York Herald“ laikraščio korespondentas, du eskimai – kinkomųjų šunų prižiūrėtojai, du kinai virėjai ir dvidešimt du jūrininkai. Žinodamas, jog viena Beringo sąsiaurio jūros srovė teka į šiaurę, De Longas nusprendė ją pasinaudoti. Be to, jam buvo pavesta sužinoti, kas nutiko A.E. Nordenšeldo ekspedici-

jai, ir, reikalui esant, jai pagelbėti. Tačiau Nordenšeldas iš Beringo sąsiaurio jau sėkmingai plaukė namo, o „Žaneta“ pasuko į Šiaurės ašigali, kur ją ištiko be galo žiaurus likimas. Jau 1879 metų rudenį laivas pateko į labai pavojingą Ašigalio srities ledų dykumą, kur iš visų pusių ją apstojo aukštai susigrūdę plūduriuojančių ledų kalnai. Dvejus metus dreifavo jis po Ledjūrį, varinėjamas ledų tai pirmyn, tai atgal, kol 1882 metų liepos tryliktą dieną, trečią valandą ryto 77°15' šiaurės platumos ir 155° rytų ilgumos galutinai jį suspaustas, tiesiog sutraiškytas ėmė grimzti į dugną. Palikusi dieną, įgula leidosi Naujojo Sibiro salų ir Laptevų jūros pakrantės link. Po trijų dienų ji pasiekė Semenovsko salą. Kadangi jūra buvo atvira, palikusi šioje saloje trumpą savo ataskaitą, ekspedicija pasidalino į tris grupes (tiek buvo valčių) ir leidosi toliau, tačiau užėjusi audra jas išskyrė. Viena aštuonių žmonių valtis, kuriai vadovavo bocmanas Č. Čippas, audros metu, matyt, paskendo, nes daugiau jokių žinių apie jos įgulą nerasta. Antroji, šturmano D. Melvillio vienuolikos vyrų grupė pasiekė Lenos deltą rytinėje jos dalyje, įplaukė per Bykovo iškyšulį į Bobrovsko prataką ir, čiabuviams padedant, pasiekė Buluno gyvenvietę. Trečiąją ištiko pats skaudžiausias likimas. Valtis, su keturiolika įgulos narių ir kapitonu De Longu, audros metu buvo nunešta vakarų link. 1882 metų rugsėjį jie išsilaipino Tumato įlankoje ir pėsčiomis, be tinkamo žemėlapių, patraukė į pietus. Klaidžiojimai tuščiomis sniego dykynėmis beieškant gyvenviečių, kai ne taip toli, truputį ryčiau ar vakariau, išties jų buvo, nulėmė tragišką žmonių likimą. Galutinai susipainiojusius salų bei pratakų labirintuose, likusius be maisto, išsekusius spalio 17–30 dienomis vieną po kito juos pasiglemžė baltoji mirtis.

Tuo metu, kai tolimojoje Šiaurėje narsi „Žanetos“ įgula nežmoniškose kančiose kovojo už savo gyvybes, Niujorkas gyveno visiškoje nežinioje, ir netrukus, 1881 metų birželio šešioliktą dieną, burinis laivas „Rodžersas“, turėjęs taip pat garo mašiną, išplaukė su

kita ekspedicija jos ieškoti. Dalyvauti ekspedicijoje „New York Herald“ laikraštis pakvietė, kaip spaudos atstovą, V.H. Hilderį. Labai gaila, bet „Rodžersą“ taip pat ištiko „Žanetos“ likimas. O apie tai, kaip Hilderiui sekėsi toliau ieškoti jos įgulos narių pėdsakų, jis, kaip minėjau, aprašė savoje knygoje. 1882 metais De Longo ekspedicijos paieškos buvo vėl atnaujintos: kovo šešioliktą dieną inž. D. Melvillis, tas pats, kurio ekipai nusišypsojo sėkmė, subūręs naują grupę, kurios sudėtyje buvo likę gyvi De Longo jūrininkai V. Nindermanas ir D.Ch. Bartlettas, leidosi „Žanetos“ ekspedicijos keliais dar sykį. Naujoji ekspedicija savo tikslą pasiekė: apieškojusi Lenos deltą, paskutinę De Longo stovyklavietę ji visgi aptiko, tačiau vaizdas, kurį išvydo, buvo be galo kraupus.

Giliai po sniegu ilsėjosi užmigę amžinu miegu įgulos nariai. Aplinkui mėtėsi palapinės ir vilnonio apkloto skiautės, juodavo kraštelis kelioninio katilėlio, kuriame dar buvo užsilikusios kelios šiaurinio augalo arbatai šakelės. Kai eidamas jo link D. Melvillis užkliudė koja kažką kieto, žemėn pažvelgęs, jis išvydo iš po sniego styrančią sušalusią apnuogintą paties kapitono ranką. Šalia gulėjo užrašų knygutė ir pieštukas, netoliese juodavo vėjo išdraskyta laužavietė. Mirusiųjų kojos buvo apmuturiuotos skarmalais, kišenėse gulėjo užsilikę iškramtytų odos gabalų ir kailinių batų likučiai. Rankos ir drabužiai buvo apdege: iškankinti šalčio ir alkio, jie mėgino, matyt, kaip nors sušilti ir iš paskutinių jėgų glaudėsi prie ugnies. Ant kranto vėjas negailestingai plaikstė palapinės skvernus. Jos viduje gulėjo dvi dėžės knygų, truputį toliau – dar viena dėžė su medikamentais ir laivo vėliava.

Rasti kūnai buvo suguldyti į vieną bendrą karstą ir, kad potvynio metu nenuneštų jo vanduo, palaidoti netoliese esančioje aukštesnėje vietoje. Nuo tol ši vieta vadinama Amerikan Chaja (Amerikiečių kalnas). 1883 metais visų žuvusiųjų palaikai buvo nugabenti į Jakutską, o iš ten jie grįžo atgal į tėvynę. Rastus daiktus

atidavė artimiesiems. Tokia šiurpia tragedija baigėsi leitenanto De Longo ekspedicija.

Dabar pabandysiu papasakoti, ką pats esu girdėjęs apie tuos narsius amerikiečius iš vietinių senbuvių lūpų.

Po audros, rugsėjo 12 dieną, valty, kaip minėjau, išsiskyrė ir daugiau nebesusitiko. De Longo ekipa įplaukė į Tumato įlanką (joje yra gyd. J. M. Amblerio garbei pavadintas Mys Doktorskij iškyšulys) ir net nenujautė, kad visai netoli, vos už 40 kilometrų, yra Tumato gyvenvietė. Aplink nesimatė jokios gyvos dvasios: nei žvėries, nei žmogaus, nei paukščio. Juos supo vien samanomis apaugę ir pratakomis išraižyti smiltynai. Tarp kapitono ir gydytojo kilo nesutarimas, kuriuo keliu pasukti toliau. Gydytojas Ambleris siūlė plaukti pietų link ta prataka, iš kurios dvelkė, nebent jam taip atrodė, žuvimi, tačiau De Longas pasirinko kitą, žvelgiant nuo jūros, gaubiančią salą iš kairės. Apiplaukus Tumatą, abi pratakos susilieja į vieną. Tačiau, jei kapitonas būtų nusileidęs daktarui, pakeliui jie būtinai būtų užtikę seną evenkų gyvenvietę Kitachą, kurios, plaukiant kairiąja prataka, nesimato, nes ją užstoja kita sala. Jau šalo, ir įgulai toliau teko eiti pėsčiomis. Klampoti pelkėta, gerai neišalusia žeme buvo nepaprastai sunku: ką tik užsitraukęs ledas lūžinėjo, šalo ir šlapo kojos. Jei oras būtų buvęs bent kiek giedresnis, eidami Tumato prataka keliautojai būtinai būtų pastebėję Stolbų uolą, o gal ir užtikę kokią jurtą, tačiau labai pustė ir nieko nesimatė. Kai jie atsidūrė netoli nuo tos vietos, kur vėliau buvo įsikūrusi Trofimovsko gyvenvietė, apie 15 kilometrų nuo Baragonų smiltyno, kelią pastojo dar viena didelė prataka. Tuo metu šia prataka ėjo ižas, ir nebeliko nieko kito, kaip įsikurti jos pakrantėje. Išsibaigus visoms maisto atsargoms, De Longas pasiuntė du jūrininkus Nindermaną ir Norosą žvalgybon į jo turimomis žiniomis, artimiausią Kumak Surkos gyvenvietę. Pagal žemėlapi kapitonui atrodė, jog gyvenvietė toli, ir liepė jiems eiti tiesiai į pietus griežtai laikantis plano. Pakeliui žval-

gai, galima sakyti, tik per plauką buvo nuo Tit Arų salos, tačiau iš kur jie galėjo apie tai žinoti, jei ir pats kapitonas nė žodžio nebuvo apie ją užsiminęs. Beatodairiškai vykdydami De Longo nurodymus ir nenukrypdami nuo plano, įveikę maždaug 140 kilometrų nuotolį, keliautojai pasiekė Kumak-Surką. Čia jie užtiko medžiotojo namelį (šiam, dabar jau istoriniame namelyje, tarp kitko, ir man pačiam ne sykį teko nakvoti keliaujant į Kiusiurą).

Pamatę atvažiuojantį elnių kinkiniu medžiotoją, jiedu, bijodami, kad jisai, išvydęs du ginkluotus nepažįstamus vyrus, nepasišalintų, nusprendė surengti pasalą: įėję į namelio vidų, uždarė duris ir abu atsistojo prie durų. Kai tik medžiotojas įžengė į vidų, jie užstojo jam kelią atgal. Persigandęs medžiotojas krito ant kelių ir ėmė pravoslaviškai žegnotis. Iš to amerikiečiai suprato, kad prieš juos ne koks laukinis, bet civilizuotas žmogus, ir ėmė visaip jį raminti. Atidžiau apžvelgęs prieš jį stovinčius apiplyšusius, sušalusius ir mirtinai išvargusius vyrus, medžiotojas irgi suprato, kad jie pateko į bėdą. (Šlakelis spirito ir keletas gabalėlių ruonio odos, išpjautos iš dėvimų ruonio odos kelnų, buvo visas amerikiečių maistas.) Medžiotojas parūpino jiems apavo, drabužių, pamaitino. Vyrų bandė visaip aiškinti, jog deltoje liko jų draugai, tačiau čiabuvis, deja, nieko nesuprato. Tada surašė angliškai viską popieriuje, bet ir tai nepadėjo. Tuomet medžiotojas pasiėmė su savimi tą jų raštelį ir išvyko į Bulūną. Čia jis ir susitiko su D. Melvilliu, antrosios valties vadovu. Perskaitęs perduotą raštelį ir sužinojęs apie De Longo draugus, susitikęs su jais, Melvillis tučtuojau atsisakė kelionės į Irkutską ir leidosi ieškoti likusių ekspedicijos narių. Labai gaila, tačiau nuo kapitono De Longo sėkmė nusisuko ir šįkart: prasidėjo poliarinė žiema. Lapkričio 27 dieną inžinierius grįžo atgal į Bulūną ir su likusiais gyvais savo įgulos nariais išvyko, kaip buvo planuota, į Irkutską. Išsiuntęs savus atgal į tėvynę, pats liko vis dar tikėdamasis surasti De Longą.

Laivo kapitono dienoraščio tuo metu jau niekas nepildė. 1881

metais spalio 30 dieną jame buvo likę tokie paskutiniai žodžiai: „Boidas ir Hercas nakčia numirė. Kollinsas miršta...“ Gyvi tą dieną, be vado, buvo likę tik gydytojas Ambleris ir kinas virėjas Ach Samas.

Šturmano Melvillio valtis po audros, kaip žinia, įplaukė į Bobrovsko prataką. Lenos deltoje yra du Bobrovskai: viename iš jų gyveno tėvas, kitame – sūnus. Vos įplaukė į vieną iš jų, pastebėjo mažą valtelę su žmogumi, tačiau pratakoje būta posūkio, ir ji už jo staiga dingo. Prisiartinę prie tos vietos ir išlipę į krantą, vyrai rado smėlyje žmogaus (paties Bobrovskio) pėdsakus. Jie vedė prie nedidelio nuversto medžio, šalia kurio stovėjo maža išskaptuota iš rąsto valtelė. Greta gulėjo irklas. Apsidairę aplinkui ir nepastebėję jokio ženklų, kad saloje būtų gyvenama, nutarė surengti pasalą: savo valtį paslėpė, o šeimininko ėmė stebėti. Neužilgo prie valtės pribėgo, matyt, tėvo pasiūstas, kokių dvylikos metų berniukas. Tuomet jie jį ir sučiupo, klausinėjo, prieš smėlyje namelį, prašė prie jo nuvesti. Kiek padvejojęs vaikas sutiko. Namelis stovėjo kitoje salos pusėje, slėnyje, tad iki jo teko eiti kokią porą kilometrų. Pamatęs sūnų, atvedant būrį nepažįstamų, Bobrovskis su žmona ir vaikais labai išsigando, paliko būstą ir jau buvo besiruošią pabėgti į tundrą, tačiau persigalvojo ir ėmė iš tolo stebėti, ką toliau darys su jų vaiku. Iš dalies berniukas buvo saugus, nes jį ištikimai saugojo netoliese stovėjęs šunų kinikyns. Šunys garsiai skalijo, tačiau tėvams vis tiek buvo neramu. Jūreiviai bandė berniuką paglostyti. Jis nesipriešino. O kai vyrai jį išvis paleido, ir jis nubėgo pas tėvus, įtampa visai nuslūgo. Pirmas tėvo klausimas buvo: ar jo nemušė? Kai sūnus atsakė – ne, tėvai visai nusiramino. Medžiotojas pakvietė ateivius į namus, pamaitino, padžiovė jų drabužius. Sužinojęs iš medžiotojo trumpesnę kelią per kalnus, Melvillis su savo vyrais pėsčiomis patraukė į Bulūną. Pasiekę po nepilnos savaitės Bulūną, netrukus sulaukė kitų dviejų de Longo pasiūstų jūrininkų. Juos atvežė elniais pakinkytomis rogemis kitas medžiotojas iš Kumak-Surkos. Melvillis labai stengėsi

padėti likusiems įgulos nariams, bet jau buvo per vėlu. Vėliau per Irkutską jie visi grįžo į Ameriką.

Už pagalbą D. Melvillis medžiotojui Bobrovskiui padovanojo šautuvą su šoviniais, ir išmokė jį šaudyti. Visi, kurie padėjo leitenanto G.W. De Longo „Žanetos“ ekipos nariams, buvo apdovanoti medaliais. Vieną iš jų, ko gero, paties Bobrovskio, lig šiol saugo jakutas Kieša Acikasovas. Kai 1945 metais žvejojau su broliu netoli Bobrovsko, vieną tokio medalio savininką esu matęs ir pats. Nuvežiau, pamenu, į priėmimo punktą žuvį, žiūriu, atvažiuoja kokių aštuonių gerai prižiūrėtų šunų kinkinys, nartoje sėdi apie 75–80 metų kajūras. Kai jis išvažiavo, jakutai man pasakė, jog tai ir yra tas pats berniūktis, kurį šturmano Melvillio vyrai buvo tada saloje sugavę.

Štai ir visas pasakojimas apie be galo liūdną vienos narsios amerikiečių ekspedicijos likimą. Mes, lietuviai, pažinome Šiaurėje gyvendami, o jie – keliaudami. Tiek juos, tiek mus ši pragaro žemė privertė kęsti nežmoniškas kančias.

GRUMTYNĖS SU LEDAIS

1953 metais kovo penktą dieną Stalino era baigėsi, ir po metų gyventi visoje Jakutijos teritorijoje buvo leista jau visiems tremtiniam. Suomiams labiau pasisėkė, nes juos amnestavo dar 1952 metais. Paskutinė vieta, kurią jie paliko tame ledo pragare, kaip rašė tremtinė Onutė Garbštienė (kn. Hell in Ice Vilnius, 1992), buvo Tiksi uostas. Po kelių metų iš tremties buvo paleisti ir vokiečiai, o mes ir toliau likome gyventi Šiaurėje. Tačiau savo gimtuosius namus ne visiems jiems buvo lemta išvysti: tiems, kurie gyveno prieš karą arčiau nei 101 kilometras nuo Leningrado, neleido.

Norint persikelti į kitą miestą, reikėjo gauti Jakutijos vidaus reikalų ministerijos leidimą, tačiau ši tremtiniam, kaip žinia, pa-

lanki nebuvo. Nors dauguma mūsų žmonių norėjo gyventi Jakutske, nes ten ir būstą, ir geriau apmokamą darbą galima buvo lengviau susirasti, dirbti juos siuntė dažniausiai į miškų ūkius. Leidimą išvykti iš Tit Arų gavome ir mes, tačiau įmonės direktorius mūsų teisių visai nepaisė ir išleisti niekur nesiruošė.

Ledonešis buvo ką tik praūžęs, upėje dar plaukiojo pavienės lytys, o mes, neturėdami iš ko prasimaitinti, jau nekantravome apžiūrėti būsimą žvejybos vietą. Vieną dieną penkių žmonių grupė: ūkio direktoriaus pavaduotojas Isajevas, vienas patyręs žvejys Julius Morkūnas, vyriausiasis kombinato mechanikas Smoliakovas, aš ir mano padėjėjas – dvidešimt trejų metų suomis (mane paskyrė atsakingu) išplaukėme į Belkūrą. Maisto beveik neišsidėjome, nes ilgai užtrukti neplanavome. Aš su šio kateriuko įrengimais buvau susipažinęs dar anksčiau, kai plaukiojau Tumato prataka. Kateriuke stovėjo nedidelis variklis – pusiau dyzelis, kuriame be kuro į variklio cilindrą dar papildomai paduodamas vanduo. Vandens padavimo sistema patikimai dirba tik esant mažam bangavimui. Esant didesnėms bangoms, variklis užsikirsdavo. Taip atsitiko ir tąkart: nutolus nuo salos maždaug apie keturis kilometrus, pakilo vėjas ir padidėjo bangos. Variklis užgeso. Jį betvarkant, srovė mus nunešė atgal į gyvenvietę. O čia dar tas Smoliakovas su savo šautuvu: ėmė ir iššovė į plaukiančią ledo lytį. Pamanę, kad duodame pavojaus ženklą, gyventojai suskubo mums į pagalbą. Bet kaip padėti, jeigu visa pakrantė iki 8 – 10 metrų aukščio užversta ledo lytimis, ir prie vandens prieiti neįmanoma. Tuomet žmonės atnešė valtelę ir ją nuleido virvėmis į upę. Taip pat virvėmis nuleido mano brolių Romą ir įmonės mechaniką Jelago, su kuriuo man anksčiau teko daug plaukioti tuo pačiu kateriuku po Tumato prataką. Jiedu įsėdo į valtį ir išplaukė mums į pagalbą. Kai jie atplaukė, mes jau buvome prisitvirtinę prie didžiulės, vienu kampu įsirėžusios į krantą, ledo lyties. (Jei toji lytis arba kuri nors kita nuo pakrantės būtų atskilusi, nežinia, kuo

būtų viskas pasibaigę.) Atplaukęs į pagalbą mechanikas pirmiausiai apkaltino mane, kad nemoku tvarkytis su varikliu. Mano paaiškinimu, kodėl neplaukiame, nepatikėjo, liepė atsilaisvinti nuo lyties, užvesti variklį ir plaukti į gyvenvietę. Kol buvome ramiam vandenyje šalia lyties, variklis dirbo gerai. Kai tik įplaukėme į atvirus vandenį ir pakliuvome į bangas, variklis kaipmat užgeso. Jį užvesti bandėme daug sykių, tačiau nesėkmingai. Galų gale su varikliu šiaip taip susitvarkėme, bet per tą laiką atsidūrėme už kokių 45 kilometrų nuo gyvenvietės tarp labai didelių ledo lyčių. Laikytis tarp ledo lyčių buvo vienintelė išeitis, kad apsisaugoti nuo didelių bangų, bet kartu ir didelė rizika, nes didelės ledo lytys (iki 300–500 metrų ilgio ir panašaus pločio) galėjo lengvai mūsų mažą kateriuką sutraiškyti ir paskandinti. Laviruoti tarp ledo lyčių galima buvo tik su veikiančiu varikliu ir tai labai atsargiai, kad nesugadinti sraigto. Taip ir „žaidėme“ tai užvesdami variklį, kai ledas toliau, tai jį gesindami, kai pavojingai arti. Su ledo stichija grūmėmės beveik 20 valandų. Naktis, stiprus vėjas ir šlapdriba – tokie buvo mūsų „sąjungininkai“ šiose grumtynėse. Pagaliau išplaukėme į atvirus vandenį. Aprimo ir vėjas. Pasiekę upės krantą, išlipome. Žinojome, jog netoliese (už 7–10 kilometrų) yra įsikūrusi Lenos deltos, jos vandens lygio ir farvaterių pasikeitimų pratakose tyrimų Sokolo ekspedicija, todėl būtinai reikėjo ją susirasti, kad galėtume susisiekti su Tit Arais ir duoti žinią namiškiams. Susitariau su direktoriaus pavaduotoju, ir dviese su suomiuku Arvi tiesiai per kalnus patraukėme link ekspedicijos stovyklavietės. Likusieji pasiliko prie katerio. Po pusantros valandos jau buvome vietoje. Pasirodo, ekspedicija apie ištikusią mus nelaimę jau buvo informuota, ir pradėtos paieškos. Tačiau pastebėti mažytį kateriuką tarp 10–15 metrų aukščio ledo kalnų ne taip lengva, todėl mūsų nerado.

Išvydę mus, ekspedicijos nariai labai nudžiugo. Kiek apšilę ir pailsėję, išsiruošėme atgal. Grįžę radome savo bendražygius be-

sišildančius prie laužo. Papasakojome, kaip mums sekėsi, išgėrėme virinto vandens (valgyti nebuvo ko) ir susiruošėme miegoti. Kad būtų šilčiau, mudu su Romu atsiridenome didelį akmenį, įkaitinome žarijose, užstūmėme jį ant skardos, kad neužsidegtų grindlentės, ir nuvilkome į kajutę. Kokia buvo palaima. Nors pilvuose žarna žarną rijo, visi kaipmat užmigome. Paryčiui vėjas visai nurimo. Užvedėme variklį ir, prisikabinę valtėlę prie katerio, išplaukėme prieš srovę namų link.

O namiškiai nekantravo: visą naktį vaikščiojo krantu, žvalgėsi į tolį ir nerimaudami laukė mūsų grįžtant. Kai kurie priekaištavo mamai, kam ji išleido antrą sūnų: būtų žuvęs vienas, dabar neteks abiejų. Kai vienas vaikiukas, užlipęs ant stogo, tolumoje pamatė du mažučius, vos judančius taškelius, džiugi žinia, kad grįžtame, netrukus apskriejo visą gyvenvietę. Kai įplaukėme į prataką, kurioje ledų nebuvo, pamatėme krante minią žmonių. Visi klausinėjo, kas buvo atsitikę, kur buvome, ir džiaugėsi, kad gyvi ir sveiki sugrįžome. Labiausiai džiaugėsi mama su Dariuku.

DAR KELI ŽINGSNIAI TĖVYNĖS LINK

Pagaliau pavyko ištrūkti iš Tit Arų ir mums. Turėjome šiek tiek santaupų ir buvome nutarę įsikurti Jakutske. Atsiskaitėme su darbovietėmis, susikrovėme daiktus, beliko tik sulaukti garlaivio su dabar jau specialiai keleiviams skirta barža. Išlydėti susirinko daug žmonių. Skirtis buvo gaila, lyg ir susigyvenome, tačiau begalinis troškimas dar bent per kelis žingsnelius priartėti prie Lietuvos užgožė visus sentimentus. Išvykome su nauja viltimi ir didžiuliu nerimu, nes visai nežinojome, kas mūsų laukia, kaip rasime darbo ir kur gyvensime.

Plaukėme 1500 kilometrų Lenos upe aukštyn. Pakeliui dar

sykį palydėjome akimis jau regėtas gyvenvietes: Bulūnas, kitoje kranto pusėje – Kiusiuras, toliau – Žiganskas, Sangaras. Laivui vienoje vietoje sustojus, išlipome pasivaikščioti. Buvo keista, kad niekas nesekioja, nestovi šalia su šautuvu, nedraudžia su kitais kalbėtis. Po kelių dienų kelionės ties Žiganku pastebėjome, kad vėl grįžta įprasta dienos ir nakties kaita. Sulig kiekviena diena darėsi vis šilčiau, ir, jei ne vatinukė – nepamainoma draugužė šalčių metu, kuri ilsėjosi dabar pamiršta šalia *narų*, nepatikėtume, jog dar tebesame Šiaurėje. Artėjant prie Jakutsko, saulė ėmė taip smarkiai kepti, kad net marškinius teko nusivilkti, sėdėjome ant denio ir maudėmės jos spinduliuose. Kiek pamenu, stipriai įdegiau. „Nejau tai ta pati Jakutija?“ – stebėjomės vis.

Atvykę į miestą, iškart užsiregistravome komendantūroje. Apsistojome pas pažįstamus tautiečius, tremtinius iš Bykovsko. Jakutske tuo metu jau gyveno nemažai lietuvių, dauguma jų dirbo Jakutsko statybos trešte *Jakutstrojuje*. Tai jų rankomis buvo pastatytas teatras, Jakutijos partijos komitetas, Finansų ministerija bei daug kitų pastatų. Miesto vadovybė puikiai žinojo, jog lietuviai dirba sąžiningai, negirtuokliauja, nedaro pravaikštų, todėl kiekvieną naujai atvykusį stengėsi kaip įmanydami įkalbėti pasilikti. Man iškart pasiūlė dirbti garaže, tačiau atsisakiau, norėjau įsidarbinti statybose, ten geriau moka. Tuomet liepė pasirašyti, kad nesutinku, ir davė nukreipimą į Muchtują (dabar Lenskas).

Brolis pasiliko Jakutske, pradėjo lankyti vairuotojų kursų, nes norėjo kaip nors gauti vairuotojo darbą. Aš, mama, brolienė su dukrele ir Dariukas, žiemai artėjant, išvykome į Muchtują. Kelias ilgas, apie tūkstantis kilometrų. Plaukėme garlaiviu. Jame buvo ne tik tualetas, bet ir restoranas. Galėjome pavalgyti ir išgerti, trūko tik pinigų. Pradėjo šalti, upėje pasirodė ledai, tačiau mūsų garlaivis jų nepabūgo ir veržėsi vis pirmyn lyg koks ledlaužis. Kaip ten bebūtų, keturių parų kelias prieš srovę, galynėjantis su lytimis, be pasekmių

praeiti negalėjo: varomieji garlaivio ratai liko visai pliki, be lentinių menčių, ir teko kuriam laikui sustoti remontui. Po pusantros paros vėl pajudėjome pirmyn.

Muchtujoje mus pristatė ryšių kontoros viršininkui V. Kornevui. Geras buvo žmogus, priėmė svetingai, net vežiką daiktams nuvežti atsiuntė. Vėliau butą naujame name jo dėka gavome ir darbą susiradome. Mama dirbo sarge, brolienė – ligoninėje medicinos seserimi, o aš – ryšių kontoroje mechaniku. Man buvo pavesta aprūpinti elektros energija visus ryšius: telegrafą, telefonų stotį, radijo priėmimo bei perdavimo stotis. Su aptarnaujančiu personalu sugyvenau neblogai, todėl niekas nieko nesakė, jei kartais radijo laidų iš įvairiausių stočių pasiklausydavau. Amerikos balso visi vengė arba slapčia vienas nuo kito jį įsijungdavo. Mane jis taip pat domino. Atleidavau anksti ryte neva akumuliatorių pakrauti (akumulatorinėje buvo apie 700 akumuliatorių), o iš tiesų įsijungdavau radiją. Retsykiais ir Vilniaus transliuojamas trumpomis bangomis laidas Amerikai išgirdavau. Taip sužinodavau visas naujienas ir realią kitų šalių politinę padėtį. Skaudu būdavo girdėti apie tai, kas dedasi Tėvynėje, ir kaip gyvena, palikę ją, lietuviai Vakaruose bei anapus Atlanto.

Kai moterys pirmąsyk atnešė iš turgaus bulvių, kopūstų ir pagamino pietus, buvo tikra puota, ypač Dariukui, kuris kopūstų išvis lig tol niekada nebuvo ragavęs. Mes dirbome, o Dariukas lankė mokyklą. Registruotis NKVD nuovadoje dabar jau reikalavo ne kas dvi savaites, o sykį per mėnesį. Neužilgo, baigęs vairuotojų kursus, namo grįžo Romas. Tuomet į mokslus kibau aš. Šeštos klasės Muchtijos mokykloje nebuvo, teko lankyti iš karto septintą.

Turiu pasakyti, jog nors tremtinių gyvenimo sąlygos buvo be galo sunkios, tėvai visada troško, kad jų atžalos siektų mokslo. Mums dar gyvenant Trofimovske, 1942 metų pabaigoje čia buvo atidaryta septynmetė mokykla, tačiau jos lankyti sąlygų neturėjome: vieni, kad galėtų prasimaitinti, dirbo, kiti neturėjo šiltų drabužių,

žieminių batų, dar kitus kankino *cinga* ar tiesiog buvo labai nusilpę. Gyvenimui šiek tiek pagerėjus, į mokyklos suolus susėdo daugiau lietuvių vaikų. Visi jie mokėsi labai gerai. Baigę septynmetę, mokiniai stengėsi išvažiuoti į Kiusiurą. Ten buvo vidurinė mokykla. Čia suvažiuodavo tremtiniai iš Tit Arų, Bykovsko. Apsistodavo jie dažniausiai bendrabučiuose. Vėliau, kai leido tremtiniams gyventi visoje Jakutijos teritorijoje, dauguma jų stojo į Jakutsko ryšių, elektrotechnikos, miškų, upeivių, statybos, kalnakasybos, žemės ūkio bei kitus technikumus. Kai kurie studijavo Pedagoginiame institute, vienintelėje tuo metu Jakutijoje esančioje aukštojoje mokykloje. Laidkant stojamuosius egzaminus, mūsų jaunuolių žinios būdavo tokios geros, jog kai kurie pedagogai pažymius jiems net sumažindavo. Lietuvos jaunimas pats veržėsi į mokslus, nes gerai suprato, kad tik išsilavinimas padės išsivaduoti nuo sunkių žvejo, medkirčio, angliakasio bei kitų vergiškų darbų. Dauguma, jų tarpe ir aš, dieną dirbo, o vakarais mokėsi. Kai kuriems siekti žinių padėjo vyresnieji broliai ar seserys.

Netikėtai paskendo gerasis mūsų ryšių kontoros viršininkas V. Kornevas. Išplaukė parsivežti riešutautojų ir dingo, liko tik valtis ant kranto. Netrukus paskyrė kitą, taip pat gerą žmogų (G. Arbatskij – taip, rodos, jį vadino). Jis niekada nesibardavo, jei reikėdavo darbą kokį skubiai atlikti, ne įsakinėdavo, o gražiuoju su mumis tardavosi. Už tai jį visi labai gerbė ir dirbti stengėsi sąžiningai. Vadovaujant Arbatskiui, mūsų kontora garsėjo kaip geriausia, o jį patį už gerą darbą vyriausybė apdovanojo Lenino ordinu.

LIETUVIAI SUDREBINO KIRVIAIS TAIGĄ

Muchtujoje susitikome su lietuviais, kurie 1941–1942 metais irgi gyveno Altajaus krašte. Į Šiaurę juos išvežė vėliau nei mus. Lenai anksti užšalus, pakeliui jie buvo išlaipinti Muchtujos rajone ir perduoti miško pramonės ūkio valdybos žinion. Tiesą pasakius, pietų Jakutijoje tremtiniam gyventi buvo kiek lengviau. Visų pirma jie nematė poliarinės žiemos. Jūra toli, ir klimatas čia kontinentinis: vasaros karštos, žiemos šaltos, iki 50 ir daugiau laipsnių šalčio. Kartais šalčiai būdavo stipresni negu mūsų paliktoje Šiaurėje. Aplinkui tai-ga, kurioje auga daugiausia pušys ir maumedžiai. Tik meškos čia ne baltos, o rudos, bet tai esmės nekeičia – mes vis vien „pas meškas“. Pūgos taipogi būdavo kiek ramesnės. Gal todėl ir aukų čia, palygi-nus su mūsų tremties vietomis už poliaracio, mažiau.

Iš pradžių Muchtujos tremtiniai gyveno panašiuose kaip mūsų, gal tik kiek erdvesniuose barakuose, vėliau susirentė nedide-lius namelius. Jie kirto mišką Soldykėlio, Niujos ir Turuktos apylin-kių kirtavietėse. Kirviais lietuviai čia sudrebino tūkstantmečiais lig tol nepalietą taigą. Ryšių kontorai, kurioje aš dirbau, malkų reikėjo labai daug. Lengvatinėmis sąlygomis (už savikainą) kontora aprū-pindavo malkomis ir savo darbuotojus. Kirtavietė buvo netoli, maž-daug 6 – 8 kilometrai nuo gyvenvietės. Malkas ruošdavo nuo kovo pradžios iki gegužės pabaigos. Kovo mėnesį taigoje dar šalta – minus 20–25 laipsniai, sniego – iki juosmens. Kiekvienas medkirtys gerai žino, jog, esant šalčiams, mediena skyla lengviau. Kur kas sunkiau įveikti storą kaladę vasarą. Todėl dienomis darbininkai paprastai versdavo medžius, pjaudavo juos pusmetrinėmis kaladėmis, o rytais jas, dar sušalusias, skaldydavo didelėmis pliauskomis. Vasarai jos likdavo miške, o rudenį, jau gerai išdžiūvusias, parsigabendavome į gyvenvietę ir žiemą kūrendavome krosnį. Ypač gerai degdavo mau-medis (jis be galo sakingas ir labai kaitrus).

Tremtinio medkirčio įrankiai buvo patys paprasčiausi: kirvis, pjūklas, kastuvas ir kartis. Kartis reikalinga tam, kad, nupjovus medį, būtų galima jį paguldyti reikiama kryptimi. Vėliau atsirado mechaniniai pjūklai su benzininiais varikliais. Man reikėjo juos prižiūrėti ir remontuoti. Kiekvienam medkirčiui dienai būdavo skiriama tam tikra rąstų norma. Su keliais tokiais pjūklais daug nepadarysi. Miško pramonės ūkis turėjo nedideles kilnojamąsias elektros stoteles, kurių komplekte būdavo 12 elektrinių pjūklų su 100–150 metrų ilgio kabeliais. Kartais man pavykdavo susitarti su ūkio vadovybe, kad jie paskolintų vieną tokią stotelę. Rizikuodavome kartu: jei atsitiktų nelaimė, tai ir man, ir jiems kalėjimas. Nedidelių nemalonumų, žinoma, būdavo – kartais netyčia perpjaudavo kabelį, bet žmonių aukų, dirbant elektriniais pjūklais, nebuvo.

Darbo apsauga čia niekam nerūpėjo, todėl dažnai pasitaikydavo nelaimingų atsitikimų: vėjui staiga pasikeitus, medis, ypač jei jis sutrešęs, kartais virsdavo visai kita kryptimi ir, nespėjęs laiku pasitraukti, kirtėjas tapdavo jo auka. Kartą buvo toks nuotykis. Vienas jaunas, gal kokių 25 metų, kirtėjas lenkas iš Vilniaus, savo noru atvykęs užsidirbti pinigų, ryte pasijuto blogai – pilvo srityje atsirado skausmai. Jie vis stiprėjo, ir buvo nuspręsta ligonį gabenti į ligoninę. Iš dviejų karčių ir antklodės padarytais neštuvais aštuoni vyrai pasikeisdami klampojo per gilų sniegą šešis kilometrus iki gyvenvietės. Chirurgė Skorobogatova ligonį skubiai operavo. Buvo susisukusios žarnos. Taip tie vyrai ir chirurgė išgelbėjo jam gyvybę.

Pietinėje Jakutijos dalyje žiemos metu sniego danga siekdavo kartais net iki pusantro metro, todėl, prieš kirsdamas medį, medkirtys pirmiausia turėdavo prie jo prisiurti, o kad virsdamas jis neužgriūtų, reikėdavo dar ir atsitraukimo taką prasikasti. Už šį papildomą darbą nemokėjo nei kapeikos. Be to, guldamas į sniegą, medis įsireždavo taip giliai, jog, norint jį pasiekti, reikėdavo vėl maudytis pusnyse. Drabužiai kaipmat sušlapdavo ir nuo šalčio taip sukietėda-

vo, jog būdavo galima pagalvoti, kad ne miško kirtėjai, o „viduram-
žių riteriai su šarvais“ taigoje darbuojasi. Grįžę į baraką, pirmiausia
visi puldavo prie krosnies džiovintis drabužių. Vietos prie jos vi-
siems neužtekdamo, todėl į darbą kitą rytą kai kam tekdavo eiti vėl
su tais pačiais šlapiais skarmalais.

Miško pramonės ūkio medkirčiai ruošė pramoninę medie-
ną. Šakas genėdavo ir degindavo dažniausiai moterys. Nugenėtus
rąstus reikėdavo rogėmis nutempti prie upės kranto ir ten sukrauti
į rietuves. Tam būdavo nutiesiamas specialus ledinis kelias: sniege
padaromos vėžės ir apliejamos vandeniu. Tokį kelią vadino *ledian-
ka*. Anksti pavasarį sielininkai pradėdavo ruošti sielius plukdymui į
Tiksi uostą. Pirmiausiai upėje padarydavo aptvarus, į juos suleisda-
vo rąstus ir rišdavo sielius.

Ruošti sielius plukdymui – darbas be galo sunkus ir pavojin-
gas: įkrisi, paslydęs, į ledinį vandenį, atsitrenksi, neduokdie, galva į
plūduriuojantį rąstą, ir sudie gyvenimėli. Kai kuriems mūsų tremti-
niams prie sielių teko dirbti net po dešimt ir daugiau metų.

KOMANDIRUOTĖ Į VITIMĄ. DEIMANTAI

Vos spėjau apsiprasti naujoje vietoje, po mėnesio išsiuntė į
Vitimo ryšių skyrių. Tai, kad Vitimo apylinkėse kažkada žiauriai
susidorodavo su aukso ieškotojais, tikra tiesa. Pačiam teko lankytis
namelyje, iš kurio, kaip rašė rašytojas V. Šiškovas, gyvas retai kas
išeidavo. Gyvenvietė įsikūrusi Lenos ir Vitimo upių santakoje. Viti-
mas – srauni upė, pavasarį vandens srovės greitis siekia kartais net
dvylika kilometrų per valandą. Upės baseinas ištis labai turtingas
aukso, žėručio bei kitomis iškasenomis. Taigoje daug rudųjų meškų.
Jau nuo seno medžiotojus čia viliodavo sabalai.

Buvo Naujųjų metų išvakarės, kai, atlikęs užduotį, Lenos upe

patraukiau atgal į Muchtują. Kelias tolimas, nuobodus, gerai, kad bent bendrakeleivį paštininką turėjau. Susisupęs į storus šiltus kailinius, sėdėjau rogėse, susikišęs į šieną kojas, kad nesusaltų, ir svajojau apie namus. Pamažu išsigiedrino ir šaltukas ėmė spausti dar smarkiau. Ties Peleduju gyvsidabrio stulpelis buvo nukritęs gal iki minus penkiasdešimt vieno laipsnio. Sustoję Krestovoje, išgėrėme po stiklinę arbatos ir vėl į kelionę. Kadangi kinkinį kas trisdešimt keturiasdešimt kilometrų reikėjo keisti, tai tik iš rogių į roges ir pirmyn. Netrukus oras dar labiau atvėso, šaltis tiesiog gniaužte gniaužė kvapą. Aplink nesimatė nė gyvos dvasios. Mirtina tyła. Tik sniegas po rogėmis girgžda. Girdėjosi toli toli. Kad nesustingtume visai į ragą, pabandėme, įsikibę į virvę, sekti paskui roges. Tačiau su ilgais sunkiais kailiniais eiti nebuvo lengva, tai ir vėl suvirtome atgal į roges. Pajutęs svorį, arklys prunkštelėjo, dar labiau įsirežė ir ėmė dažniau šnupuoti. Pro šnerves plūstelėjo didžiuliai šiltų garų kamuoliai ir snukis apsitraukė šarma. Nesuvokdamas, kas su juo dedasi, ir per apšarmojusius karčius beveik nematydamas kelio, gyvulys stoviniavo, trynė galvą tai į ienas, tai į kojas ir visaip stengėsi išsivaduoti iš nejaukios būsenos. Išlipęs iš rogių, apvaliau arkliui nuo sniego akis, šnerves, ir net neraginas, lyg atsidėkodamas, jis vėl pajudėjo pirmyn. Vežiko rogėse gulėjo maišas su visų taip laukiamu paštu, o mano jau buvo tuščias.

Paštą po punktus žiemą čia, kur gyvenome, išvežiodavo darbiniais kolūkio arkliais. Pristatyti į vietą jį reikėdavo tiksliai nustatytu laiku. Išvykimo laikas taip pat būdavo griežtai reglamentuojamas. Pailsėti kinkiniui skirdavo tik pusę valandos. Kiekvienas paštininkas paštą stengdavosi išsiųsti kuo greičiau, nes, jei jis užtrukdavo, kolūkis turėdavo sumokėti tam tikrą baudą. Tokia griežta pašto pristatymo tvarka, jo tradicija išliko, ko gero, dar nuo carinės Rusijos laikų. Seniau *jamščikai* vežiodavo ne tik paštą, bet ir keleivius. Ponui ar kokiam pirkliui, kad būtų greičiau ir kad netektų ilgai

šalti, kinkinį vežikas kinkydavo iš trijų arklių, ir tuomet už kelionę reikėdavo mokėti brangiau.

Įveikę 180 km atstumą ir pakeitę kelyje net šešis arklių kinkinius, po dviejų parų pasiekėme namus. Senieji metai liko kelyje...

1955 metų vasarą gūdžiame taigos kampelyje, apie 200 km į šiaurę nuo Muchtujos, Amakinskajos ekspedicija aptiko turtingą deimantais vietą. Nuo tada šalies gyvenime įvyko didžiulis perversmas. Niekas nė nesapnavo, kad šie gražūs tviskantys, iš pažiūros niekuo neišsiskiriantys akmenėliai ateityje užkariaus viso pasaulio rinką. Po metų buvo numatyta atidaryti pirmąsias deimantų kasyklas. Netoliese ėmė kilti pirmieji daugiaaukščiai pastatai. Gimė naujas – *Mirno* (taikos) miestas. Pirmuosius jo statybininkus priglaudė Muchtuja. Per dvejus metus iš šios mažytės gyvenvietės išaugo trijų tūkstančių gyventojų miestelis. Atgijo Lenos pakrantė: iki jos nuo pat *Mirno* per pelkynus, upelius ir kalnus buvo pradėta tiesti daug lėšų pareikalavusi automagistralė. Būtent tada ir pradėjo iš visos „plačiosios tėvynės“ plūsti čia žmonės. Vieni tikėjosi gauti pelningo darbo kasyklose, kiti – statybose. Vietinių gyventojų toks svetimtaučių antplūdis nė kiek nedžiugino. „Deimantai, auksas ir kailiai pražudys mūsų kraštą“, – vis būgštavo jie. Būtent taip ir atsitiko. Tautai ėmė grėsti didžiulė asimiliacija.

Atidarius deimantų kasyklas, padaugėjo darbo ir mūsų ryšių kontorai. Man pavedė padėti įrengti radijo stotį *Mirne*. Čia susipažinau su deimantų kasyklų vyriausiuoju mechaniku. Jis aprodė kasyklas, visus deimantų išplovimo įrenginius ir papasakojo kaip išgaunami deimantai. Tam, pasirodo, reikia įdėti nemažai darbo, perkasti tonas žemės grunto, kimberlitu vadinamo. Jo sudėtyje yra žėručio priemaišų, todėl, žiūrint prieš saulę, žalsvai pilkšvi sulig aguonos grūdų kristalėliai taip spindėdavo, jog atrodydavo, kad patį brangakmenį delne laikai. Kartais radę tikrų deimantų darbininkai bandydavo juos pasisavinti. Už tai griežtai bausdavo. Ilgainiui žmo-

nės taip įsibaimino, jog, pamatę bent kiek panašų į brangakmenį kristaliuką, bijodami bausmės, tuoj pat nešdavo jį parodyti kasyklos valdžiai. Toji imdavo paranojiškai kiekvieną įtarinėti, priekaištaudavo, kad atnešė ne viską, tardydavo, grasindavo kalėjimu. Kadangi dėl deimantų kildavo daug nemalonumų, netrukus pradėjo visi tikėti, jog jie iš tiesų neša nelaimės. Tačiau tikrąją nelaimės priežastimi buvo spiritas ir degtinė. Po kasyklomis tvyrojo amžinas įšalas, ir darbininkai, kad būtų šilčiau, dažnai po burnelę kitą išmesdavo. Man dirbant Mirne, sykį ėjo vienas žmogus Naujųjų metų išvakarėse su mažamečiu sūneliu girtas namo. Pasijutęs blogai ar pavargęs, atsisėdo šalia kelio pailsėti ir užmigo. Rado abu ryte susiglaudusius, nebegyvus.

JAKUTIJOS GAMTA. LAPIŲ IR KITOKIŲ ŽVĖRELIŲ MEDŽIOKLĖ

Gyvendami Muchtujoje, vasaros metu sekmadieniais dažnai patraukdavome į miškus. Juose būdavo pilna uogų: bruknių, girtuoklių, mėlynių, juodųjų serbentų. Ypač daug raudonųjų serbentų. Visos Murjos upės pakrantės nuo jų raudonuodavo. Nepasakyčiau, kad miške būdavo labai gera: vos išėjus iš gyvenvietės, apspisdavo dar iš Altajaus krašto gerai mums pažįstami „draugužiai“ – uodai ir mašalai. Taip ir laukdavo nelabieji savo aukų. Nusižiūrėję į vietinius gyventojus, pasigaminome panašius į bitininkų gobtuvus, tačiau vaikščioti su jais visą dieną po mišką būdavo labai nepatogu: trūko oro, blogai matėsi. Ir jei veidus dar šiaip taip sugebėdavome apsaugoti, tai kojas ir rankas tie parazitai taip sukapodavo, kad, vakare eidami namo, vos kibirą galėdavome panešti. Būdavo sunku, bet vien pagalvojus apie tai, kaip malšinsime troškulį *morsu* (atskiestomis vandeniu uogų sultimis) ir žiemą gurkšnosime arbatą su uogomis,

visus vargus pamiršdavome. Grybauti eidavome dažniausiai prieš pat šalnas, kai tie kraugeriai pasitraukdavo į šiltesnes vietas ir ne taip puldavo. Muchtujos apylinkėse augo ruduokės, gruzdai ir ūmėdės. Ypač skanūs žiemą būdavo gruzdai su bulvytėmis. Jie pakeisdavo mums mėsą, kurią tais laikais retai kada matydavome.

Rugpjūčio, rugsėjo mėnesiais, kai po šalnų medžiai nusidažydavo rudeninėmis spalvomis, laisvu nuo darbo metu kas su maišais, kas su kuprinėmis, pėsti ar ratuoti, pasiėmę būtiniausių daiktų, maisto, patraukdavome į kedrynus. Atvykę į iš anksto numatytą vietą, pirmiausia pasigamindavome darbo įrankius: medinius semtuvus ir panašius į didelį plaktuką kaltuvus. Kaltuvą darydavomės taip: prisipjaudavome 30 x 70 cm dydžio kaladžių, kiekvienoje pragrėždavome skylę ir įstatydavome keturių penkių metrų ilgio kartį. Atsistoję prie tinkamo medžio, kaltuvą pamažu įsiūbuodavome ir trenkdavome juo į kamieną. Nuo smūgio kankorėžiai pasipildavo žemėn. Tekdavo jų ir ant mūsų vargšių galvelių, todėl visada pasiimdavome su savimi žiemines kepures. Prisikimšę pilnus maišus, kuprines kankorėžių, grįždavome atgal į savo stovyklavietę. Čia riešutus pačių pasidarytu malūnu pirmiausia iškuldavome, po to visą birią masę persijoję (riešutėliai krisdavo ant netoliese patiestos palapinės, o likučiai – ant žemės), švarius riešutėlius susipildavome semtuvais atgal į maišus. Kadangi riešutauti išvykdavome dažniausiai kelioms paroms, nakvodavome taigoje. Vakare po visų darbų užsikurdavome laužą ir, prigulę prie jo, besigardžiuodami riešutais, ilsėdavomės, šnekučiuodavomės. Kad nekiltų gaisras ar neužpultų koks žvėris, vienas pakaitomis per visą naktį budėdavo prie laužo. Kitą dieną su pilnais nešuliais patraukdavome namo. Žiemą, kai vakarai būdavo ilgi, sėdėdavome prie krosnies ir kaip voverės krimsdavome kedro riešutus. Ypač skanūs jie paskrudinti. Kai kurie iš mūsų dalį riešutų atiduodavo įmonei. Už vieną kilogramą nedžiovintų kedro riešutų mokėdavo nedaug, vos du tris rublius.

Jakutų gyvenimas visada buvo tampriai susijęs su žvejyba ir medžiokle. Visur, kur veisiasi žuvys ir žvėrys, galima užtikti jei ne gyvenvietę, tai bent mažą medžiotojų namelį. Medžioklės ir žvejybos amato čiabuviai savo vaikus pradeda mokyti labai anksti: trylikos keturiolikos metų berniukai drauge su tėvais žvejoja, drauge spendžia lapėms spąstus, tikrina juos. Tėvai aiškina jiems, kaip pasigaminti nartą, valtį, kaip prižiūrėti šunis, ruošti tinklus, statyti jurtą ir taip pamažu perduoda visą savo patirtį. Mokėti žvejoti, medžioti – kiekvieno jakuto vyro garbės reikalas, ir savo amatu jis nuo seno labai didžiuojasi. Medžiotojas Jakutijoje – tai lyg ūkininkas Lietuvoje, atsakingas už visą savo ūkį (bent taip buvo, kol neatplėšė mūsų nuo savos žemės ir neįsteigė kolūkių). Jakutijoje dalis žemių, ypač Lenos deltos salose, dar nuo caro laikų išliko vietinių gyventojų žinioje. Tai jų senelių, prosenelių nuosavybė, ir, jei žemės savininkas neturėdavo paveldėtojo sūnaus, ją perduodavo žentui. Savo valdose sezono metu vien poliarinėms lapėms (*pesecams*) savininkas paspėsdavo apie 150–400 spąstų.

Poliarinės lapės – nepaprastai gražūs žvėreliai. Žiemą jų kailiukai būna balti, o vasarą šviesiai pilki. Jeigu žiema rami, nevėjuota, lapė juda mažiau, ir jos kailiukas mažai keičiasi. Mėlynieji arba žydrieji *pesecai* savo sidabrinės spalvos žiemą nekeičia. Tokių Laptevų jūros baseine nedaug. Daugiau – Kolymos rajone. Poliarinės lapės veisiasi visuose Arkties rajonuose. Jų galima užtikti tundros kalnų papėdėse, laukuose ir net ant dreifuojančių ledo lyčių. Tačiau labiausiai šios lapės mėgsta tankiai apžėlusias krūmokšniais upių ir jų pratakų pakrantes, mat, čia joms yra didesnė tikimybė susirasti sau maisto. Minta lapės pelėnų grupės graužikais – lemingais. Jie – kasdieninė poliarinių lapių duona. Kuo daugiau lemingų, tuo greičiau jos veisiasi.

Kas bent sykį vaikščiojo po tundrą, tas tikrai matė sibirinį (baltąjį) lemingą (rusai juos dar vadina *javraškomis*). Sibiriniai le-

mingai mėgsta tundrą. Liuoksi jie lengvai, vos siekdami žemę, lyg voverytės, šokinėja kupsteliais per balutes, tai išlenda iš samanų, tai vėl jose dingsta. Palankiomis klimatinėmis sąlygomis šių žvėrelių populiacija labai greit daugėja. „Lijo lemingais“, – sakydavo žmonės. Kai pritrūksta maisto, kartais juos apninka migracijos nuotaikos, plaukia tuomet jie būriais upe ir nebūtinai į jūros pusę. Tokios išvykos baigiasi dažniausiai tragiškai: milijonai žvėrelių paskęsta ar žūsta nuo kitų žinduolių ir plėšriųjų paukščių. Gaudyti šiuos kvailelius visai nesunku. Pasislepia samanose ir galvoja, kad jų niekas nemato. Gal ir nemato, bet užuosti tai tikrai užuodžia. Minta lemingais ir poliarinės pelėdos bei plėšrieji kirai. Šunys irgi mėgsta juos „pamedžioti“. Kad nenukentėtų snukiukai, savo grobį jie taikosi pastverti už galvutės. Staiga užtikti atviroje vietoje lemingai, iš pirmo žvilgsnio tokie mieli padarėliai, staiga sužvėrėja, ima įnirtingai gintis, stojasi ant užpakalinių kojųčių ir išsišiepę piktai šnypščia. Tuomet „medžiotojams“ tenka palaukti palankesnio momento. Įdomiai lemingus medžioja lapė. Atsėlina, prigula prie žemės, pastato ausis ir įdėmiai klauso. Išgirdusi krebždant, ji staiga pašoka aukštyn ir visu svoriu krenta ant žemės. Priekinėmis kojomis pramušusi sustingusią sniego plutą ir sugriovusi vientisą jų taką, lapė vikriai kapsto sniegą tol, kol užtinka grobį.

Lapės medžioja lemingus, o jų pačių didžiausi priešai – žmonės. Vietovės, kuriose lapės medžiojamos, pavadintos dažniausiai savininkų vardais. Štai, pavyzdžiui, Trofimovsko, kur gyvenome, pavadinimas kilęs nuo medžiotojo Trofimovo pavardės. Baltųjų lapių skaičius medžioklės vietose labai nevienodas. Dunojaus salyne, kur plyti vien smiltynų dykynės, jų mažiau nei Lenos deltos viduryje. Ramiu žiemos metu sugauti lapę sunkiau, nes tuo metu lemingai mažiau migruoja. Visai kas kita vėjuotą dieną, kuomet jie tiesiog nenustygsa vietoje.

Medžioja lapės Jakutijoje geležiniais *kapkanais*, kilpomis ir

mediniais *nasrais*. Pastarąją – seną ir labai primityvią lapių medžiojimo priemonę jakutai paveldėjo iš savo pirmtakų. *Nasrai* – tai tikras šiauriečių šedevras (man taipogi teko matyti šiuos spąstus). Gamindavo juos tiesiog vietoje. Išskaptuodavo iš rąsto pusantro metro ilgio lovį, pakeldavo jį, kad neužpustytų sniegas, ant kuolų, virš jo pritvirtindavo kitą rąstą ir pakabindavo masalą. Neatsargiai lapei prisilietus prie lovio, 50–70 kg svorio viršutinis rąstas krisdavo žemyn, ir *nasrai* užsiverdavo. Medžioklė mediniais spąstais ypač tose vietose, kur yra medienos, buvo pati patikimiausia. Be to, jie ir poliarinės nakties metu matydavosi gerai. Iki balandžio pirmos dienos visus spąstus reikėdavo išardyti, nes lapės imdavo šertis. Tačiau brakonieriams kailiukų kokybė visai nerūpėjo ir nustatytos tvarkos jie nepaisė. Masalui medžiotojai naudodavo vasarą specialiai sušvinkintą (kad lapė geriau ją užuostų), elnieną.

Be medžioklės, vasaros metu medžiotojų laukdavo ir kiti darbai: spąstų taisymas, jų paruošimas, būsto tvarkymas. Šeima dažniausiai būdavo įsikūrusi gyvenvietėje, ir šeimnininkui darbuotis niekas netrukdytų. Jakutijos teritorijoje lapės augino ir specialiose fermose, pavyzdžiui, Govorovo (Bulūno rajonas) tarybiniam ūkyje. Čia šiems žvėreliams skirdavo itin didelį dėmesį, buvo gerai išvystyta selekcininkystė. Ūkis veisė taipogi rudai juodas *čiornaburkas* (jų kailis ypatingai vertinamas) bei sidabrinės lapės.

O kas su švelniais, puriais, taip mėgiamais visų rusių moterų lapių kailiukais nutikdavo toliau? Pirmiausia atsargiai, kad nebūtų įpjovų, medžiotojai patys juos nudirdavo, po to išdirbdavo ir pristatydavo į specialias valstybines įmones. Iš ten jie nukeliaudavo į Irkutsko kailių fabriką. Kadangi, gyvendami Tīt Aruose, mudu su broliu vežiojome paštą, ne vieną sykį vežti į Bulūną kailiukus teko ir mums. Vien pagalvojus dabar apie tai, kad kelyje galėjo kas nors mus užpulti ir juos atimti, ima šurpas. Laimei, tokių atvejų nepasitaikė.

Priešais Tit Arų gyvenvietę, kitoje upės pusėje, kalnuose gyvena švilpikai (vietiniai juos vadindavo *tarbagana*). Šie žvėreliai paplitę visame Šiaurės pusrutulyje, pradedant kraštais, esančiais už poliarinio rato, ir baigiant vidutinio klimato zonos riba. Tačiau viena jų rūšis – pilkšvai juosvi, veisiasi tik čia, Tit Aruose. Ilgą laiką visoje buvusioje SSRS teritorijoje švilpikus medžiojo be jokių apribojimų: atkasdavo jų urvus, statydavo jiems geležinius spąstus, regždavo kilpas. Dabar šių žvėrelių medžioklė griežtai ribojama, o minėtoji jų rūšis yra netgi įrašyta į Raudonąją knygą. Kaip ir kiti šios padermės žvėreliai *tarbagana* gyvena šeimomis. Žiemą šie gyvūnėliai, panašiai kaip barsukai, miega. Prieš įmygio laikotarpį jie užsiaugina storą taukų sluoksnį. Švilpikų taukai nuo senų laikų vertinami ne tik kaip maistas, bet ir kaip vaistas. Vieno švilpiko svoris – kaip gero triušio: keturi penki kilogramai. Minta švilpikai įvairiomis švelniomis žolelėmis. Įdomūs jų judesiai – jie ne šokuoja kaip kiti jų giminaičiai, o juda taip, lyg šliaužtų pilvuku. Švilpikai panašūs į kitus graužikus dar ir tuo, kad dažnai stoviniuoja, kartais stojasi tarsi žmogiškai ant užpakalinių kojųčių. Švilpikų kailiukai nė kiek ne mažiau vertingi nei lapių. Vienas toks žvėrelis – ir jau visai gera kepurė, pirštinės. Siūdavo iš jų kailiukų ir kailinius.

Be minėtų žvėrelių, Jakutijoje, ypač pietinėje jos dalyje, sumedžiojama daug voverių. Nors, didėjant žmonių srautui Jakutijoje ir augant pramoniniams rajonams, šių be galo švelnaus kailiuko graužikų populiacija labai sumažėjo, medžiotojas per kelias dienas nušaudavo jų iki dviejų trijų šimtų. Galėdavo ir daugiau, tačiau tempti pilnus maišus plačiomis, padengtomis kailiu slidėmis, būdavo labai sunku. Juk be laimikio, jam reikėdavo dar ir šautuvą, šovinius, peilį, maisto atsargas bei kitus reikmenis neštis. Voverių kailiukai nėra labai patvarūs ir drėgmei jie neatsparūs.

Nuo seno medžiotojus domino dar vienas, labai panašus į voverę, Sibiro miškų gyventojas –burundukas. Nepaprastai gražu

stebėti pavasarį vykstančias šių žvėrelių kovas dėl patelių. Dėl jų kartais varžosi net po dešimt ar daugiau pretendentų. Nugalėtojas su savo išrinktąja nušuoliuoja medžių viršūnėmis tolyn, kad niekas jų nematytų.

Lapės, švilpikai, voverės, burundukai... O kur dar rudosios meškos (su baltosiomis, beje, mano pasakojimuose jau buvome susitikę), briedžiai, vilkai ir kiti žvėreliai? Argi išvardinsi visus. Tačiau nė vieno iš jų kailiukas nebuvo taip aukštai vertinamas ir toks brangus, kaip sabalo. Jais puošdavosi rusų didikai, pirkliai, turtingos damos. Vietiniai gyventojai taip pat siūdindavosi iš sabalų kailiukų šiltus drabužius. Šiaip jų nevertino, laikė netgi menkesniais už šuns kailį. Dėl sabalo kailių, kaip ir dėl aukso, Sibire medžiotojus kartais net nužudydavo. Jiems pasaulio rinkoje nuo seno būdavo skiriamas didžiausias dėmesys. Išnaikinę šiuos žvėrelius prie Karsko jūros bei Azijos pakraščių salose, kazokai ir rusai metėsi jų medžioti į Sibirą. Ilgainiui sabalų populiacija, dėl beatodairiško, neatsakingo jų medžiojimo, čia buvo atsidūrusi visai ties išnykimo riba, tačiau XX a. pradžioje ją visgi atstatė, bandė, kaip juodsidabres lapės, sabalus net specialiose fermose auginti. Šiais laikais sabalų medžioklė griežtai ribojama.

Už visus žvėrelių kailius Jakutijos įmonės medžiotojams mokėdavo apverktinai mažai, gal tik kokį dešimtadalį jų vertės. O juk Jakutija Rusijai buvo pagrindinė kailių tiekėja. Kone pusvelčiui iš jos jų įsigydama, Rusija išgarsėjo ne tik Vakarų Europoje, bet ir visame pasaulyje. Paryžiaus parodose Rusijos kailiai visuomet būdavo aukštai vertinami, tačiau niekas niekada neužsimindavo apie tai, iš kur jie.

JAKUTŲ PAPROČIAI IR SVETINGUMAS

Gyvendamas tremtyje, visada žavėjaisi jakutų dosnumu, geranoriškumu ir jų svetingumu. Jakutas atiduos tau viską, ką turi, duonos kąsniu paskutiniu pasidalins. Nesvarbu, kas tu – savas ar svetimas, visuomet esi laukiamas svečias. Nakvynės savo namuose tau šeiminkas niekada neatsakys, vietą geriausią paruoš, ją kailiais minkščiausiais išklos. Spynos jakutų jurta ilgą laiką išvis nebuvo mačiusi. Bet kuriuo paros metu galėjai į ją užėti, ugnį, jei nieko nėra arba visi miega, užsikurti, prie jos pasišildyti, užsikaisti arbatos. Kad kas nors kitas nugvelbtų į medžiotojo pastatytus spąstus pakliuvusį laimikį – neįsivaizduojamas dalykas.

Gyvendami tokiose atšiauriose sąlygose ir nedidelėmis bendruomenėmis, jie, atrodo, intuityviai jaučia, kad išgyventi gali tik būdami santarvėje ir padėdami vieni kitiems. Našlaičius vaikus ar paskutinio šeimos nario netekusį senolį priglaudžia giminės, o jeigu tokių nėra, tai artimiausi kaimynai. Ryte, kai išyla krosnis, pirmiausia iš patalo išlenda ir prie jos prisėda vyriausias jakutas, šeimos galva. Po jo seka kiti. Nespėja vanduo užvirti, o visi, žiūrėk, jau su savo puodukais ir sėdi prie stalo, laukia, kiekvieną judesį tavo seka. Kai išsiimi iš savo maišelio duonos, arbatžolių, cukraus ar dar ko nors valgomo, tuoj ima vaišintis, geria kartu arbatą, klausinėja kas naujo, pasakoja savo nuotykius. Bendravimas dar labiau pagyvėja, jei pavaišini vyriausiąjį tabaku. Tuomet visų akys būna nukreiptos į senio rankas. Jei tai cigaretė, pirmiausia jis sutrina ją delnuose, popieriuką išmeta, o tabaką supila į pypkę. Daro tą lėtai, tylėdamas, lyg būtų koks ritualas. Įžiebęs ugnį ir užtraukęs dūmelį pirmas, pypkę senis perduoda šalia sėdinčiam. Tas paragavęs ją perduoda kitam ir taip ji keliauja ratu. Patraukti dūmelio tenka visiems: ir paaugliams, ir moterims, ir mergaitėms, net kūdikiui ant motinos rankų ir to ne-

pamiršta. Šis nemokėdamas užspringsta, pradeda kosėti, ir visi ima smagiai kikenti.

Kai susirenka į jurtą savi žmonės, tarpusavyje jie kalbasi jakutiškai, tačiau su atvykėliu stengiasi bendrauti jo kalba. Svečiui atvykus, jį tuoj pat sodina prie stalo, vaišina. Šeimininkei net sakyti nereikia, ji pati žino, kokias vaišes ant stalo dėti. Jei namus aplanko vyras, jis su moterimi kalbasi mažai, pasiteirauja tik, kur šeimnininkas ir kada jis sugrįš. O jei užsuka moteris, ir iš namų būna išėjusi šeimnininkė, su jos vyru ji taip pat bendrauja labai santūriai. Už stalo susėda visi kaip Azijos šalyse: vyrai – vienoje jo pusėje, moterys – kitoje. Svečiui visuomet pasiūlomas puodelis arbatos. Vaišinimas arbata čia, kaip ir Japonijoje, Kinijoje – būtinas ritualas. Turtingesnių šeimnininkų namuose visada rasi *samovarą* (virdulį). Jis visuomet garbingai pastatomas ant stalo vidurio. Arbatos gėrimo ceremonijos metu pasakojami įvairiausi atsitikimai, kas ką gero, naujo išgirdo ar sužinojo. Pasakojimai jakutų gyvenime nuo seno yra labai paplitę ir mėgstami. Jie net sveikinasi teiraudamiesi: *kapse bar* (kas naujo), o į pasveikinimą atsako: *bar bar* (suprask, „turiu šį tą papasakoti“). Esant kokiai svarbesnei progai, pavyzdžiui, sugrįžus medžiotojui namo, o jei dar po sėkmingos medžioklės, kitą dieną šeimnininkas suruošia dideles vaišes. Visi kaimynai, kaip taisyklė, sueina medžiotojo pasveikinti, su juo pabendrauti, o tuo pačiu ir pasivaišinti. Tokiame pobūvyje kalbama daugiausia apie medžioklę: ar palankus buvo vėjas, ar sunku buvo prisėlinti prie žvėries, kaip sekėsi jį nušauti. Stiprių gėrimų senais laikais jakutai beveik nevartojo. Gerti juos išmokė rusai. Pirmoji taurelė arba stiklinė, pagal jakutų papročius, visada supilama į krosnį, kad namus geroji dvasia saugotų.

Kai carinė Rusija pasiėmė Jakutiją į savo globą, čia atkeliavo ne tik rusų papročiai, bet ir pravoslavų tikėjimas. Pirmiausia jakutai buvo apkrikštyti, suteikiant jiems rusiškas pavardes ir vardus, nes iki tol jie vieni kitus vadino tik pravardėmis, tokiomis, kaip didysis,

jeigu augalotas, arba juodasis, jeigu tamsaus gymio. Visiems kaimo ar gyvenvietės žmonėms būdavo duodama ta pati pavardė bei vardas. Taip atsirado ištisi kaimai Bobrovskių, Bykovų, Petrovų ir t.t. su vienodais vardais. Kad būtų aiškiau, prie šių pavardžių jakutai dar pridėdavo ir pravardes. Tačiau pravoslavų religija jakutų tarpe plačiau nepaplitę. Cerkvės buvo statomos tik didesniuose miestuose, kur gyveno daugiau rusų. Vietiniai gyventojai ir dabar tiki į dvasias, ir kiekvienoje didesnėje gyvenvietėje yra šamanas – žmogus, sugebantis tiesiogiai bendrauti su dvasiomis. Jakutai juos labai gerbia ir tiki, kad jie gali sustabdyti pūgą, pagydyti ligonį, paprašyti dvasių, kad jos padėtų medžiotojui ar žvejui sugauti didesnį laimikį ir t.t. Didžiausias netaktas, o gal net įžeidimas sušvilpti jakutui girdint. Švilpimą jakutai supranta kaip vėjo šaukimą ir už tai nepaprastai pyksta.

Kartą, kai gyvenau dar Tit Aruose, man su viršininku teko keliauti pas medžiotojus. Plaukėme motorine valtele. Nuvykę į vietą, radome dvi palapines. Jose gyveno kelios šeimos, gal kokie šeši ar aštuoni žmonės. Medžiotojai mus priėmė kaip garbingiausius svečius, tuoj išvirė elnienos. Viršininkas išsitraukė iš portfelio butelį spirito ir pastatė jį ant stalo. Dar pabėrė saldinių moterims ir vaikams. Kol virė mėsa ir buvo kepamos *lepioškos*, sėdėdami ant rąstų ir kaladžių, šnekučiavomės lauke. Kai vaišės buvo paruoštos, šeimininkė pakvietė visus vidun. Prie stalo pasodino ir mane. Pirmą stiklinę gėrimo, atidaręs krosnelės dureles, šeimininkas, kaip visada, šliūkštelėjo ant degančios ugnies, ir tik po to įpylė jo visiems. Pasiūlė išgerti ir man, tačiau aš mandagiai atsisakiau. Kiek pasivaišinęs, palikau vyrus palapinėje ir išėjau į lauką pasivaikščioti. Besižvalgydamas aplinkui už kokių 500–600 metrų, gretimoje saloje, išvydau kryžių. Žinojau, jog ten kadaise buvo palaidoti žuvę leitenanto De Longo ekspedicijos nariai, tad paprašiau viršininko, kad jis leistų man tą vietą aplankyti. Pasiūliau plaukti drauge, tačiau jis nepanoro, sakė, kad buvęs ten

jau ne sykį. Kai sugrįžau atgal, pamatęs, jog nuobodžiauju, šeimininkas pasiūlė elnio kailio maišą, ir nuėjau prigulti. Kai nubudau, palapinėje vis dar tebesigirdėjo balsai. Pagaliau susiruošėme atgal į namus. Prieš išvykstant medžiotojai įkėlė viršininkui į valtėlę pilną maišą mėsos, davė jos ir man kokius tris keturis kilogramus.

Kitą sykį su tuo pačiu viršininku plaukėme į Tit Arus pas vietinius žvejus, ir, nors nakvoti ten nelikau – važiauvau iš karto namo, alkano jie manęs neišleido: pamaitino, dar ir žuvies kelionei įdėjo.

Seniau jakutai mėgdavo bendrauti gyvenvietėmis ir vieni pas kitus lankydavosi dažniau. Kuomet į kelionę šeima išsiruošdavo su mažais vaikais, kad būtų šilčiau, užpakalinėje nartos dalyje įtaisydavo medinį lanką su brezento arba elnio kailių gaubtu. Iš šalies tokia narta būdavo panaši į senovinį vaikišką vežimėlį, tik be ratų. Pernakvoti pakelyje jie sustodavo medžiotojų namelyje. Čia visada galėdavai rasti kokį indą vandeniui užsikaisti, žvakės gabaliuką, degtukų, skiedrų pakuoms, malkų, ledo, o kartais ir kelios žuvelės išalkusiam būdavo paliktos. Pasirūpinti kitu pakeleiviu buvo šventa kiekvieno jakuto pareiga, jo svetingumo ženklas. Jei namelį jis rasdavo neparuoštą, iškart suprasdavo, jog jame lankėsi rusas. Mes, lietuviai, šį jakutų paprotį labai gerbėme ir išvykdami palikdavome viską taip, kaip rasdavome.

Kartą balandžio mėnesį į Tumatą atvyko svečiai iš Arų gyvenvietės (abi šios gyvenvietės nuo seno garsėja gražiomis susiejimų tradicijomis). Kelionei jie ruošėsi kruopščiai ir iš anksto buvo gerai viską apgalvoję. Kadangi kelionė tolima – 150 kilometrų ir ištisai tundra, turėjo įsidėję tris pagalius, kad vienai kuriai nors pavažai sulūžus, dvi nartas būtų galima surišti ir važiuoti toliau trimis pavažomis. Atsargos dėlei, vykti nutarė dviem kinkiniais. Kinkiniams atrinko po dvylika-keturiolika pačių geriausių šunų. Pasisvečiuoti į gyvenvietę išsiruošė pats Arų kolūkio pirmininkas su žmona ir dar trys gyvenvietėje gerai žinomi žmonės. Visi jie buvo išsipuošę,

kailiniuoti, nepamiršo ir maisto bei elnio kailio miegamųjų maišų su savimi pasiimti. Kelionė nebuvo sunki, visą laiką švietė saulė. Kai tik kinkinys įsuko į gyvenvietę, tuoj pasklido gandas, kad atvyko svečiai. Susitikimas su gyventojais vyko mokyklos salėje. Čia grojo muzika, susirinkusieji emocingai klegėjo, liejosi skambi, gal kiek mūsų ausiai neįprasta, kapota, tačiau patiems jiems aiški, miela ir suprantama kalba. Visi nuščiuvę klausėsi svečių pasakojimų. Vėliau prasidėjo vaisės. Stalai lūžo nuo įvairiausių valgių. Netrukus, pagal senus papročius, prasidėjo varžybos: stipruoliai bandė savo jėgas, kas greičiau sustabdys ir išlaikys šunų kinkinį. Rungtynes stebėjo visi, dideli ir maži. Joms pasibaigus, kiekvienas atskirai kvietė garbingus svečius paviešėti savo namuose. O ten – vėl šokiai, dainos, pilni stalai valgių. Žodžiu, vaisėms nebuvo galo. Pagaliau atėjo laikas atsisveikinti. Svečių išlydėti susirinko daug žmonių. Visi glėbesčiavosi, plojo vieni kitiems per pečius. Kitąmet sutarė vėl susitikti, bet jau Aruose.

Didžiausia šventė visiems jakutams būna pavasarij, kai nutirpsta sniegas. Jakutijoje pavasaris beveik visuomet būna gražus: dangus giedras, šviečia saulė ir dvelkia tik silpnas vėjelis. Šventei visuomet parenkama tokia vieta, kur telpa daug žmonių: didelė aikštė, stadionas, Lenske – aerodromo pakraštys. Viduryje kūrenamas didelis laužas iki šventės pabaigos, o šventė tęsiasi dvi tris dienas. Ant laužo gaminamas maistas. Šalia laužo virduliuose verdama arbata. Pagrindinis šventės akcentas – masinis šokis aplink laužą *jocharis*. Šokama, susikibus už parankių, valandų valandas, keičiantis šokėjams. Šokis labai paprastas: žingsnis į rato vidų ir žingsnis atgal, bet kartu truputį į šoną taip, kad visas šokėjų ratas lėtai sukasi į kurią nors pusę. Šoki veda dainingas *zapevala*. Dainininkas dainuoja „tai, ką mato“, žodžiu, kas jam tuo metu ateina į galvą. Liaudies dainų, kaip mes jas suprantame, jakutai praktiškai neturi. Vadovas ištaria tik kelis žodžius, kuriuos visi likusieji atkartoja. Apart tokio daina-

vimo jakutai turi labai savotišką solinį dainavimo būdą, kuris labiau primena niūniavimą arba mykimą beveik be žodžių. Niūniuojama tyliai, bet garsas keičiasi labai plačiame diapazone. Jakutams toks niūniavimas nepaprastai patinka. Taip dainuoti sugeba nedaugelis.

LEIDIMAS Į NAMUS

Pagaliau, lyg vieversys ankstyvą pavasarį, atskriejo žinia, jog galime grįžti į Tėvynę. Pirmiausia Jakutiją paliko gausios, šešių ir daugiau asmenų šeimos. Netrukus ledai dar labiau pajudėjo ir 1958 metais paleido visus tremtinius. Nieko nelaukdami, ėmėme kurti planus, kaip gauti kelionei pinigų. „Na, kodėl tie lietuviai taip veržiasi namo, rodos, ir gyventi yra kur, ir darbą turi, ir ūkelį šioką tokį jau susikūrę, o mintys vis vien tik apie Lietuvą sukasi“, – stebėjosi vietiniai. Kam, jų nuomone, lėkti ten, kur galbūt seniai jau niekas nebelaukia ir kažin ar apsidžiaugs artimieji susitikę su *specperese-lencais* (specialiai perkeltaisiais). Pasiteiravę, kur sugrįžę gyvensime, ir išgirdę, jog patys dar gerai nežinome, tik rankomis skėsčiojo ir vis atkalbinėjo.

Tačiau ne visiems mūsų tėvynainiams į Lietuvą grįžti buvo lemta iš karto. Dalis jų, ypač jaunos lietuvaitės, vienišos moterys liko ir toliau gyventi Šiaurėje. Kai kurios ištekėjo, ir Jakutija virto joms antraisiais namais. Iš tiesų, vesti kuklią darbščią lietuvaitę, nesvarbu, kad tremtinę, svajojo ne vienas valdininkėlis, o ir žentą lietuvį, sumanų, sąžiningą, ne girtuoklį savo dukrai tėvas, net jei jis ir komunistas, irgi norėjo. Taip susikūrė mišrios šeimos ir geležinio Stalino politika iš dalies buvo įgyvendinta. Tik nemanau, jog už tai jam turėtume būti dėkingi. Surusintos ar visai rusiškos pavardės, vardai, tokie kaip: Nataša Kazlauskas, Suboč Jelena (Elena), Genadij (Gediminas), Alik (Algimantas), Vitia (Vytautas), kuriuos lietuviai

vėliau parsivežė į savo žemę, taipogi liko anų siaubingų genocido laikų liudininkais. Reikia pabrėžti, jog mūsų moterys tremtyje, išskyrus gal vieną kitą, ir tai kažin, ar ji lietuvaitė, elgėsi oriai ir santūriai. Atvykusios be vyrų ar netekusios jų tremties metu, malonės iš kitų nelaukė, rūpinosi savo vaikais kiek įmanydamos pačios. Auklėjo juos būti sąžiningais ir darbščiais žmonėmis, nors patys buvome vergai. Pamenu tokį atvejį. Tame pačiame barako kambaryje kartu su mumis gyveno Kazimiera Gibavičienė su dviem mažamečiais vaikais. Jai vienai išlaikyti savo vaikus buvo nepaprastai sunku. Kartu gyveno ir jos vyro sesuo Ona Šnirienė, kuri savo vaikus jau buvo palaidojusi Altajaus krašte. Jinai rūpinosi savo brolio vaikais nė kiek ne mažiau kaip tikroji mama. Ir sugrįžę iš tremties, jau būdami suaugę, tie vaikai ją vadino antrąja mama. Kai 1946 metais į Lenos deltą buvo atvykę įgaliotiniai iš Lietuvos parsivežti našlaičių atgal, dauguma motinų savo vaikų neišleido, bevelijo verčiau pusbūdžiu gyventi, bet kad tik būtų kartu.

Negalėjome išvykti iš Jakutijos dar kurį laiką ir mes. Brolis buvo jau vedęs. Jo žmonos, tokio paties likimo draugės, tremtinės, kaip ir jis pats, bei visos jos šeimos pareiškimai Lietuvoje buvo peržiūrimi vienu metu, ir jie vėlavo. Be to, neturėjome kelionei susitaupę pakankamai pinigų. Bilietams jų gal ir būtų užtekę, bet kaip su tuščiomis kišenėmis Lietuvoje gyvensime? Juk mūsų ten iš tiesų niekas nelaukė. Tad 1958–1959 metų žiemą nutarėme praleisti dar Lenske (Muchtujoje). Būtume gal ir ilgesniam laikui pasilikę, jei ne Romo sveikata (buvo pažeistas jo stuburas ir pradėjo kamuoti didžiuliai skausmai) ir ne vienas žmogus, kurį pasiuntė mums turbūt pats Viešpats. Dirbau tuo metu ryšių kontoroje. Vieną dieną pasikvietė mane viršininkas ir paprašė, kad priimčiau laikinai pagyventi ką tik baigusį aukštąjį mokslą inžinierių Gordoną iš Maskvos. Iš pradžių nesutikau, tačiau, sužinojęs, jog tai mūsų naujasis viršininkas, nusileidau. Jo dėka pasisuko tada mano šeimos gyvenimo ratas visai kita kryptimi. Kai sykį

papasakojau jam apie savo vargus, jis labai susirūpino, buvo taip sukrėstas Stalino vykdoma politika, jog liepė tučtuojau imtis veiksmų. Paprašiau, kad padėtų. Sykį, grįžęs vakare iš darbo, sėdo Gordonas ir parašė mano vardu pareiškimą SSRS prokuratūrai. Jame jis kategoriškai reikalavo, kad man, kaip tremtiniui, kuo skubiau panaikintų visus apribojimus, nes tremties metu buvau dar nepilnametis ir negalėjau būti pakaltinamas. Netrukus atėjo pranešimas, jog mano pareiškimas persiustas Lietuvos SSR Aukščiausiosiai Tarybai. Kuriam laikui apie jį buvau visai pamiršęs, bet vieną dieną atėjo rajono komendantas ir pranešė turįs man gerą naujieną. Liepė rytoj pat prisistatyti su tremtinio pažymėjimu į komendantūrą. Nuėjęs sužinojau, jog, pragulėjęs kažkieno stalčiuje daugiau nei metus, mano pareiškimas visgi nedingo. O aš jau buvau bemanąs, kad jo niekas neskaitė ir išmetė, kaip dažnai tais laikais darydavo, tiesiai į šiukšlių dėžę. Gautame iš Lietuvos atsakyme buvo rašoma, jog man panaikinami visi tremtinio apribojimai. Iš komendanto sužinojau taipogi, jog Romo šeimai irgi jau atsiųstas leidimas išvykti namo, reikia jį tik persiųsti į komendantūrą pagal gyvenamą vietą. Paprašė brolio adreso (Romas tuo metu gyveno su šeima Vitime). Iš pokalbio su komendantu supratau, jog jam į Lietuvos NKVD reikšią dar mūsų charakteristikas pristatyti. Žadėjo parašyti geras. Kai gavau pasą, jis asmeniškai paspaudė man ranką ir palinkėjo geros kloties. Tokiu pareigūno galantiškumu buvau didžiai nustebintas. „Pasirodo, ir enkavedistai, kai nori, gali būti mandagūs“, – mintyse pagalvojau. „Daugiau mano „angelas sargas“ manęs „neganys“, ir nuo šiol būsiu laisvas kaip paukštis“, – apsidžiaugiau. Tačiau, kai išėjęs atsiverčiau dokumentą ir perskaičiau žodį *specperek-selenec*, supratau, jog mano rankose ne piliečio pasas, o paprasčiausias „vilko bilietas“. Važiuosiu, reiškia, kur norėsiu, tačiau visi žinos, jog esu tremtinys, gyvensiu, vadinasi, laisvėje, bet iš tiesų laisvas nebūsiu, ir laisvo žmogaus teisės – ne man.

O kiek nemalonumų ir nesusipratimų su šiais „pasais“ turė-

jome visur. Jau Maskvoje gavome pirmą *specpereselenco* „krikštą“: nepriėmė į viešbutį, nes „režimas“, mat, mūsų ne toks. Vėliau, kai sugrįžome į Lietuvą, su šiuo „pasu“ kelis syk nepriėmė manęs studijuoti į institutą, negalėjau dirbti gamykloje – pašto dėžutėje ir dar daug visokių „ne“. Visi mes, tremtiniai, dar ilgus metus gyvenome lyg nusikaltėliai, lyg tos paženklintos paukštės *nuodėgulės* Šiaurėje, nors dokumentuose, kuriuos mums išdavė, buvo aiškiai parašyta, jog įstatymų jokių nepažeidėme. Važiuoti į užsienį mums buvo draudžiama, kooperatinį butą įsigyti pageidaujamame Lietuvos mieste irgi neleido. Siūlė kurdintis Baltarusijoje, Latvijoje. O kiek pastangų reikėjo įdėti, kad įrodytumei, jog norimą darbą sugebi dirbti ar postą atsakingą gali užimti. Tačiau užbėgau, rodos, įvykiams už akių. Apie savo odisėjas, grįžus į Lietuvą, papasakosiu kiek vėliau.

Pavasarį brolis su šeima iš Vitimo grįžo gyventi į Muchtują. Mūsų butelis buvo nedidelis, ir septynios vos tilpome. Vaikus brolienė atidavė į vaikų darželį, o pati vėl pradėjo dirbti sėsele ligoninėje. Brolio, kaip kelių statybos vairuotojo, atlyginimas buvo neblogas, ir man vis atrodė, kad galėčiau uždirbi daugiau. Kai prie Amakinskajos ekspedicijos susikūrė įmonės, susijusios su deimantais, kai kurie tremtiniai įsidarbino jose. Už darbą jiems mokėdavo, palyginus, gerai, tačiau manęs deimantai neviliojo – visą laiką svajojau apie kelių statybas, nes ten atlyginimai irgi buvo nemaži. Susiradęs elektriko vietą vienoje kelių statybos valdyboje, paprašiau ryšių kontoros viršininko G. Arbatskio, kad mane atleistų iš darbo. Ilgai jis vilkino mano prašymą, visokiais būdais stengėsi sulaikyti, siūlė papildomą darbą. Nesutikau. Dirbdamas kelių statybos valdyboje, susitaučiau kiek pinigų, Darius buvo bebaigęs vidurinę mokyklą, rankose dabar jau visi turėjome leidimus išvažiuoti į Tėvynę ir jau visai rimtai pradėjome galvoti apie išvykimą.

1959 metų birželį atsiskaitėme su tarnybomis, atsisveikinome su visais ir leidomės į kelionę. Išplaukėme garlaiviu maršrutu „Jakuts-

kas – Ust-Kutas“. Vietą jame gavome prastą, tik triume. Langeliai čia buvo mažičiai ir tie patys kažkur palubėje. Norint pro juos pasižiūrėti, reikėdavo ant ko nors pasilypėti. Dvokas triume nuo neišpumpuoto, sklindančio iš apačios vandens buvo neišpasakytai šleikštus. Keturias paras turėjome jį uostyti, tačiau palyginus su visu tuo, ką iškentėjome toje prakeiktoje tremtyje, tai buvo vieni niekai. Labai norėjome paskutinį sykį pasigrožėti Lenos pakrantėmis, todėl mama saugojo mūsų turtą, o mes valandų valandas leidome denyje. Tempdamas paskui save virtinę baržų, praslino švilptelėjęs (matyt, pasisveikino), pro mus garlais. Jis plaukė jūros link, o mes – namų.

Nuo seno upė buvo nebūtinai tiesiausias, bet pigiausias susisiekimo kelias. Anksčiau Lena kursuodavo dvigubai ilgesni baržų karavanai ir plaukdavo jais po šimtą ar net po kelis šimtus keleivių. Baržomis prekybininkai vežiodavo savo prekes, jomis plukdydavo mišką, anglį. Caro laikais į Sibirą baržomis gabendavo politinius kalinius. Didžiulių upės žemumos platybių viliojami jie kartais bandydavo pabėgti, išsiveržti į laisvę, bet, susidūrę su atšiauria Sibiro gamta, dažniausiai žūdavo. Iš tolo pažvelgus į tokį karavaną, būdavo galima pagalvoti, jog plaukia visas miestelis. Iš virtuvių kilo dūmai, sklido įvairūs kvapai, girdėdavosi juokas, verksmai, muzika. O kai rytinę upės tylą pažadindavo daina, jos aidas nuplaukdavo toli toli. Baržose gimdavo, sirgdavo, jose atšokdavo vestuves, bardavosi, skirdavosi ir net mirdavo, kaip mes tada, pakeliui į nežinią.

Chamra, Peledujis, Vitimas. Įplaukėme į Irkuto sritį. Plaukiant pro Kirenską pakrantėje pasitiko būrelis vaikų. Įpratę, matyt, lydėti laivus jie mojavo mums rankomis, šūkavo. Denyje kažkas griežė armonika, skambėjo muzika. Baigėsi miškais apžėlę per daugelį mylių nusidriekę klonių šlaitai ir vėl pasirodė stačios pakrančių uolos. Štai ir „Pjanyj byk“, apie kurį pasakojau, kai plaukėme į Šiaurę. Vakarėjo. Nutilo vėjas. Uolose kai kur trumpam žaistelėjo saulės blyksniai. Ir užgeso...

Netrukus upė dar labiau susiaurėjo. Pakrantėse vis dažniau ėmė rodytis sykį jau matyti kaimeliai. Kadaisė skaisčiomis, akį veriančiomis spalvomis išdailintos ornamentuotos jų pirkios ir spindintys auksu ar margai išdažyti cerkvių bokšteliai dabar, praėjus septyniolikai metų, atrodė dar pilkšvesni. „Nejau ir mano krašte taip viskas apleista“, – pagalvojau sau.

Penktos dienos rytą kelionė Lenos upe baigėsi. Dar iš garlavio, pastebėję bėgiais judantį garvežį, pasijutome taip, lyg būtume į kitą, labiau civilizuotą pasaulį patekę. Ust Kuto geležinkelio stotyje sužinoję, jog į Maskvą traukiniai vyksta tik kas antrą dieną, iš vakaro užsiėmę eilę prie bilietų kasos, nakvoti įsitaisėme prie upės. Anksti ryte sėdome į traukinį, ir: „Sudie, Lena, dabar jau tikrai visam laikui sudie!“ Nežmoniškai kepinio saulė ir vagone buvo be galo tvanku. Pro atvirus langelius suodžių jame susikaupė tiek daug, jog mūsų patalynė atrodė taip, lyg keletą mėnesių muilo nebūtų mačiusi. Kai privažiavome Bratską, stotyje į mūsų vagoną sulipo daug keleivių. Girdime, kelios merginos kalba lietuviškai. Kadangi visos sėdimos vietos vagone buvo užimtos, pasikvietėme jas pas save. Išsikalbėję sužinojome, jog tai Vilniaus universiteto studentės (narvelyje jos vėžėsi burunduką). Sibire merginos atliko praktiką ir dabar važiuoja namo. Sužinojusios, jog grįžtame iš tremties, jos mums smulkiai išaiškino, kaip, nuvažiavus į Maskvą, susirasti Baltarusijos stotį.

Į Maskvą atvykome dvyliktą valandą nakties. Kadangi į viešbutį mūsų nepriėmė, naktį teko praleisti stotyje. Ryte, susitikę su mūsų buvusio „kvartiranto“ – inžinieriaus Gordono tėvais, apžiūrėjome miesto centrą ir jau kitą vakarą išvykome. Dundantys bėgiais ratai matavo kilometrus. Artėjome prie Lietuvos. Pakelyje pro vagono langelį akimis gaudžiau kiekvieną taškelį. Žiūrėjau ir negalėjau atsistebėti – čia visai kitokia gamta. Be galo troškau kuo greičiau pamatyti bent vieną lietuvišką stotelės pavadinimo užrašą. Pagaliau privažiavome Vilnių. Stotyje, didelei mano nuostabai, visai nesigir-

dėjo šnekant lietuviškai. „Gal ir kalbėti gimtąja kalba čia jau draudžiama?“ – suabejojau. Traukiniui pajudėjus iš Vilniaus, vėl ėmiau sekti stotelių užrašus. Kai pravažiavome Lentvari, mama tik ašarą nubraukė ir nepratarė nė žodžio.

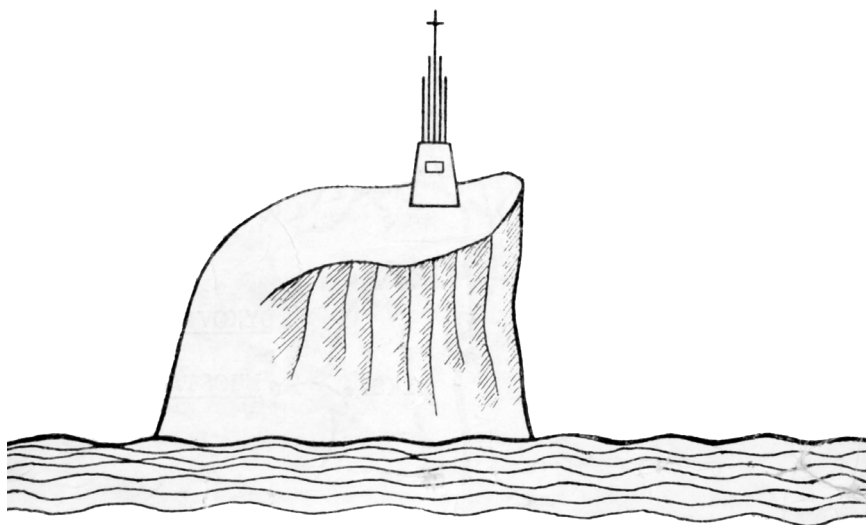
Kauną pasiekėme visai sutemus. Perone pasitiko pusbrolis. Gyvenome kurį laiką pas jį. Pamenu pirmąjį mūsų susitikimą su teta. Iš Sibiro ji grįžo anksčiau nei mes ir jau buvo spėjusi kiek atsigauti. Tuo tarpu mūsų mama, palyginus su ja, atrodė labai suvargusi. Nė kiek ne geresnė buvo ir mūsų išvaizda: Darius išstypęs kaip smilga, aš, savus praradęs, – plieniniais dantimis. Nemokėjau net dorai lietuviškai pasisveikinti, ką jau bekalbėti apie kitas kultūringas manieras. Šnekos tą vakarą užteko lig pat vidurnakčio ir vis liūdni prisiminimai. Rytojaus dieną susitikome su kitais giminaičiais. Vieni priėmė mus šiltai, su užuojauta, kiti vengė, bendravo nenoriai, lyg svetimi būtume. Lengviausia buvo rasti bendrą kalbą su tokio paties likimo broliais. Dalinomės su jais prisiminimais apie tai, kada išvežė, kokiose vietovėse tremtyje gyvenome, darbus kokius tremtyje dirbome, kas iš pažįstamų liko gyvas, ko jau nebėra, kada ir kaip sugrįžome į Lietuvą. Pasakojome vieni kitiems savo vargus, guodėmės. Kas giliai atsidusdavo, o kai kas net ašarą nubraukdavo, ir visiems buvo neaišku, už ką taip sunkiai reikėjo kentėti. Išdraskė lyg vanagai paukščius iš lizdų, o kaltų nėra.

Tačiau kaip ten bebūtų, vis tiek džiaugėmės sugrįžę į savo Tėvynę. Nelengva buvo vėl kabintis į gyvenimą. Iškart iškilo daugybė problemų: kur susirasti būstą (tą, kuriame gyvenome anksčiau, buvo užėmę kiti), iš ko gyventi, kur gauti darbo? Jo ieškodamas atsidūriau lyg užburtame rate: susiradai kokį miestą, parodyk, ar esi jame registruotas, o prieregistruos tik tuomet, jei turėsi gyvenamą plotą, kurio kiekvienam šeimos nariui turėjo tekti po tryliką kvadratinį metrų. Gauti keturių asmenų tremtinių šeimai penkiasdešimt dviejų kvadratinį metrų ploto būtų mieste ir dar tokiu metu, kai iš kaimų

visi masiškai plūdo ieškotis darbo, praktiškai buvo neįmanoma. Iš įstaigos – į įstaigą, iš Vidaus reikalų valdybos – į Vykdomąjį komitetą, po to į Vilnių – į Vidaus reikalų ministeriją, nes tik ji turėjo teisę nuspręsti, ar gali tremtinys gyventi Lietuvoje. Ministerija visus atvykėlius dažniausiai siųsdavo į tuos rajonus, kuriuose jie gyveno prieš tremtį, o ar ras jie ten darbo ir ar bus kur gyventi niekam nerūpėjo. Toje pačioje įstaigoje kartais tekdavo lankytis net po kelis sykius. Taip ir eidavome, kaip liaudis sakydavo: nuo Einošiaus – pas Keipošių, nuo Keipošiaus – vėl pas Einošių. Kai kam net savo pinigines plačiau teko atverti ir paskutinius, taip sunkiai sutaupytus, rublelius ant valdininko stalo pakloti, kad tik priregistruotų ar darbą kokį pasiūlytų. Brolis, pagyvenęs kelis mėnesius pas tetą Kaune, persikėlė su šeima į Jurbarką, kur gyveno jo žmonos pusseserė su vyru. Jie ir padėjo jiems įsikurti.

Mes su mama likome Kaune. Gerų žmonių dėka įsidarbinau Kauno staklių gamykloje elektriku. Panašų darbą teko dirbti Jakutijoje, tad jį gerai žinojau. Kadangi visada troškau mokytis, nutariau stoti į Kauno politechnikumą. Ypač sunku buvo ruoštis gimtosios kalbos egzaminui. Juk iš Lietuvos tada išvažiavau baigęs tik penkis pradžios mokyklos skyrius. Egzaminą išlaikiau vos trejetui, bet įstojau. Nors paskaitas lankiau vakarais po darbo ir buvau jau trisdešimties metų, jaučiausi tikru studentu. Studijos buvo vieni gražiausių mano gyvenimo metų. Kai darbe pasiūlė pereiti į konstruktorių skyrių projektuoti stakles, ilgai nedvejodamas sutikau. Prasidėjo tikras kūrybinis darbas, kurio taip seniai troškau. Trisdešimties trejų metų sukūriau šeimą. Gimė sūnelis Vaidotas. Po kurio laiko įsigijome kooperatinį butą. Valdišką tremtiniui kas gi beduos? 1979 metais palaidojau mamą. Stovėdamas prie jos kapo, dažnai pagalvoju, kiek daug šiai moteriai teko iškęsti. Su trimis mažamečiais vaikais, viena, be vyro. Ir iš kur ji sėmėsi tiek jėgų, kantrybės, valios? Jei likome gyvi, tai tik jos dėka.

EKSPEDICIJA TREMTINIŲ KELIAIS

LENA • 89

**Titano ir akmens paminklų tremtiniams Lenos deltoje
(Bykove, Tit Aruose, Muostache, Trofimovske) statybai
lėšas skyrė ar kitaip teikė paramą Lietuvos įmonės ir
organizacijos.**

**Lapteviečiai reiškia nuoširdžią padėką jų darbuotojams,
padėjusiems įgyvendinti paminklų projektą**

Didžiausią paramą teikė:

*Susivienijimas „Banga“, Kauno namų statybos kombinatas, Staklių gamykla
„Koordinatė“*

Projekto įgyvendinime dalyvavo:

*AB „Vilniaus Sigma“, Anykščių „Spartakas“, Dailės institutas, Fotografijos meno sąjunga,
Kauno matavimo technikos institutas, Kauno miesto vykdomasis komitetas, Kauno
miško chemijos ūkis, Kauno ryšiai, Dailės kombinatas, Komprojektas, Lietuvos kino
studija, Lietuvos kultūros fondas, Susivienijimas „Šatrija“, Tauragės vaisių ir daržovių
kombinatas, Tekstilės pramonės institutas, Televizijos ir radijo komitetas, Susivienijimas
„Vilma“, Vilniaus 2-oji termofikacinė elektrinė, Vilniaus grąžtų gamykla, Vilniaus klinikos
„Raudonasis Kryžius“, Statybos ir architektūros institutas, Vilniaus vandentiekio ir
kanalizacijos valdyba.*

PRAEITIES TAKAIS.

1989 METŲ EKSPEDICIJA ŽUVUSIEMS LENOS DELTOJE ATMINTI

Praeitį kaip paukštis pro mane praskriejo. Tačiau kad ir kaip
skaudu būtų ją prisiminti, vis tiek norėjau dar sykį bent vienu akies
kampučiu pamatyti tas vietas, kur praėjo mano jaunystė. Dažnai sap-
nuose jas lankau. Einu, rodos, aplink tuščią, ieškau mūsų barako ir
vis nerandu... Pasuku kapinių link, bet ir jos kažkur dingusios. Ir
staiga apima toks keistas nerimas, lyg kaltas būčiau, lyg skolingas,

kad gyvas likau ir kad nieko naudingo savo tautiečių labui lig šiol nenuveikiau.

Lietuvai tarsi po letargo miego prabudus, ilgai godota mano svajonė pagaliau išsipildė. O buvo taip. Vieną dieną visai netikėtai susilaukiau svečių: užsuko senas geras bičiulis mokslų daktaras Rimantas Plėštys su aistringiu keliautoju Donatu Samėnu. Rimantas jau rezgė planus būsimai ekspedicijai po lietuvių tremtinių gyventas vietas Lenos deltoje, o Donatas su turistų slidininkų grupe kaip tik tuo metu ruošėsi ten vykti. Susėdę prie stalo, ilgai šnekučiajomės, davėme su broliu daug naudingų patarimų, aptarėme kai kurias ekspedicijos detales, ir patį apniko toks ilgesys, toks nenumaldomas noras pakeliauti praeities takais, jog visos mano mintys sukosi vien apie tai. Turėjau nemažą gyvenimo Sibire patirtį, gerai pažinojau jakutų bei evenkų papročius, jų gyvenimo būdą ir net neabejojau, kad ekspedicijai galiu būti naudingas ir aš. Panašiai manė ir Rimantas. Todėl, kai jis pasiūlė man joje dalyvauti, nedvejodamas sutikau. Abu sutarėme, jog prieš tai, suderinti kai kuriuos organizacinius klausimus, į Jakutiją vyksime vasarą.

Balandžio mėnesį, pabuvoję visose Lenos deltos tremties vietose, sukaupę ateičiai daug naudingos informacijos ir išgirdę vietinių gyventojų nuomonę apie mūsų sumanymus, slidininkai grįžo į Lietuvą. Žinodami, jog ruošiamasi ekspedicijai, jie iš anksto užmezgė glaudesnius ryšius su vietiniais gyventojais bei krašto valdžia. Jakutijoje mūsų tautiečiai lankėsi senokai, gal prieš kokius trisdešimt penkerius metus, tad visai nenuostabu, jog ten dabar daug kas pasikeitė. Patys, be pažįstamų pagalbos, vargu ar būtume tiek nuveikę.

Tremtinių susirinkime galutinai buvo nutarta pastatyti Lenos deltoje keturis paminklus. Vienas iš jų, pats didžiausias, kad iš tolo matytųsi, turėjo stovėti ant Stolbų uolos. Be to, ekspedicija planavo dar sutvarkyti išlikusias šiose vietovėse lietuvių tremtinių kapines, surinkti medžiagą apie jų gyvenimą bei tragišką mirtį ir susukti

vaizdo juostą, pagal kurią Lietuvos kino studija buvo pažadėjusi sukurti dokumentinį filmą.

Aptarę būsimos ekspedicijos maršrutą, tikslus ir jau pradėję kai kuriuos paruošiamuosius darbus, gegužės mėnesį išskridome į Jakutiją susitarti dėl transporto, darbo įrankių ir statybinių medžiagų. Įveikę apie 7000 kilometrų nuotolį ir patekę iš 15 laipsnių šilumos į 11 laipsnių šaltį, Tiksyje pasijutome lyg žiemą Lietuvoje. Vietiniai gyventojai sutiko mus draugiškai, nuoširdžiai, tačiau statyti paminklo ant Stolbų uolos valdžia neleido, motyvuodama tuo, jog tai – šventa visos tautos vieta, jos pasididžiavimas. Vienok po viso to, ką tąsyk čia apsilankę išvydome ir išgirdome: kaip „gerbiami“ senolių papročiai, kaip lengvai išsižadama gimtosios kalbos, rašto, savo tautinių vardų ir netgi džiaugiamasi mišriomis santuokomis, mums pasirodė, kad šioje žemėje jau seniai nebėra kuo didžiutis. Skaudu buvo žiūrėti, kaip tokia darbšti, turėjusi galias savo tradicijas, papročius tauta leidžiasi būti šitaip naikinama. Nuolat apgaudinėjama ir išjuokiama savo „vyresniojo brolio“, ilgus metus kentėdama pažeminimą, panieką ji, kas baisiausia, igijo nepilnavertiškumo kompleksą. O kiek anekdotų, kandžių posakių apie jakutus ir čiukčius sovietiniais laikais buvo pramanyta. Kai Jakutijoje atsidarė aukso ir deimantų kasyklos, jie patys priekaištaudami sakydavo: „*Anksčiau jakutas buvo kvailys, o dabar jakutas – auksas, jakutas – deimantai*“. Buvo aišku, jog leidimo nedavė „iš aukščiau“. Be to, kokia gi valdžia norėtų, kad paminklai jos nusikaltimus primintų! Tiek jau to, tą jų Stolbų uolą (plaukiant iš Lenos žemupio, savo plokštumu ji ištis gal kiek primena sachiečio veidą), ir tesaugo ją jų šventosios dvasios.

Žinojau, jog Tiksio mokyklos direktore dirbo tuo metu mūsų tautietė Vida Volungevičiūtė (su jos šeima gyvenome Trofimovske), tad iš anksto buvau jai paruošęs kuklią dovanėlę: keturias garso plokšteles su lietuvių liaudies dainomis ir kepalėlį juodos lietuviškos duonos. Kai susitikome, gimtąja kalba Vida su mumis jau nekalbėjo,

nors viską suprato. Taip ir susišnekėjome: mes jai savo mintis dėstėme lietuviškai, o ji mums rusiškai. Atgalios į Lietuvą sakėsi negrįšianti, nes jokių giminių joje neturinti.

Iš Tikasio „gaziku“ išvykome į Bykovską. Ten taip pat buvome numatę pastatyti tremtiniam paminklą, reikėjo tik susitarti su vietine valdžia dėl vietos. Bykovską pasiekėme sunkiai, nes visur dar buvo giliai pripustyta. Atvykę, lydimi rajoninio laikraščio redakcijos korespondento, pirmiausia pasukome lietuvių tremtinių senųjų kapinių link. Pavieniai mediniai kryželiai stovėjo niūrūs, liūdni. Pažvelgus nuo skardžio žemyn, širdį užliejo begalinis skausmas – bangų mūšos nuplautu šlaitu didesnė dalis karstų jau buvo iškeliavusi į jūrą.

Vėliau korespondentas supažindino mus su Bykovsko mokyklos direktoriumi Aleksiejumi Genadijevičiumi. Vyrukas, palyginus, jaunas, gal kokių trisdešimties, bet veiklus ir labai domisi savo krašto gyvenimu, praeitimi, kultūra bei papročiais. Žodžiu, tikras etnografas. Jis net žuvų veislininkyste užsiima. Žada ir nartą pasidirbti, kad galėtų, kaip seniau, kinkiniu į žvejybą patraukti. Nartą čia jau beveik etnografinis reliktas. Retai kur ją bepamatysi. Visi „Buranais“ (visureigiais su prikabinamomis rogėmis) važinėja. „Buranas“ – geriau. Šunims reikia daug žuvies, o jam tik degalų duok – ir pirmyn, juokaudami aiškino žmonės. Ypač sunku, kai keliauji su šunimis toli ir, be krovinio, reikia dar jiems maistą su savimi temptis. Be to, „Buranas“ greitesnis, 30–40 km/val. patraukia. Nors pūgos metu, kai jis sugenda ar sustoja variklis, kinkiniu patikimiau. Gal kiek lėčiau, bet gali būti tikras, jog į vietą nuveš.

Gyvenvietėje yra kolūkis. Sužvejotą žuvį jis pristato žuvies apdirbimo įmonei. Ši ją sūdo, rūko ir išvežioja po prekybines organizacijas. Kolūkyje daug medžiotojų. Gyvena jie šeimomis, išsibarsinę po visą Lenos deltą. Medžiotojų būsteliai nedideli, kuklūs. Neturtingesni dar tebegyvena jurtose. Gerokai pavaikščiojus, galima

ir visai mažų, nuo seno išlikusių medžiotojų namelių ar jurtų kai kur užtikti. Kolūkio pirmininkas – vietinis jakutas dar gerai atmena mūsų tautiečius, kalbėdamas šiltų žodžių apie juos nepašykšti. Jis puikiai supranta, jog ištremti buvome be jokio pagrindo, ir visą kaltę priskiria Stalinui.

Buvo sekmadienis, tad, turėdamas laisvo laiko, kolūkio „Arktika“ pirmininkas Inokentijus Ivanovičius Vinokurovas pasikvietė mus į svečius. Liepė šeimininkei paruošti *stroganinos* (žalios šaldytos žuvies drožtinės) su prieskoniais, jakutiškai vadinamos *tang balyk*. Su juo bendraujant, man teko pabūti vertėju. Išgirdęs mane kalbant jakutiškai, šeimininkas buvo labai nustebęs, kaip lig šiol nepamiršau jų kalbos. (Jakutų žodynas menkas – apie 20000 žodžių. Išmokus jų vos kelis šimtus, puikiausiai galima susikalbėti.) Paviešėję ir išsiaiškinę visus rūpimus klausimus, susitarėme, kad ateityje, reikalui esant, pirmininkas padės mums savo kolūkio transportu, motorinėmis valtimis, degalais bei statybinėmis medžiagomis. Prieš išvykstant Rimantas, kaip būsimos ekspedicijos vadovas, pasidomėjo, kiek visa tai kainuos. Tačiau šis tik šyptelėjo ir nieko neatsakė. „Susitarsime vėliau, – užsiminė atsisveikindamas ir pridūrė: paminėk žuvusiems – bendras visų mūsų reikalas“. – „Koks šviesus žmogus, – pagalvojau, – kad daugiau tokių būtų“.

Turėdami dar šiek tiek laisvo laiko, nutarėme aplankyti senuosius čiabuvių kapus. Aleksiejus Genadijevičius pasiūlė visiems slides. Kelias netolimas, nes kapinės buvo visai šalia. Išlikę ant paminklų užrašai bylojo, jog laidoti jose pradėta devynioliktojo šimtmečio pabaigoje. Lengviausiai buvo įskaitomos mirusiųjų pavardės, iškaltos ant varinių skardų. Kai kuriose iš jų ne tik pavardės, bet ir visas įrašas: kur gimė, kada ir nuo kokios ligos mirė ar tragiškai žuvo, matėsi. Jei palaidotas koks žymus vietinis asmuo, pavyzdžiui, *šamanas*, tai būtinai pažymėta. Kadaisė kapaviečių stulpai būdavo puošiami mitologiniais ženklais, tautine ornamentika. Dabar jie su-

dūlėję, sukrypę. Niekas čia kapų neprižiūri, nelanko. Ne taip, kaip mes savoje žemėje – kiekvieną šapelį nuo kapo nurenkame. (Jakutų laidojimo papročius, jų kapavietes labai gražiai yra aprašęs tremtinys Eugenijus Ignatavičius knygoje „Kryžius Šiaurėje“, Vilnius, 1992).

Gegužės dvidešimtą dieną, baigę tvarkyti visus reikalus, sėdome į „Buraną“, ir išvažiuome į Tiksj. Tirpo sniegas. Ant ledo telkšojo balos. Dar mėnuo, ir Lenos upėje prasidės navigacija. Jūroje vėliau, po gerų dviejų mėnesių. Vasarą dauguma sibiriečių atostogauja Centrinėje Rusijos dalyje, todėl nusipirkti bilietą į Maskvą tokiu metų laiku praktiškai neįmanoma. Juos mums parūpino vienas lietuviukas milicininkas, likęs po tarnybos sovietų armijoje gyventi Jakutijoje.

Grįžę į Lietuvą, ėmėme sukti galvas iš kur gauti lėšų. Žmonių paaugotų pinigų neužteko, tad dar sykį kreipėmės į visuomenę, tikėdamiesi paramos iš įvairių institucijų. Netrukus atsiliepė Kauno „Bangos“ televizijos technikos gamybinis susivienijimas. Jis buvo pagrindinis mūsų rėmėjas ir organizatorius. Iš viso mums padėjo trisdešimt penkios įmonės bei organizacijos. Šešios iš jų – Jakutijos. Prasidėjo paruošiamieji darbai. Dailės institute buvo projektuojami paminklai, kitos organizacijos ruošė pamatų brėžinius. Klimatinius svyravimus atlaikančiais titano vamzdžiais, lakštais bei volframiniais elektrodais jų suvirinimui aprūpino Vilniaus antroji termofikacinė elektrinė. Suvirinimo darbus atliko ilgametis jos darbuotojas Vaidutis Kasperavičius. Kad būtų patogiau kryžius gabenti ir juos montuoti vietoje, visa metalo konstrukcija buvo paruošta tam tikromis sekcijomis. Gavę vamzdžius, pradėjome galvoti apie transportą. Lėktuvą mums parūpino projektavimo ir statybos susivienijimas „Kaunas“. Jį pilotuoti buvo patikėta sąjūdiečiui Romualdui Skacevičiui. Specialų aviacinį žemėlapi mūsų ekspedicijos maršrutui atsiuntė Kazachstano aviatoriai. Be aukščiau paminėtų, padėjo ir kitos organizacijos bei pavieniai asmenys. Lengvosios pramonės

įmonės pasiuvo aprangą, ryšininkai užtikrino telefoninį ryšį visos šalies teritorijoje. Paminklines lentas iš žalvario bei raudono vario raidės išliejo Kauno dailės instituto darbuotojai. Lietuvišką tekstą užrašui sukūrė poetas Justinas Marcinkevičius:

Prievarta

Nuo savo žemės atplėšti,

Nukankinti, bet neužmiršti.

Žuvusių lietuvių ir suomių tremtinių atminimui

Antkapių įrašai suomių, jakutų, rusų kalbomis buvo užrašyti atskirose lentelėse.

Paminklų autoriai – Sigitas Mickevičius ir V. Palys. Kaip buvęs trofimovskietis, gerai žinojau, jog didžiausiu aukų skaičiumi išgarsėjusią Trofimovsko salą, kur statysime vieną iš paminklų, pasiekti bus itin sunku. Todėl patariau pasiimti su savimi porą variklių valtimis. Šiame reikale daug padėjo ekspedicijos gydytojas Jonas Serapinas. Jis mums parūpino ne tik variklius, bet ir vaistų bei spirito, kuris kelionėje ne sykį praverė kaip „skysta valiuta“. Be metalo konstrukcijų, cemento bei kitų, smulkesnių statybos reikmenų, į kelionę įsidėjome savo darbo įrankius: laužtuvus, kirvius, elektrinį ir paprastą pjūklus, oblius, plaktukus, varžtų, vinių. Maisto atsargomis kiekvienas pasirūpinome asmeniškai. Kelionės ir kitas išlaidas sutiko apmokėti kai kurių įmonių bei organizacijų kolektyvai.

1989 metų liepos devintos dienos išvakarėse ekspedicija šventai misijai buvo pasiruošusi. Kitą rytą dešimtą valandą visi susirinkome Kaune prie Laisvės paminklo. Mūsų palydėti atvyko žmonės iš įvairiausių Lietuvos kampelių. Jie atsivežė po saujelę savo gimtosios žemės, kurią paprašė nuvežus paberti po statomais paminklais. Žemę supylėme į specialiai paruoštą urną. Dvyliktą valandą Kau-

no Arkikatedroje Bazilikoje buvo aukojamos šv. Mišios už mirusius tremtinius. Pašventintą žemę tautiniais drabužiais pasipuošusios lietuvaitės iškilingai nunešė į autobusą. Tryliką valandą pajudėjome Vilniaus link. Pagrindinę ekspedicijos grupę sudarė penkiolika asmenų. Dauguma jų – kauniečiai:

1. Rimantas Plėštys – ekspedicijos iniciatorius ir vadovas
2. Vitalis Staugaitis – jo pavaduotojas, vedlys (šios knygos autorius)
3. Petras Abukevičius – kino režisierius
4. Paulius Kovas – režisieriaus asistentas
5. Algimantas Kazlauskas – fotografas
6. Jonas Serapinas – gydytojas
7. Stanislovas Kazėnas – Troškūnų kunigas
8. Vaidutis Kasperavičius
9. Algis Mikalauskas
10. Valdas Ramonaitis
11. Algirdas Lipštas
12. Kastytis Leščinskas
13. Aleksandras Ambrazevičius
14. Elegijus Žukauskas – filmavo vaizdo kamera
15. Ona Rudalevičienė – inžinierė

(Visi statybininkai, be paskirtų jiems pareigų, turėjo savo profesijas.)

Kitu maršrutu į Lenos deltą išvyko tremtinių palaikų pargabenimo į Tėvynę grupė (vadovai – A. Butkevičius ir V. Gembeckis). Artimųjų kapus bei savo tremties vietas tą vasarą aplankė dar keturiolika žmonių.

Vilniuje mūsų jau laukė specialiam reisui į Tiksį paruoštas avialaineris TU134. Kraudami bagažą, pastebėjome, jog visa dėžė su Didžiojo kryžiaus sekcijomis į lėktuvą netilps, todėl ją teko išpakuoti. Kai keli aerouosto tarnautojai pasiteiravo, ką čia vežamės, mūsų vyrukai šmaikštaudami paaiškino, jog tai raketos paskutinė pako-

pa. Visi gardžiai pasijuokėme. Dėl didelio krovinio svorio degalų prisipylėme tik tiek, kad jų užtektų iki pirmo nusileidimo. 18 val. 15 min. lėktuvas su daigiatoniu bagažu sunkiai atsiplėšė nuo betoninio tako. (Nežinau kodėl, bet tą akimirką prisiminiau Darių ir Girėną, kada jie kilo skrydžiui iš Niujorko per Atlantą.) Salone girdėjosi klegesys; vieni dalijosi paskutinių įspūdžių akimirkomis, kiti kažką aiškino, rodė, tretį žvilgčiojo pro langelius, garsiai reikšdami savo emocijas, dar kiti sėdėjo tyliai paskendę savo mintyse. Visų laukė nauji įspūdžiai, tačiau kažį, ar nujautė bent kas iš jų, su kokiais sunkumais mums teks susidurti. Juk dauguma į Šiaurę skrido pirmą sykį, o tie, kurie ten gyveno, daug ką buvo primiršę.

Patyręs rūsčią tremtinio dalią ir sulaukęs garbaus amžiaus, jutau be galo didžiulę atsakomybę už tai, ką mums patikėjo tauta. Sėdėjau ir sukau galvą, kaip reikės susitarti su jakutais, kur nuvykę apsisostime ir ar sutiksime ką nors iš pažįstamų. Paskui mintys nejučia nuklydo tolyn į praeitį. Prisiminiau pirmąją mūsų tremties žiemą Trofimovske; kaip kerinčiai mums atrodė tada Šiaurės pašvaistė, koks neįprastai skurdus buvo mūsų Kūčių stalas, kaip bijojome, kad nemirtų mama, ir kaip, gavęs jai maisto, bėgdamas iš parduotuvės, įsirėžiau į pusnį. Dar prisiminiau, kaip ieškojau pūgoje Romo ir kaip mudu su Dariuku gelbėjomės 1952 metais Tit Aruose nuo ledonešio ir potvynio. Lig šiol negaliu pamiršti, kaip pirmą sykį žvejojau Oganior Ubaja, kaip medžiojome ruonius Dunojaus saloje ir buvome susitikę su meškomis, kaip nuolatos teko grumtis su ledais ir pūgomis.

Archangelskas. Toliau – žiauriais lageriais išgarsėjusi Vorkuta, kur nežmoniškose sąlygose kalėjo daugelis mūsų tautiečių. Žvelgiant iš paukščio skrydžio, matėsi nykūs apgriuvę buvusių lagerių pastatai. Nejučia ėmiau lyginti Vorkutos kalinių ir Lenos deltos tremtinių gyvenimo sąlygas. Nors neaukšti, bet šioje žemėje auga medžiai, todėl su kuru problemų čia būtų mažiau. Pati gyvenvie-

tė, geografiniu požiūriu, išsidėsčiusi kiek piečiau nei Lenos delta. Be to, ją juosia miškai, vadinasi, pūgos turėtų būti švelnesnės. Vorkuta arčiau Europos, ir ją jungia geležinkelis. „Tremtiniam čia, ko gero, būtų buvę lengviau nei Trofimovske, Tit Aruose, Bykovske ar Muostache“, – pamaniau sau ir suabejojau.

Nusileidome Chatangoje (Krasnojarsko kraštas). Pavadinimą gyvenvietė gavo nuo netoliese tekančios upės. 1924 metais Chatangos gyventojai bandė naujai santvarkai priešintis, tačiau sukilimas buvo žiauriai numalšintas.

Pagaliau atskridome į Tiksį. Sutiko mus ir vėliau suteikė techninę pagalbą miesto komjaunimo atstovai. Oro temperatūra siekė vos du laipsnius šilumos. Pirmiausia visi puolėme ieškoti šiltesnių drabužių. Bagažą iškrovėme oro uosto teritorijoje, toliau nuo lėktuvo, kad prie jo galėtų priartėti sraigtasparnis. Apsistojome mokykloje, kur dirbo gera mūsų pažįstama Vida Volungevičiūtė. Su ja pačia pasimatyti neteko, nes buvo išvykusi atostogauti. Turėjęs mus nuskraidinti į sutartą vietą geofiziko, buvusio kauniečio, jau daug metų gyvenančio Šiaurėje, Ričardo Montvilos sraigtasparnis vėlavo, ir poilsui laiko turėjome net tris paras. Pasiskirstę į dvi grupes, pasidalinome atsivežtą krovinį. Dar pavasarį su Rimantu buvome sutarę, jog jis vadovaus vykstantiems į Bykovską, nes ten yra jau buvęs, o aš su likusiais pirmiausia skrisiu į Tit Arus. Nuo Tiksisio iki Tit Arų sausuma yra apie aštuoniasdešimt kilometrų (vandeniu – 250 km). Man gyvenant Tit Aruose, kajūrai kartais bandydavo Tiksį pasiekti trumpesniu, tiesiai per kalnus, keliu. Tai būdavo be galo pavojinga, ypač poliarinės žiemos metu. Be to, tarpukalnėse siautėdavo dideli vėjai. Tik dabar, skrisdamas virš tų kalnų, supratau, kaip neatsargiai kartais jie rizikuodavo savo gyvybe. Likus 10 km iki gyvenvietės, atpažinau kadaise matytas vietas.

Nusileidę Tit Aruose, susiradome negyvenamą, dar mūsų tautiečių rankomis kadaise statytą namelį ir, sugūžėję į jį, tuoj pat

užsikūrėme krosnį. Mūsų Onutė neiškentusi nubėgo į kapines, kur 1942 metų žiemą buvo palaidotas miręs nuo bado ir šalčio josios tėvelis. Vieta, kurioje jis ilsėjosi, neišsaugojo jokio, net menkausio ženklo. Jei ir išliko aplink kokie kauburėliai, tai kaip dabar atskirsi, po kuriuo jis guli. „Gal šitas? Ne, gal tas, katrą ką tik apėjau? O gal stoviu visai šalia?.. Būtų gyva mama, tikriausiai atpažintų“, – eidama pro kapus, liūdnai guodėsi ji ir vis gręžiojosi. Tačiau sustingusi nebyli žemė tylėjo kaip tylėjusi. Savo paslapties ji taip ir neišdavė. Kitą dieną, pagal drauge gyvenusių ir išlikusių gyvų tremtinių nuskymus, radusi spėjamas Krekenavos valsčiaus viršaičio Bakevičiaus ir jo žmonos kapavietes, Onutė supylė šalia jų iš smėlio kuklų kapelį, apramstė jį neobliuotomis lentomis ir, pabėrusi saujelę savo tėviškės žemės, pasodino ant jo laukinių tundros gėlių. Ekspedicijos bendražygiai toje vietoje padėjo pastatyti ąžuolinį kryžių, kurį ji atsivežė iš Lietuvos. Varinėje lentelėje buvo įrašyti tokie žodžiai: „Čia ilsisi Lietuvos vaikai, kuriuos jai davė ir pasiėmė Dievas“ (žemiau – trys pavardės: Krekenavos valsčiaus viršaitis Petras Zapalskis, Cecilija Zapalskienė ir Rozalija Staniūnienė).

Apžiūrėję kapines (tarp kitko, tai geriausiai išlikusios lietuviškos kapinės visoje Lenos deltoje) ir išsirinkę tinkamą vietą paminklui, vyrai, vadovaujami Vaidučio Kasperavičiaus, kirtikliais ėmė galynėtis su amžinu įšalu. Dirbo atidžiai, atsargiai, kad tik nesudrumstų kieno nors ilgus metus trukusios ramybės.

Kol jie kirto duobę paminklo pamatams, aš ruošiau valtį kelionei į Trofimovską. Turėjome tik vieną gerą valtelę. Radęs dar vieną prakiurusią, pakeičiau kelias lentas, užkamšiau ir užsmalavau plyšius, išbandėme variklius. Tokie darbai paprastai užima daug laiko, o mums buvo brangi kiekviena minutė. Apvaikščioję salą, pastebėjome, jog joje vien uolienos. Tvirtų granitinių akmenų visai nesimato. Artimiausia vieta, iš kur galėjome jų atsiplukdyti, buvo Tasarų sala. Plaukti į ją nutarėme kateriu. Užtrukęs darbuose kateris

pasirodė vėlai, kai jau buvome grįžę iš statybvietsės. Žinojome, jog gauti transportą patogiu mums metu ne taip lengva, todėl, nepasakę nė žodžio, išsiruošėme akmenauti. Sutampę į katerį maždaug dešimt tonų akmenų, visi buvome taip nusiplūkę, jog pakeliui į namus sumigome tiesiog ant denio. Grįžę į Tit Arus, pasitelkę traktorių, krovinį nuvilkome į kapines. Be perstojo pliaupiant lietui, dirbome negailėdami jėgų beveik pusantros paros. Pasiękti užsibrėžtą tikslą buvome pasiryžę bet kokiomis sąlygomis.

Užbaigę visus darbus, nutarėme kiek atsipūsti. Tačiau koks poilsis be žvejybos ir kokios vaisės Šiaurėje be žuvies. Užmetę tinklą ir pasigavę eršketų (*osiotrina*), pasistatę rūkyklą, čia pat kelis išsirūkėme. Gardumėlis neišpasakytas. Niekio panašaus niekada nebuvo ragavęs. Rūkytas eršketas, juodieji ikrai tais laikais, kuomet mes čia gyvenome, puikavosi nebent tik ant Kremliaus pietų stalo. O juk kas, jei ne mes, šiais delikatesais jį aprūpindavome.

Tuo metu Rimanto Plėščio brigada sėkmingai darbavosi Bykovo iškyšulyje: kalė amžiną įšalą ir ruošė pamatus kryžiui. Su akmenimis čia reikalai buvo dar prastesni, ir, beplaukiodami iš vienos vietos į kitą, vyrai sugaišo daug laiko. Kad būtų greičiau, brigada akmenimis pasirūpino iškart ir Muostacho paminklo statybai. Vieta prie mokyklos, kur turėjo stovėti paminklas, buvo prasta. Jai sutvarkyti statytojai sugaišo daug laiko. Prireikė net dvidešimties savivarčių skaldos.

Atlikusi užduotį ir apsirūpinusi degalais, Rimanto brigada išplaukė kateriu į Tit Arus, kur savo darbus prie Didžiojo kryžiaus buvo bebaigia mūsų statytojai. Dabar visų laukė Trofimovskas – mano vaikystės liūdniausių prisiminimų vieta. Iki Tit Arų paminklo atidengimo, kuris turėjo įvykti liepos mėnesį Šv. Onos dieną, turėjome lygiai šešias paras, tad, nieko nelaukdami, susikrovėme į motorines valtis laužtuvus, metalinius pleištus bei kitas statybai skirtas medžiagas ir išplaukėme į Trofimovską. Po trijų valandų kilo

didžiulė audra. Vėjas nešė smėlį virš namų stogų, upė pasišiaušė baltomis lūžtančiomis bangomis, ir Tit Aruose likę ekspedicijos dalyviai ne juokais sunerimo. Moterys prisikėlė iš miego mūsų vadovą Rimantą (buvo poliarinė diena, bet mūsų laikrodžiai rodė nakties metą) ir visi ėmė svarstyti kaip reikės gelbėti išplaukusius su Vitaliu žmones. Rimantas pažadino mano brolius Romą ir Darių. Romas paaiškino, kad tokia audra labai pavojinga tik tada, jeigu juos užkluptų už Stolbų, o Darius visus nuramino sakydamas: „maisto jie turi, palapinę turi, patirties Vitalis irgi turi, taigi blogiausiu atveju išsitrauks valtis ant kranto ir palauks, kol pavojus praeis“. Mes tuo tarpu artėjome prie Stolbų ir pakliuvome tik į audros pakraštį. Priešakyje matėsi man gerai pažįstamos vietos. Pirmiausia, kaip anais laikais, mus pasveikino daug mačiosi ir daug girdėjusi senoji mūsų vargų liudininkė Stolbų uola. Pietinė jos pusė stati kaip siena, o šiaurinė kiek nuožulnesnė, todėl nutarėme sustoti ir pabandyti užkopti į viršų. Nuo uolos prieš mūsų akis atsivėrė neaprepiama panorama. „Štai ten, į šiaurę – Amerikan Chaja, kur kadaise buvo palaidoti narsiojo De Longo ekspedicijos nariai“, – parodžiau draugams ir ėmiau pasakoti apie tragišką „Žanetos“ įgulos žūtį. Taip įsijaučiau, jog pats nepajutau, kaip tapau gidu. Tolumoje pro žiūronus matėsi Trofimovsko apylinkių kontūrai, tačiau iki pačios salos dar buvo likęs geras gabalas kelio. Žvilgsnis nukrypo į netolimais išsidriekusį Chochočio smiltyną. „Matote, – vėl pertraukiau, – o ten turėtų būti Stolbų kalėjimas“. Tačiau jo vietoje nesimatė nė vieno pastato: visi lig vieno nugriauti arba sudeginti. „Ir kam galėjo užkliūti tie nebylūs liudininkai, – pagalvojau sau, – nejau, nušlavus juos nuo žemės paviršiaus, galima nuslėpti visus įkalčius? Praeities nenuslėpsi. Atminties neištrinsi“.

Pasigrožę Lenos deltos panorama, nusileidome nuo uolos ir vėl patraukėme pirmyn. (Netoli šios vietos 1952 metais aš pusantros paros „iškabojau ant inkaro“, laukdamas, kol praeis audra). Vandens

paviršius lygut lygutėlis. Upė plačiai išsiliejusi – krantai lėkšti. „Jau visai netoli“, – raminau nekantraujančius savo kolegas. „Štai ir ji, mano baisiosios Golgotos žemė!“ – sušukau neištvėręs, iš tolo pamatęs salos krantą. Nežinau, ką pirmąsyk ją išvydę jautė kiti, tačiau man ji pasirodė be galo nyki ir pilka.

Lietuvių kapinių Trofimovske neberadome. Jas, drauge su trimis šimtais, o gal ir daugiau čia palaidotų tremtinių palaikų, pasiglemžė upė. Lenos užutėkio vanduo pakeitė salą taip, kad iš buvusios keturių gatvių gyvenvietės beliko tik buvusi pirtis bei vieno gyvenamojo namo likučiai. Beje, gyvenvietės, kokia ji buvo iki 1952 metų ir kaip ji atrodė 1989 metais apsilankius ekspedicijai po Lenos deltos tremties vietas, planas saugomas Lietuvos nacionalinio muziejaus archyve. Planą sudarė šios knygos autorius. Parinkti vietą paminklui ekspedicijos nariai patikėjo man, kaip buvusiam šios salos gyventojui. Reikėjo gerai apgalvoti, ar nepasieks jo upė, kaip iš toli jis matysis, ir ar tinkamas toje vietoje gruntas. Akmenų saloje nebuvo. Jų valtimis turėjome prisivežti iš artimiausios Sardacho salos. Prataka, kuria plaukėme, buvo plati, srauni, audringa, ir bijojome, kad pakrautų akmenimis valčių nenugramzdintų vanduo. Kurį laiką teko laukti, kol nurims vėjas. Pabandėme susisiekti su Tit Arais, tačiau nepavyko. Matyt, mūsų radijo stotis buvo per silpna. Ir jei ne Chochočio salos žvejai, būtume likę visai be ryšio. Apsirūpinę akmenimis ir atlikę visus paruošiamuosius darbus, laukėme, kada atplukdys paminklo konstrukcijas. Ši užduotis buvo patikėta vietiniams gyventojams, tačiau jų valtis pateko ant seklumos, ir pralaukėme visą parą. Net ir jie plačiai išsiliejusioje upėje sunkiai orientavosi, kur yra Trofimovsko pratakos farvateris. Matomai šia prataka dabar ir jie mažai plaukioja.

Artėjo liepos dvidešimt šeštoji, paminklo Tit Aruose iškilmingo pašventinimo diena. Iškilnėse turėjo dalyvauti visi tuo metu susirinkę Lenos deltoje tremtiniai bei vietiniai gyventojai. Labai

gaila, bet mano brigados žmonės neišdrįso plaukti per palyginus nedidelę audrą. Tik jai nurimus, patraukėme Tit Arų link. Pakeliui užsukome į Chochočio gyvenvietę, kur gyveno geras senas mano bičiulis, su kuriuo kadaise žvejojau Tumate. Jo brigada tuo metu traukė tinklą, ir mūsų vyrukams pasitaikė gera proga „paragauti žvejo duonos“. Paplušęję iš peties, susėdome prie stalo. Vaišinomės žuvimi, ikrais, gurkšnojome arbatą, o prisiminimai grimzdo vis gilyn ir gilyn į praeitį. Prabėgę mintimis kadaise lankytas vietas, prisiminę bendrus pažįstamus, jų likimą, padėkojome už svetingumą, atsisveikinome ir leidomės toliau į kelionę. Iki Tit Arų buvo likę apie šešiasdešimt kilometrų.

Apžiūrėję Tit Aruose jau pašventintą Didįjį kryžį, vėl nuvykome į Bykovską. Prie jau pastatyto paminklo mokyklos aikštelėje dar tebevyrė darbas: vieni sklaidė ir lygino kastuvais skaldą, kiti klojo trapią tundros velėną, tvarkė kapines.

Iš Bykovsko dalį statybininkų su paminklo sekcijomis bei akmenimis Ričardas savo sraigtasparniu jau buvo permetęs į Muostacho iškyšulį. Čia pagal ekspedicijos planą turėjo būti pastatytas paskutinis mūsų atvežtas metalinis kryžius. Muostache niekas jau nebegyvena. Išlikusios tik lietuviškos kapinės, tiksliau – tik ketvirtadalis jų. 1957 metais, prieš išvykdami iš gyvenvietės, kas namo, kas į pietinę Jakutijos dalį, mūsų tautiečiai kapavietes rūpestingai sutvarkė, aptvėrė tvorelėmis, tačiau negailestinga jūra dalį jų pasiglemžė sau. Neišvengiamai reikėjo gelbėti likusias. Todėl, ilgai nelaukę, šio darbo ėmėsi mūsų kapinių tvarkytojai. Naujose lietuvių tremtinių kapinėse jie rado Apolionijos Garlienės kapą, vieną neidentifikuotą (jis, pagal turimą planą, turėtų priklausyti dvylikametei Danutei Ramanauskaitėi iš Mažeikių). Netoliese ilsėjosi Gražinos Linkevičiūtės motinos, o taipogi buvusio Šiaulių miesto burmistro žmonos ir mūsų Prezidento Valdo Adamkaus tetos Janinos Linkevičienės-Adamkevičiūtės palaikai. Už kokių trijų keturių metrų nuo Ramanauskaitės kapo buvo pa-

Atvežtu iš Lietuvos kryžiumi pažymėta Janinos Linkevičienės-Adamkevičiūtės ir jos sūnaus Kęstučio palaidojimo vieta

laidoti Linkevičienės sūnaus Kęstučio palaikai. Šalia metalinio paminklo šviesiam mirusiųjų atminimui buvo pastatytas ažuolinis koplytstulpis. Kol talkininkai rūpinosi statybinėmis medžiagomis, Troškūnų kunigas Stanislovas čia pat kapinėse naktį aukėjo Šventas Mišias už visus šioje žemėje žuvusius.

Statant Didįjį kryžių Tit Aruose, mūsų grupės gretas papildė Regina Stašenytė ir Daina Juškienė. Jos rūpinosi, kad vyrai nebūtų alkani. Grįžę iš darbo, visada rasdavome karšto viralo, keptos žuvies, arbatos. Už tai buvome joms be galo dėkingi. Visa ekspedicijos grupė sunkiai dirbo: vieni statė paminklą, kiti kasė iš amžino įšalo karstus su palaikais, laidojo juos kitose vietose. Dar kiti statė medinius kryžius, kalė ant jų lenteles su užrašais.

Reikėtų pažymėti, jog mūsų ekspedicijai daug padėjo Ričardas Montvila. Kur tik reikėjo nuvykti, žiūrėk, tuoj ir atparpia su savo oranžiniu laumžirgiu į pagalbą; tai pametėja su visais daiktais į Muostachą, tai aprodo Trofimovsko apylinkes ar nuskraidina į Arangastacho, Bobrovsko, Anošinsko salas, kur kadaise žvejojo Trofimovsko lietuviai. Žodžiu, rūpinosi mumis kaip savais. Leidžiantis ties Anošinsko sala, matėsi dar sveikos išlikusios *goslovo* ir mūsų kolūkio žvejų: Karpuš-

kų, Rinkevičių, Kavaliauskų, Dzikiėnės, Siručių, Lisauskų, Tutoraičių, Bernotavičių, kapitono Prano Tamulevičiaus, Sprangauskienės su dukra, Zabukų, mano brolio Romo jurtos. Labai gaila, kad nepavyko į jas užėti, nes lietus pliaupė kaip iš kibiro, ir žemė buvo tiek įmursi, jog sraigtasparnis negalėjo nutūpti. Sugrįžę į Trofimovską, atidengėme baigtą statyti paminklą ir rugpjūčio ketvirtą dieną išskridome į Bykovską. Pagerbę ten žuvusiųjų atminimą, susikrovėme daiktus ir, su visais atsisveikinę (mokyklos direktorius Aleksiejus Genadijevičius pažadėjo paminklą ir kapus su mokiniais prižiūrėti), rugpjūčio dešimtą dieną išvykome į Muostachą. Iš ten po paminklo atidengimo – į Tiksį. Prieš išvykdamis sužinojome, kad visi keturi kryžiai bus įtraukti į Jakutijos kultūros paminklų fondo sąrašą. Rugpjūčio penkioliktą dieną mūsų lėktuvas nusileido Vilniuje.

Grįžus iš ekspedicijos, buvo daug susitikimų su žmonėmis. Vienas iš tokių buvo Šiauliuose, kurį organizavo mokytojų Bajarskų dukra Sigita. Po to Troškūnų klebonas kunigas Stasys Kazėnas pakvietė visus ekspedicijos dalyvius pas save pabendrauti, prisiminti nuveiktus darbus. Labai dideli susitikimai buvo Kaune Radijo gamyklos „Šilelio“ kultūros rūmuose ir Staklių gamykloje. Buvo rodomi filmai, skaidrės, nuotraukos kaip statomi paminklai, jų atidarymo ceremonijos, kaip iškasami palaikai, sudedami į cinkuotus karstus, ruošiami pargabenimui į gimtąją žemę.

Po kurio laiko Lietuvą pasiekė ir konteineris su tautiečių palaikais, kurių nekantriai laukė artimieji. (Tarp kitko konteinerį su palaikais teko apiforminti kaip bibliotekos knygų siuntą, nes dokumentuose nebuvo galima vartoti žodžio „palaikai“.) Atidarius geležinkelio stotyje konteinerį, dėžės su palaikais buvo nugabentos į Vytauto Didžiojo bažnyčią, kur jos buvo apsiūtos juoda medžiaga. Po to buvo laikomos šv. Mišios už parvežtuosius ir likusiuosius amžino įšalo žemėje. Giminės palaikus išvežiojo ir palaidojo prie kitų savo artimųjų įvairiuose Lietuvos kampeliuose.

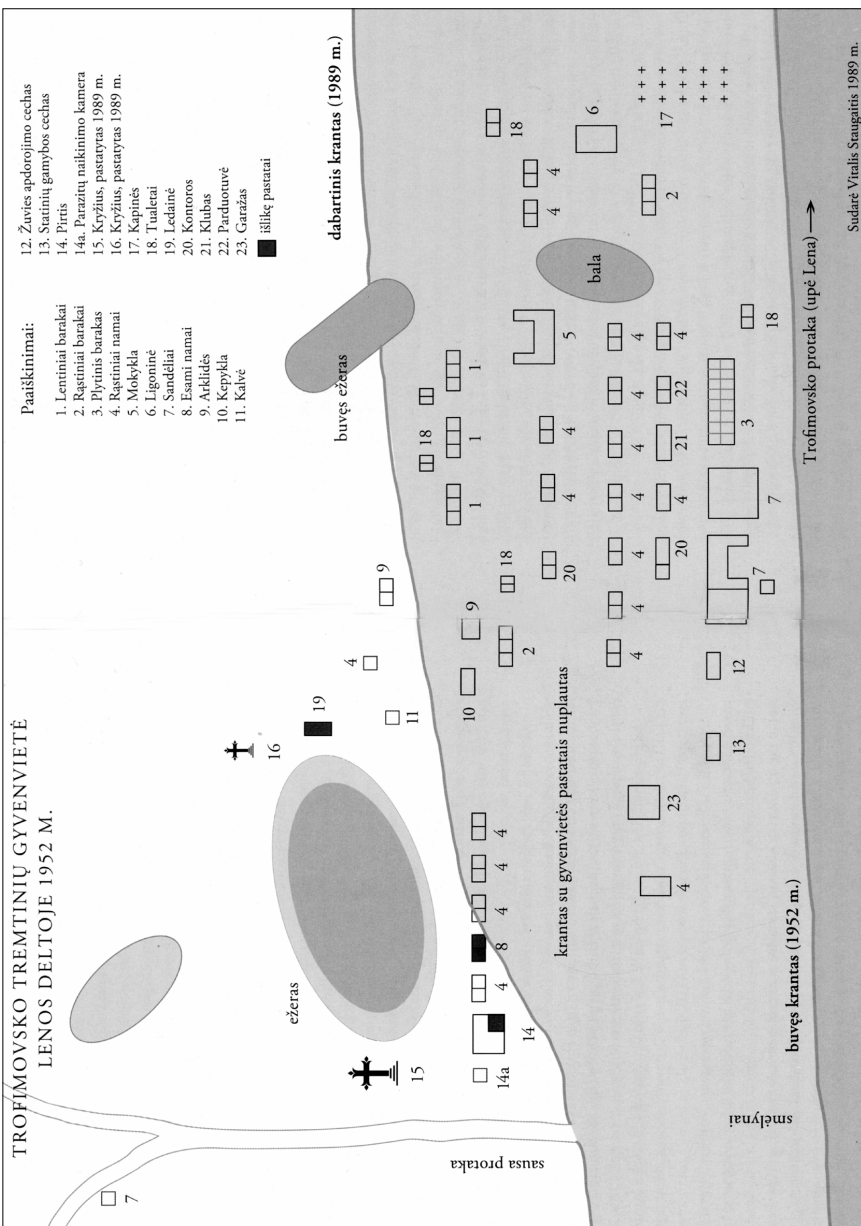

Prie Rumšiškėse pastatytos tremtinių jurtos

Nepaprastai būdavo malonu, kai prie 1992 metais Rumšiškėse pastatytos jakutiškos jurtos birželio keturioliktają – Gedulo ir vilties dieną susirinkdavo daug buvusių tremtinių bei garbingų svečių – Vytautas Landsbergis, Valdas Adamkus, Jonas Kronkaitis, Zigmas Zinkevičius ir daugelis užsieniečių. Ypatingai būdavo laukiami svečiai iš Jakutijos. Į lietuvius tremtinius jakutai niekada nežiūrėjo kaip į priešus. 1997 metais jakutų delegacijai vadovavo Jakutijos televizijos direktoriaus pavaduotoja Agafija Semionovna Pticina. Ji buvo išsilavinusi moteris – gerai mokėjo prancūzų ir anglų kalbas ir labai stengėsi palaikyti ryšius su buvusiais tremtiniais. Kartu su ja atvažiuodavo meno ir kultūros atstovai, kurie parodydavo savo nacionalinę programą, taip pajvairindami visą susitikimo renginį.

Vėliau prasidėjo ekonominiai sunkumai bei įvairūs trukdymai (ji buvo atleista iš pareigų) ir ryšys nutrūko.

TROFIMOVSKO TREMTINIŲ GYVENVIETĖ LENOS DELTOJE 1952 M.

Lietuvių tremtinių kapinių liekanos Muostache

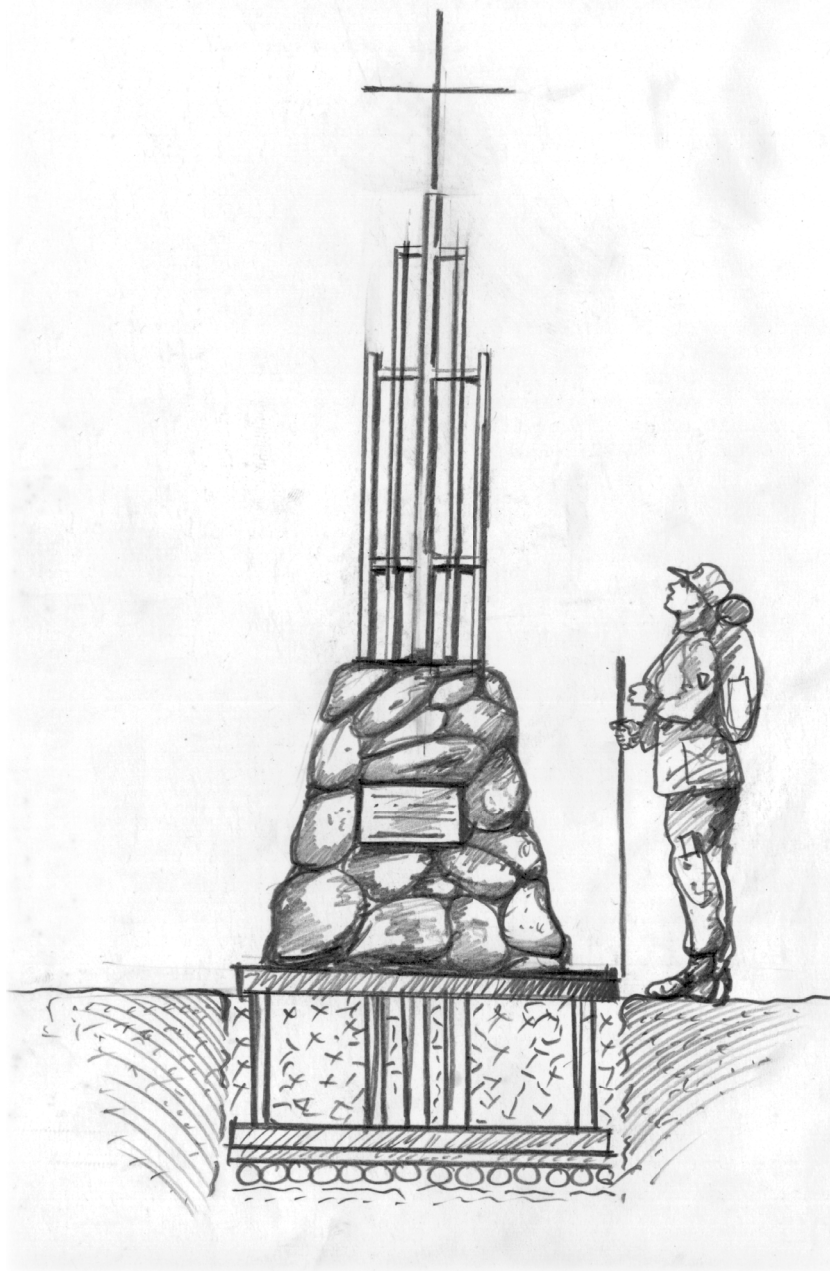
Perlaidoti lietuvių tremtinių palaikai iš griūvančio jūros kranto Bykovske

Kun. S. Kazėnas aukoja šv. Mišias prie lietuvių tremtinių, iškastų iš amžino įšalo palaikų

Lietuvių tremtinių palaikai ruošiami gabenimui į Tėvynę

Paminklas lietuviams tremtiniam Tit Aruose

Paminklas lietuviams tremtiniam Trofimovske

Paminklo lietuviams tremtiniam Bykovske atidengimas

Paminklas lietuviams tremtiniam Bykovske

Ekspedicijos dalyviai plaukia į Tit Arus pro Stolbų uolą

Metų negalias atlaikęs lietuvių medinis kryžius kapinėse Muostache

Vaizdas į Stolbų uolą nuo Chochočio smiltyno

Susitikimas Chochočiuje po 40 metų su buvusiu kolega žvejų brigadininku
vietiniu jakutu Djakonovu

Prie savo buvusio „dvaro“ Tit Aruose

TURINYS

VIETOJE IŽANGOS	9
KAIP DABAR PAMENU	10
SVETIMOJE ŽEMĖJE	14
IR VĖL Į NEŽINIĄ	19
LENOS UPE – TOLYN Į ŠIAURĘ.....	24
MES – TROFIMOVSKO „NAUJAKURIAI“	31
PIRMOJI POLIARINĖ ŽIEMA.....	42
MAMA SUSIRGO	48
PŪGAI ŠĖLSTANT	50
JAU SAULELĖ VĖL	59
GYVENIMAS TREMTYJE EINA TOLIAU	62
BROLIS SUGRĮŽO	71
TĄ ŽIEMĄ ŽVEJOTI PASIUNTĖ IR MANE	73
ŽUVINGESNIŲ VIETŲ BEIEŠKANT.....	77
AKIS Į AKĮ SU BALTĄJA MEŠKA	
ARBA NUOTYKIAI DUNOJAUS SALOSE	83
KAIP MES GELBĖJOME MILTUS.....	91
IR VĖL KLIŪTYS. KELIĄ Į TUMATĄ PASTOJO SMĖLIO SLENKSČIAI ..	94
PIRMAS ŽINGSNIS TĖVYNĖS LINK	96
1952 METŲ LEDONEŠIS TIT ARUOSE	100

INCIDENTAS SU KOMENDANTU	104
DE LONGO EKSPEDICIJOS KELIAIS	106
GRUMTYNĖS SU LEDAIS	113
DAR KELI ŽINGSNIAI TĖVYNĖS LINK	116
LIETUVIAI SUDREBINO KIRVIAIS TAIGĄ	120
KOMANDIRUOTĖ Į VITIMĄ. DEIMANTAI	122
JAKUTIJOS GAMTA. LAPŲ IR KITOKIŲ ŽVĖRELIŲ MEDŽIOKLĖ... ..	125
JAKUTŲ PAPROČIAI IR SVETINGUMAS	132
LEIDIMAS Į NAMUS	137
EKSPEDICIJA TREMTINIŲ KELIAIS. LENA • 89	145
PRAEITIES TAKAIS. 1989 METŲ EKSPEDICIJA ŽUVUSIEMS LENOS DELTOJE ATMINTI	146

Vitalis Staugaitis
LENOS DELTOJE
NE SAVO NORU

2008 07 09. 11,00 sp. l. Tiražas 500 egz. Užsakymas 8-293
Leidžia Vitalis Staugaitis ir leidykla „Naujasis lankas“
Spaustuvė „Morkūnas ir Ko“, Draugystės 17, LT-51229 Kaunas

ISBN 978-9955-03-XXX-X

9 789955 172019